

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАС ПРОКУРАТУРАСЫ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ АКАДЕМИЯСЫ

ДӘУЛЕТИАР ТҰРДЫБЕК БАУЫРЖАНҰЛЫ

Құрылыс саласындағы бюджет қаражатын ұрлауды тергеу кезіндегі
прокурорлық қадағалаудың ерекшеліктері

7M04203 «Құқықтану» (ғылыми және педагогикалық бағыт)
білім беру бағдарламасы бойынша заң ғылымдарының магистрі
дәрежесін алуға диссертация

Ғылыми жетекші:
Жоғары оқу орнынан кейінгі білім
беру институты Жалпы заң пәндері
кафедрасының доценті
Р.А. Амерханов
заң ғылымдарының кандидаты,
әділет кіші кеңесшісі

Қосшы қ., 2024 ж.

ТҮЙІНДЕМЕ

Диссертация құрылыс кезінде бюджет қаражатын ұрлаудың тергеу барысында прокурорлық қадағалаудың өзекті мәселелеріне, оның қазіргі кездегі қылмыстық істі сотқа дейінгі тергеп-тексерудің проблемаларына арналған. Құрылыс жұмыстары барысында бюджет қаражатын ұрлаудың әдістеріне талдау жүргізілген және аталған қылмыстық істерді тергеудің тиімділігі мен тактикалық мәселелерін қарастырған. Автор құрылыс кезінде бюджет қаражатын ұрлауды тергеу барысының ерекшеліктеріне қатысты тұжырымдар жасаған

РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена актуальным вопросам прокурорского надзора в ходе расследования хищений бюджетных средств при строительстве, проблемам досудебного расследования действующего уголовного дела. Проведен анализ методов хищения бюджетных средств в ходе строительных работ, рассмотрены вопросы эффективности и тактики расследования указанных уголовных дел. Сделаны выводы относительно особенностей хода расследования хищения бюджетных средств при строительстве.

RESUME

The article is devoted to topical issues of prosecutorial supervision in the investigation of theft of budget funds during construction, the problems of its modern pre-trial investigation of a criminal case. In the course of construction work, an analysis of the methods of theft of budget funds was carried out and the effectiveness and tactical issues of the investigation of these criminal cases were considered. The author made conclusions regarding the peculiarities of the course of the investigation of the theft of budget funds during construction

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	4 бет.
БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	5 бет.
КІРІСПЕ.....	6-9 бет.
1. БЮДЖЕТТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	
1.1. Құқықтық реттеу, мемлекеттік бюджетті дамыту бюджет және құрылыс заңнамалары.....	10-21 бет.
1.2. Кейбір шетел мемлекеттерінің құрылыс саласындағы бюджет қаражатын ұрлаудың мағыналас қылмыстық құқық бұзушылықтары бойынша тәжірибелері.....	21-33 бет.
2. ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНДАҒЫ БЮДЖЕТ ҚАРАЖАТЫН ҰРЛАУДЫ ТЕРГЕУДІҢ ПРОКУРОРЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУ ИНСТИТУТЫ. АНЫҚТАУ ӘДІСТЕМЕСІ, ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ ОРЫНДАУ КЕЗІНДЕГІ ҰРЛАУ ТӘУЕКЕЛДЕРІ АЛДЫН АЛУ	
2.1. Мемлекеттік бюджетті жоспарлау кезінде құрылыс саласындағы бюджет қаражатын ұрлаудың алдын алу жөніндегі шаралар.....	34-38 бет.
2.2. Құрылыс кезінде ұрлау тәуекелдерін анықтау күрестегі маңызды аспект ретінде.....	38-59 бет.
2.3. Жоспарлау кезінде құрылыс кезінде ұрлау тәуекелдерін анықтау әдістемесі және мемлекеттік бюджеттің атқарылуы.....	59-69 бет.
ҚОРЫТЫНДЫ.....	70-72 бет.
ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ	73-78 бет.
ҚОСЫМШАЛАР	79-80 бет.

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Осы диссертацияда мынадай стандарттарға сілтемелер пайдаланылған:

«Қазақстан Республикасының Конституциясы»;

«Прокуратура туралы Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы;

«Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі»;

«Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі»;

«Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;

«Сот-сараптама қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы

«Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы

«Жедел іздестіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;

«Мемлекеттік құпиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;

«Сот сараптамасы органдары жүргізетін сот сараптамалары түрлерінің және біліктілігін Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі беретін сараптама мамандықтарының тізбесі» Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2017 жылғы 27 наурыздағы № 306 бұйрығы;

Прокурорлық қадағалауды ұйымдастырудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2023 жылғы 17 қаңтардағы № 32 бұйрығы;

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

- ҚР ҚК – Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі
ҚР ҚПК – Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі
ЖТӨ – Жасырын тергеу әрекеті
АЖШ – Арнаулы жедел-іздігіру іс-шарасы
ХҚКО – Халыққа қызмет көрсету орталығы
АР ҚК – Армения Республикасының Қылмыстық кодексі
ТР ҚК – Тәжікстан Республикасының Қылмыстық кодексі
УҚК – Украинаның Қылмыстық кодексі
Қырғыз Республикасы ҚК – Қырғыз Республикасының Қылмыстық кодексі
БР ҚК – Беларусь Республикасының Қылмыстық кодексі
АҚШ – Америка Құрама Штаттары
СДТБТ – Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімі
ҚР ӘҚБтК – Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі

КІРІСПЕ

Жүргізілген зерттеудің өзектілігі. Бюджет қаражатына жасалған қылмыстық қол сұғушылықтардың қоғамдық қауіптілігі олардың салдары экономикалық өсуге, мемлекет мүдделеріне, сондай-ақ халықтың әл-ауқатына нұқсан келтіреді.

Осыған байланысты прокуратура органдары қызметінің басым бағыттарының бірі бюджет қаражатын фактілерін анықтау, ашу, тергеу және құқық қорғау органдарының қызметіне қадағалау болуға тиіс.

Аталған бағытта прокурорлық тексеру жұмыстары мен қылмыстарды тергеуге маманданған прокурордың әртүрлі салаларда арнайы теориялық білімдер кешені болуы, бюджеттік жүйенің ерекшеліктерін, бюджеттік қаржыландыруды, мемлекетте қаржы ресурстарын бөлу және пайдалану тәртібін түсінуі қажет екені анық. Прокуратура органдарының мемлекеттік қаржылық бақылау органдарымен тиімді өзара іс-қимылын қамтамасыз ету маңызды болып табылады.

Кәсіби және тұрмыстық қарым-қатынаста бизнес пен билік арасындағы сыбайлас жемқорлық қатынастарды белгілеу үшін «кері қайтару» ұғымы жиі қолданылады. Мемлекеттік немесе муниципалдық келісімшарттан қайтару-бұл лауазымды тұлға жұмыс істейтін ұйымның, оның жасанды түрде көтерілген құны бойынша құрылыс жұмыстарының ақысын төлеу арқылы бюджеттік ақшаны ұрлаудың бір түрі, оның бір бөлігі лауазымды тұлғаға аталған шартты жасасуға ықпал еткені үшін материалдық сыйақы түрінде қайтарылады. Тәжірибе көрсеткендей, орташа қайтару мөлшері мәміле сомасының 10-25% құрайды. Бұл қылмыстарды, әдетте, кәсіпкерлер шенеуніктермен келісе отырып жасайды.

Бюджет қаражатына қол сұғу кезінде қылмыстық іс қозғау үшін заңда көзделген барлық себептердің ішінен өзге көздерден алынған жасалған немесе дайындалып жатқан қылмыс туралы хабарлама неғұрлым кең таралған болып табылады. Мұндай санаттағы істер, әдетте, жедел-іздістіру қызметінің материалдары бойынша және прокурорлық тексерулердің нәтижелері бойынша, мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару органдарынан, мемлекеттік қаржылық бақылау органдарынан келіп түскен хабарламалар бойынша сирек қозғалады.

Қылмыстық сот ісін жүргізуді тағайындауды іске асыру кезінде қылмыстық іс қозғауға негіздердің болуы немесе болмауы қаншалықты дұрыс анықталатынына байланысты. Бұл жағдай тергеудің барысы мен бағытын белгілі бір дәрежеде анықтайды, өйткені қылмыстық іс қозғауға негіз болған бастапқы деректер тергеудің басында нұсқаларды бөліп көрсетуге негіз болады.

Қозғалған қылмыстық істердің және бас тарту материалдарын талдау тергеуге дейінгі тексерулерді жүргізу кезінде жұмыстар мен материалдардың құнын асыра бағалау. Нақты орындалмаған жұмыстарға ақы төлеу не олардың екі есе төленуі, орындалған жұмыстардың құны көлемдерінің келісімшарттарда

көрсетілген жобалық құжаттамаға және орындалған жұмыстарды қабылдау актілеріне сәйкес келмеуі негізінде мемлекеттік сатып алу кезінде жымқыру туралы асығыс қорытындылар жиі жасалатынын тексерістердің нәтижесі көрсетті.

Алайда, көбінесе бұл тұжырымдар құжаттармен расталмайды, ал олардың негізінде қорытындылар жасалған құжаттар туралы ақпарат материалдарда жоқ, нәтижесінде сөзбұйдаға жол беріледі және оны қозғау туралы заңсыз шешімдер қабылданады, ал кейіннен бұл осы санаттағы қылмыстық істердің тоқтатылуына әкеп соғады.

Осыған байланысты, ғылыми жұмыс барысында заңсыз сыйақы алумен байланысты қылмыстық жауаптылық мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының және жекелеген шет елдердің ғылыми-құқықтық әдебиеттерін зерделеу, сондай-ақ осындай қылмыстық істер шеңберінде сот және тергеу практикасына талдау жүргізу және құрылысты жобалауға және іске асыруға бюджет қаражатын жұмсау мәселелері мен құрылыс жұмыстары кезінде жымқыруды тергеу бойынша заңнамаларды жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу көзделуде.

Шешілетін ғылыми проблеманың немесе практикалық міндеттің құрылыс саласында бюджет қаражатын ұрлауды тергеудің прокурорлық қадағалаудың құқықтық және ұйымдастырушылық негізін қалыптастыру мен дамытудың жекелеген аспектілері осы зерттеудің негізі болған Н.А. Биекенов, М.Ч. Коғамов, И.Ш. Борчашвили, Н.А. Сартаева, Е.Т. Абеуов, А.Б. Тоқсанбаев, Е.С. Кемали, С.К. Журсимбаев және басқа да қазіргі заманғы ғалымдардың еңбектерінде баяндалған.

Сонымен қатар ресейлік В.А. Винокуров, К.С. Бельский, Е.И. Андреевский, Ю.Н. Стариков т.б., отандық М. Кемел, К. Шайкенова, М.Ч. Коғамов, Э.Х. Абишев, Н.А. Биекенов т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Магистрлік диссертацияның мақсаты.

Зерттеудің мақсаты – нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру, сондай-ақ құрылысты жобалауға және іске асыруға бюджет қаражатын жұмсауға байланысты құқық бұзушылықтарды тергеу кезінде құқық қорғау органдарының жұмысын ұйымдастыру барысында прокурорлық қадағалау бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Осы мақсатқа сүйене отырып, келесі міндеттер шешілуі керек:

- құрылыста бюджет қаражатын заңсыз жұмсауға қарсы іс-қимыл бойынша отандық және халықаралық тәжірибені зерделеу;

- құрылысты жобалауға және іске асыруға бюджет қаражатын жұмсау мәселелері бойынша прокурорлық қадағалаудың ерекшеліктері бағытында Қазақстан Республикасы мен шет елдердің ғылыми-құқықтық әдебиеттеріне талдау жүргізу;

- құрылысты жобалауға және іске асыруға бюджет қаражатын жұмсау мәселелері бойынша прокурорлық қадағалаудың ерекшеліктері бағытында отандық және шетелдік құқықтық премиум практиканы талдау;

- құрылысты жобалауға және іске асыруға бюджет қаражатының жұмсалудың реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу;

- құрылысты жобалауға және іске асыруға бюджет қаражатын ұрлауды тергеу кезінде құқық қорғау органдарының жұмысын ұйымдастыру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу объектісі болып –Қазақстан Республикасында құрылысты жобалауға және іске асыруға бағытталған бюджет қаражатын жымқыруды тергеу барысында прокурорлық қадағалау.

Зерттеу тақырыбы–құрылыс жұмыстары кезінде жымқыруды тергеу барысында прокурорлық қадағалау барысында прокурорлық тексеру және қылмыстық-процестік нормалары.

Зерттеудің нормативтік базасы

Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі, Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі, «Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы», «Автомобиль жолдары туралы», «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасы Заңдары, Қазақстан Республикасының 2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдаулары және басқа да нормативтік құқықтық актілер.

Зерттеудің теориялық базасы

М.Р.Абдраманованың «Методика выявления и предупреждения коррупционных рисков при планировании и исполнении государственного бюджета» тақырыбына жазылған диссертациялық жұмысы және т.б.

Шет елдің тәжірибелері «методика расследования, прокурорский надзор и особенности поддержания государственного обвинения по делам о хищениях чужого имущества» Н. М. Сологуб, В. И. Рохлин, С. В. Кузьмин, С.Г. Евдокимов, Б. В. Серов және т.б.

Таңдалған тақырыптың жаңалығы құрылыс жұмыстары кезінде жымқыруды тергеу барысында прокурорлық қадағалау қызметін жетілдіру жөнінде ұсыныс әзірлеу болып табылады.

Сонымен қатар, құрылыс жұмыстары кезінде жымқыруды тергеу барысында прокурорлық қадағалау қызметін жетілдіру мәселелері тікелей зерттелмеген.

Зерттеудің әдістері мен әдіснамалық негізін - жалпы ғылыми (талдау, аналогия, статистика), жеке ғылыми (тарихи, логикалық, салыстырмалы) және арнайы (салыстырмалы-құқықтық және ресми құқықтық) таным әдістерінің жиынтығы құрайды.

Ғылыми жаңалықтың негіздемесі болып отандық және шет ел практикасындағы криминалдық полицияның қызметін реттейтін нормалар мен ұстанымдарды зерттеу барысында алынған ережелер табылады. Зерттеу тақырыбының ғылыми әзірлену дәрежесі

Қорғауға шығарылатын ережелер:

1. Қазақстан Республикасының «Қылмыстық-процестік» Кодексінің 179-бабының 1-тармағының 1)-тармақшасына мынадай мазмұндағы сәулет-құрылыс бақылау және қадағалау актілерімен деген тіркестермен толықтыру енгізу ұсынылады:

2. «Сот сараптамасы органдары жүргізетін сот сараптамалары түрлерінің және біліктілігін Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі беретін сараптама мамандықтарының тізбесі» 27.03.2017 жылғы Қазақстан Республикасы Әділет министрінің № 306 бұйрығының мынадай мазмұндағы 11-тармақшасын (Сот құрылыс сараптамасы) 11-3) тармақпен (Ғимараттар мен имараттарды сот-сараптамалық құрылыс-калькуляциялық зерттеу) толықтыру енгізу ұсынылады:

Апробация және нәтижелерін енгізу. Зерттеудің негізгі тұжырымдары жарияланған ғылыми еңбекте кеңінен баяндалады. Атап айтқанда:

1) «Құрылыс кезінде бюджет қаражатын ұрлаудың тергеу барысында прокурорлық қадағалаудың өзекті мәселелері» атты мақала халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағында жарық көрді.

2) «The organisational aspects of the prosecution of individuals for theft in the construction industry» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары жинағында жарық көрді.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері негізінде әзірленген «Құрылыс жұмыстары кезінде ұрлауды тергеу барысында прокурорлық қадағалаудың ерекшеліктері» тақырыбында Астана қаласы прокуратурасының қызметінде қылмыстық істерді тіркеу барысында олардың тиімділігін арттыру мақсатында әдістемелік ұсынымдар актісімен расталады (Қосымша 1).

Зерттеу барысында алынған теориялық қорытындылар Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Конституциялық және азаматтық құқық кафедрасының 2-курс студенттерін оқыту процессіне енгізілді және актімен расталады (Қосымша 2).

Диссертацияның құрылымы мен көлемі. Диссертация кіріспеден, екі бөлімнен, бес бөлімшеден, қорытындыдан, пайдаланған әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.

1 Бюджетті құқықтық реттеу

1.1. Құқықтық реттеу, мемлекеттік бюджетті дамыту бюджет және құрылыс заңнамалары

Халықаралық экономикалық, саяси және Қазақстан Республикасы қоғамдық ұйымдардың Орталық Азияның тұрақты дамып келе жатқан өңірі, саяси және экономикалық стратегиялары мемлекет құруға бағытталған, әлемдегі ең дамыған елдердің бірі.

Қазіргі Қазақстан - бәсекеге қабілетті демократиялық қоғамның көптеген салаларында даму динамикасы бар мемлекет еркін экономикалық нарығы бар, бюджет саясатының үздік тәжірибелерінде.

Жоғары тиімді және нақты реттеудің маңыздылығы бюджеттік жүйенің және бюджетаралық қатынастардың процестері негізделген бұл қордың іске асырылуын қаржылай қамтамасыз ететіндігімен мемлекеттің стратегиялары мен қызметі.

Осыған байланысты, қамтамасыз ететін негізгі құқықтық құжат мемлекет қаржысын дұрыс бөлу және оның даму бағыты қарапайым азаматтар үшін түсінікті болуы керек, мыналарды қамтуы керек, өндірілген әрбір процесті реттеңіз және нақты анықтаңыз уәкілетті тұлғалар мен органдар, а барлық бюджеттік процесс ашық болу және сыбайлас жемқорлық көріністерінен айырылу.

Өздеріңіз білетіндей, сыбайлас жемқорлық қызметі көптеген елдерде, соның ішінде жоғары дамыған елдерде қоғамның өткір проблемасы болып табылады.

Біздің елімізде адамаралық қатынастардың бұл факторы мемлекеттің тиімді дамуы үшін күшті балласт болып табылады, оған осы құқық бұзушылықтың жоғары кідірісі, азаматтардың әлеуметтік-мәдени жауапкершілігінің төмендігі ықпал етеді, бюрократия және қызметтегі ашықтық сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық субъектілерінің әлеуметтік қамтамасыз етілмеуі, болмауы лауазымды тұлғалардың күшті саяси еркі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың көрінуіне ықпал ететін құқықтық актілердің жетілмегендігі.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан дамыған шет мемлекеттердің озық тәжірибелерін, әзірлемелері мен алгоритмдерін қабылдағанын, сыбайлас жемқорлыққа тиімді қарсы іс-қимыл мақсатында құқықтық актілерді қолданғанын және тұрақты негізде жетілдіретінін атап өткен жөн оларды орындау нәтижелері жеткіліксіз деңгейде қалып отыр.

Өкінішке орай, сыбайлас жемқорлық туралы жаңалықтар шежіресі барлық дерлік қоғамдық-мемлекеттік қатынастарда сыбайлас жемқорлық мәселесін қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін санкцияның қатаңдатылуына қарамастан ашық және өте өзекті етеді.

Бірқатар құқықтық актілерді зерттей отырып, олардың даму

эволюциясын, елдегі құқықтық актілердің бүгінгі деңгейін кезең-кезеңімен модельдеуді байқау қиын емес. Әрине, егер шет елдердегі құқықтық актілердің осы тәжірибелері сол кезде болған болса, неге тәуелсіздік таңында қолда бардың бәрін бірден қабылдау мүмкін болмады деген сұрақтың туындауы капиталистік-демократиялық қоғамның жетекші әлемдік тәжірибесі және мемлекеттер?

Бұл дамудың тежелуінің бірнеше себептері бар деп санаймыз құқықтық актілер, оның ішінде қоғамдық деңгей сияқты аспектілер менталитеттердің әртүрлілігі және азаматтардың білім деңгейі мен мәдени-құқықтық даму деңгейі ескерілуі керек және таң атқанда заң жобаларын жасаған кадрлардың жетілмегендігі болуы мүмкін ел тәуелсіздігі.

Өз кезегінде, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат тұрғысынан бюджет заңнамасын дамытудың бүгінгі деңгейіне неғұрлым кең субъективті көзқарасты қамтамасыз ету мақсатында осы құқықтық актіні мемлекеттік сатып алуды реттейтін актілермен қатар зерделеу керек деп санаймыз, өйткені бүгінгі күні мемлекеттік сатып алу үлесі елдің мемлекеттік бюджет шығыстарының 43% құрайды (жыл сайынғы төмендеу динамикасымен) [1] және осы процесті осы екі актінің Тарихи қалыптасуынан бастау, Мемлекеттік сатып алу үлесі мемлекеттік сатып алу шығыстарының 43% - государственного құрайды ел бюджеті, бұл өте жоғары коэффициент.

Егемендікке қол жеткізу жас мемлекет үшін беріктік сынағы және қалыптасқан экономикалық жүйенің, өз нарығының және инфляцияның болмауына байланысты экономикалық сынақ болды. Сонымен қатар, жаңадан құрылған мемлекет мүлдем басқаша сайлады мемлекеттің қалыптасу бағыты және сол кездегі мемлекет тек жол арқылы ғана салынбаған тоталитарлық авторитарлық нысандағы ерестройкалар демократиялық, сонымен қатар социалистік мемлекеттен – капиталистік, ашық нарық пен несие саясатын құру арқылы теңдік.

Егемен мемлекет қабылдаған алғашқы құқықтық актілердің бірі 1991 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының Бюджет жүйесі туралы» заң болып табылады, оған сәйкес бюджет жүйесінің құрамдас бөліктері дербес бөліктерге бөлінді: Қазақстан Республикасының Республикалық бюджеті және халық депутаттары Кеңестерінің жергілікті бюджеттері [2].

Заңда бюджеттерді қалыптастыру қағидаттарының жүйесі анықталды, олардың әрқайсысы тәуелсіз болды республикалық және жергілікті бюджеттер арасындағы өзара қатынастар, (сол кезеңде 3045 бюджет болған).

Құқықтық актіде жергілікті бюджет жүйесінің барлық буындарының кіріс көздері нақтыланды және дербестіктің негізі жергілікті бюджет қаражаты бөлінуге жататындығында болды Қазақстан Республикасы Халық депутаттарының кеңесі.

Заң ақша қаражаттарының қолма-қол айналымын және шоттар арасында қаржылық алшақтықтар пайда болған жағдайда пайдаланылатын қаржыны жүргізуді көздеді, бұл шығыстар мен алшақтықтарды жабу бюджет жылы

жабылғанға дейін жүргізілді. Әрине бұл жағдай үлкен сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін тудыруы мүмкін және бюджет қаражатын жұмсау, басқа айналымда пайдалану, әсіресе сол кездегі цифрлық технологиялардың артта қалуын ескерсек.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, ақша қаражаттары белгілі бір кезеңге мақсатсыз пайдаланылуы мүмкін, сонымен қатар, шығыстардың ұлғаюы мен кірістердің азаюы арасында алшақтық болған жағдайда, заңда жоғары тұрған және жергілікті бос бюджеттер арасындағы берешек қарастырылған.

Сондай-ақ, республикалық бағыныстағы қалалар мен облыстар арасында субвенция және субвенция түрінде қаржы ресурстарының белгілі бір үлесін қайта бөлу көзделді, мақсаты өңірлердің кірістері ең төменгі нормативтік шығыстарды жабуға жеткіліксіз болған кезде мәдени-әлеуметтік дамуды қаржылық қамтамасыз ету қажеттілігі болып табылады, бұл дамыған өңірлердің Мемлекеттік аппараты қызметінің тиімділік деңгейіне әсер етеді, өйткені басқа өңірді дамытуға жұмыс істеу мүдделілік туғызбайды ЖАО басшылары.

Қазақстан Республикасының бақылау палатасының ведомствосына бюджет қаражатының заңды пайдаланылуын бақылауды жүзеге асыру, орындалуын есепке алу, есепті ұсыну Қаржы министрлігіне жүктелді, а құрастыру рәсімдері министрліктер мен депутаттарға жүктелді.

Айта кету керек, бұл құқықтық акт 23 баптан тұрды және бюджеттік жүйені құрудың жоспарлы жүйесі бойынша тұжырымдалды, мұнда басты мақсат бюджеттік-қаржылық теңгерімділік болды заң шығарушы және атқарушы билік саясаты. Бюджетті құру және кірістер шегінде шығыстардың болуы үшін жауапкершілік халық депутаттарының кеңесіне жүктелді.

Бұл құқықтық акт қаражатты игеру жөніндегі қағидалардың жиынтығы болып табылады, мұнда жергілікті бюджеттерге түсімдерді игеру құқығы, жергілікті бюджеттерден қаражатты өзара есеп айырысу негізінде өзара өтеу құқығы беріледі, шығыстардың сыныптамасы жоқ, мақсаттың болуы көрсетілмейді бөлінетін қаражатты болжау үшін негіз жоқ, яғни құқықтық актінің өзі бюджет қаражатының түсуінің, есептілігінің және игерілуінің толық тетігін қамтымайды, сондай-ақ бюджет пен мемлекеттік қаражаттың өзара іс-қимылын реттейтін нормалар жоқ сатып алу.

Сол жылы Бюджет заңнамасымен қатар «Қазақ КСР-в мемлекеттік тапсырыс туралы» ҚазКСР Жоғарғы Кеңесінің қаулысы күшіне енеді [3].

Құқықтық актіге сәйкес нысанға қарамастан уәкілетті мемлекеттік органдар, Шаруашылық жүргізуші субъектілер атынан мемлекеттік ұсыныс мемлекеттік тапсырыспен танылады меншік мемлекеттік ұйымның қажеттіліктері үшін қажетті тауарларды өндіруге (жұмыстарды орындауға, қызметтер көрсетуге).

Мемлекеттік жыл сайынғы тапсырысты Қазақ ССР Министрлер Кабинеті өндіріс бағдарламаларына сәйкес, сондай-ақ ұйымның, өңірлердің және

тұтастай алғанда елдің экономикалық және әлеуметтік даму болжамдарына сүйене отырып қалыптастырды (қазіргі стратегиялық мемлекет жоспары), оның ішінде шет елдер мен үкіметтер арасында ҚазКСР-нің КСРО Үкіметімен жасасатын келісімдері мен шарттары одақтас республикалар. Сондай-ақ, барлық өндірістік бағдарламадан және ұйымдар мен кәсіпорындардың қуаттылығынан мемлекеттік тапсырыстың 70 пайыздық шегі белгіленді. Барлық тапсырыстар тікелей шарттар жасасу жолымен өткізілді, сондай-ақ конкурс өткізу мүмкіндігі көзделген [4].

Бір қызығы, өнімді жеткізу тапсырысты орналастыратын органға жүктелді.

Құқықтық актіде салық төлемдері бойынша жеңілдіктер қарастырылған, басқа төлемдерді төлеуден ішінара немесе толық босату, Өндірісті инвестициялау, тіпті жеделдетілген амортизация жасау мүмкіндігі, Мемлекеттік жеңілдіктер болған мемлекеттің Кредиттеу қаражаты есебінен кредиттеу, шарттық сипаттағы бағаларды белгілеу мүмкіндігі болды? жеңілдіктердің басқа шарттары да қарастырылуы мүмкін [5].

Өз кезегінде жеңілдіктер беру туралы шешімдерді Тапсырысты орналастырған органдар қабылдады.

Осылайша, осы құқықтық актіні зерделеу субъектімен орналастыру, шарт жасасу сәтінен бастап, сондай-ақ тауарларды қабылдау кезінде, мемлекеттік тапсырысты жүзеге асыру барысында сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралардың толық болмауын көрсетеді салық салу, жеделдетілген амортизацияны анықтау және кейіннен есептен шығару кезінде, шарттық бағаларды қолдану кезінде, жеңілдікті несиелер беру кезінде және басқа да мәселелер.

Тұтастай алғанда, зерттелген құқықтық актілер норма шығарудың әлсіз институтын және сыбайлас жемқорлыққа қарсы талдаудың жоқтығын көрсетеді.

Сонымен қатар, 1993 жылғы 21 қаңтарда Министрлер Кабинетінің «мемлекеттік қажеттіліктерді қамтамасыз ету үшін өнімді сатып алу және жеткізу, жұмыстарды (қызметтерді) орындау тәртібі туралы» жаңа қаулысы қабылданды.

Жоғарыда аталған құқықтық акт алғашқыларда принциптер ұғымын енгізді, олардың бірі конкурстық іріктеу болып табылады, бұл нарықта бәсекелестік ортаның пайда болуын білдіреді, оның ішінен сіз таңдай аласыз және екіншіден, осы қарым-қатынас саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды құру басталды.

Бюджеттік өтінімдерде көрсетілген жоспарланатын шығындарды негіздеу және есептеу жөніндегі рәсімдер мемлекеттік тапсырыс берушілердің өкілеттіктері мен жауапкершілігіне жатқызылады. Сондай-ақ, өнімді беру және оны номенклатураға енгізу үшін мемлекеттік тапсырыс беруші осы тізбені экономика министрлігімен және өкілеттіктеріне өтінімдерде көрсетілген есептерді қарау кіретін «Қазконтракт» республикалық маңызы бар келісім-шарт

корпорациясымен келісуге тиіс.

Сонымен қатар, құқықтық актіде Бюджеттік өтінімді жасау тәртібі де регламенттелген, оған сәйкес бөлінетін қаражаттың санын айқындау кезінде негізгі құжат бюджет болып табылады өтінім, бұл негізінен бюджет заңнамасында белгіленген осы Ережелерге ұқсас.

Бюджеттік өтінім негізінде бюджеттік жоспарлаудың барлық есебі жасалады, белгілі болғандай, бұл құжат өнімнің орташа нарықтық құнын және көрсетілген артық соманы есептеу үшін негіз болып табылады, кәсіпкер осы өтінімді берген адам нарық тәуекеліне жауап бермейді. Бұл фактор, егер өтінімдерді адамдар бірінші кезекте қабылдайтынын, сұрататынын және жасайтынын ескерсек, өте сыбайлас жемқорлық болып табылады жалпы мемлекеттік бюджетті жоспарлау кезінде жергілікті жерлерде және сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігінің бірінші тұтқасы болып табылады.

Өз кезегінде аукционды, оны өткізу тәртібін және оны өткізу регламентін өтінімді өзі берген мүдделі мемлекеттік мекеме жасады. Бюджеттік өтінімдерді бағалауды ұйымның жанынан құрылған сараптама комиссиясы жүргізді оның міндеттері өтінімді бағалау, ұсынылғандардың ішінен дұрыс жеткізушіні таңдау болды. Конкурстық іріктеу өткізілгеннен кейін таңдалған өнім берушімен, сол ұйыммен және комиссиямен сатып алынатын рәсімді немесе өнімді алуға, мемлекет мұқтажы үшін келісімшарт жасалып, тапсырыс қабылданды.

Сол кезеңде елді жаппай қайта құру жүріп жатты және нарықтық экономиканы құрудың алғашқы қадамы 1993 жылы басталған егемен мемлекеттің меншікті валютасы – теңгенің шығарылуы, сондай-ақ табиғи байлықтарды игерудің басталуы атап өтілді [6].

Мәселен, Қазақстан иегері болып табылады он екінші әлемдік нарықтағы мұнай қорының көлеміне қызығушылық таныта алмады батыстан келген коммерциялық мұнай алыптары негізгі позицияларды алады мұнай бизнесінде. Қазақстанның мұнай-шикізат саласына инвестициялар Ұлыбритания мен нарықтағы жетекші компаниялардың қызығушылығын тудырды Америка Құрама Штаттары.

Бірінші және тіпті бүгінгі таңда ең ірі инвестор болды «Chevron» компаниясы (АҚШ) және 1993 жылы Қазақстан келісімшартқа қол қойды "теңіз" еліндегі ең ірі кен орнын игеру бойынша мәміле халықаралық ұйымдардың есептеулері мен бағалауы тек біздің еліміз үшін ғана емес, бүкіл әлемдік арена үшін, осыған байланысты ғасыр мәмілесі деп аталады.

Бұл мәміле барлық салалардың дамуындағы жаңа кезең болды елдер, оның ішінде құқықтық және экономикалық кезең басталды ел бюджетіне миллиардтаған қаражат салған ұсыныстар мен келісімшарттар.

Батыс инвесторлары заңды кепілдік талап ете алмады өз қаражаты мен қызметі үшін ел институты, әрине, бұл жоғары деңгей құруға қабілетті жаңа менеджерлерді қажет етті және неғұрлым дамыған құқықтық актілер. [7]

Айта кету керек, ВТИ елдік есебінде (Bertelsmann Трансформация индексі)

2003 жылғы экономикалық трансформация Қазақстан бұрынғы Кеңес Одағы арасында ең табысты болып саналады Республика.

Сарапшылар егеменді мемлекеттің стратегиясы тұрақты жоспарланған экономикадан біртіндеп кету 1995 жылға дейін ең ақталғаны болды, өйткені ол мемлекеттік Аппарат, азаматтар да, экономиканың өзі де күрт секіруге және қайта құруға мүмкіндік бере алмады. [**Error! Reference source not found.**]

Консультациялық миссияның сарапшылары қайшылықты баға берді БҰҰДБ бұл тарихи оқиғаға қорытынды баяндамада баға берілді "Қазақстан Республикасындағы экономикалық трансформация: мәселелер макроэкономикалық саясат, экономикалық қатынастар және банк жүйесін қайта құрылымдау туралы" Қазақстан посткеңестік елдердің қатарына кіреді, әсіресе Кеңес елдерінің жоспарлы жүйесінің ыдырауына, ең алдымен, орасан зор құрылымдық диспропорциялардың жинақталуына және саяси себептерге байланысты экономикалық реформалардың басталуының кешеуілдеуіне байланысты.

Кеш ауқымды экономикалық жағдайдың себебі 1994 жылдың аяғында басталған реформалар 1993 жылдың қарашасына дейін жалғасқан бірыңғай рубльдік аймақтың болуына байланысты тәуелсіз экономикалық саясаттың мүмкін невожможстігі болды. [8]

Жалпы 1995 жылы процестің бірінші кезеңін аяқтады бюджет және ақша саясатын нығайту жөніндегі трансформациялар Қазақстан құрылымдық және микроэкономикалық реформалар жүргізді: Шетел капиталын тарту, әлеуметтік өмір саласындағы реформалар, банк жүйесін реформалау және дамыту, тиімсіздерді жабу кәсіпорындарды қайта құрылымдау, қалған кәсіпорындарды қайта құрылымдау, кең ауқымды жекешелендіру, Еңбек және капитал нарығын құру, Ауыл шаруашылығын жекешелендіру және т. б.

Өз еңбектерінде А. А. Ережепова 1997-2007 жылдарға сілтеме жасауды ұсынады бюджет жүйесін дамытудың екінші кезеңіне, яғни кезеңге бастапқы нарықтық Институционализация.

Біз бұл пікірмен келісеміз, бірақ екіншісін қарастыруды ұсынамыз "Бюджет жүйесі туралы" Қазақстан Республикасы Жаңа Заңының кезеңі 1996 жылы қабылданды, онда заң шығарушы жүйенің принциптерін белгіледі, сондай-ақ құрастыру, қарау, бекіту тәртібін айқындады, бюджеттің атқарылуын және орындалуын бақылау. Салықтар мен төлемдер, алымдар екі санатқа бөлінеді, олардың бір бөлігі мыналарға түсуі керек мемлекеттік бюджет, а басқа бөлігі жергілікті бюджетке түсуге жатады бюджет.

Н. К. Кучукованың еңбектерінде айтылғандай, бұл тарату нұсқасы табыс (егер параллель жүргізілсе, өте сәтті Федеративтік жүйесі) жергілікті атқарушы органдарға органдардың өздері бюджетке түскен қаражатты дамытуға бөледі аймақ және мұқтаж салалар. ЖАО үшін бұл бірінші болды жергілікті инфрақұрылымды дамытуға серпін беру, әлеуметтік жергілікті атқарушы органдар деңгейіндегі проблемалар. Сонымен қатар пайда болды тиісті орындалуын бақылауды жүзеге асыратын жеке орган алайда ел бюджетін

пайдалану тиімділігін бақылау бюджет қаражаты фактіден кейінгі кезеңде, кейін жүргізілді қаражат жұмсалған кезде жүргізілген төлем операциялары. [10]

1999 жылы бюджеттік жүйе туралы «Заңның қабылдануымен кірістер және мемлекеттік бюджет шығыстары» мыналарды жіктеу туралы шешім қабылданды Халықаралық Валюта Қорының әдістемесіне сәйкес келеді (Кодекс бюджеттік-салықтық ашықтықты қамтамасыз ету бойынша тиісті практика саласына).

Бұл жаңалық бағдарланған бюджеттеудің бастауы болды нәтижесінде бюджеттік бағдарламалар пайда болды, олар бойынша бақылау керек ақша қаражаттарының қозғалысы әлдеқайда ыңғайлы және жеңіл өйткені әрқайсысы бюджеттік бағдарлама белгілі бір стратегияға байланысты және одан тыс бюджет деңгейіне байланысты, шоттарға қаражат түскен кезде ұйымдар да қайта бөлінеді. Бюджетті орындауға және жүз пайыз игеруге қойылатын талап пайда болды ал алғышарттар басталды бюджетті қалыптастырудың ашықтығын қамтамасыз ету бойынша.

Бюджет заңнамасында да тыйым салынды мемлекеттік органдар мен мекемелердің қаржылық жылдық бюджеттік қаржыландырудан асатын міндеттемелер бюджеттік бағдарлама бойынша шығындарға бөлінген. [11]

Сонымен қатар БҰҰДБ консультациялық миссиясының сарапшылары жоғарыда аталған заң талданып, ұсыныстар нақты берілген бюджетті атқарудың негізгі қағидалары ретінде мыналар айқындалсын: 1. Тауарларды (жұмыстарды) мемлекеттік сатып алу, қызмет көрсету) тек заңға сәйкес жүргізілуге тиіс Мемлекеттік сатып алуды регламенттейтін (немесе өзгеге сәйкес заң қабылданғанға дейін).

2. Жеткізу тапсырыстары принцип негізінде жүргізілуі керек ең тиімді ұсынысты таңдау. Сондай-ақ, ұсынылған жоғарыда көрсетілген талаптарды бұзғаны үшін жауапкершілікті көздеу және ықтимал зиянның қауіптілігіне байланысты, қылмыстық жауапкершілікті қарастыру ұсынылады.

1997 жылы қабылданған «Мемлекеттік сатып алу туралы» ҚР Заңы ЮНСИТРАЛ принциптері негізге алынған, осы заңнама шеңберінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар жеткізушілерге қойылатын талаптарды белгілеу.

Талдау көрсеткендей, түрлері құқықтық актімен реттелді, Мемлекеттік сатып алу тәсілдері мен рәсімдері, беру тәртібі конкурстық өтінімдер мен конкурс жеңімпазының анықтамалары. Қарастырылған конкурсты өткізудің ерекше шарттары, сондай-ақ отандық кәсіпкерлік. Осы актімен атап өтілгенін атап өткім келеді дауларды шешу ғана емес, сонымен қатар бұзушылық үшін жауапкершілік мәселесі конкурс өткізу кезіндегі заңнама.

Айта кету керек, Қылмыстық кодекс 1997 жылы қабылданған қасақана бұзушылық үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған жария сауда - саттықтар мен аукциондар өткізудің белгіленген тәртібі, меншік иесіне, ұйымдастырушыға үлкен зиян келтірген сатып алушыға немесе өзге шаруашылық жүргізушіге сауда-саттық немесе аукциондар субъектіге. [Error! Reference source not found.]

Бюджет заңнамасы саласында Қазақстан мыналарға көшті бағдарламалық-нысаналы бюджеттеу, негізделген жүйе Стратегиялық жоспарлау және нәтижеге бағытталған.

1999 жылы бюджет жүйесінің бірлігі қағидатын қамтамасыз ететін «Бюджет жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының үшінші заңы қабылданды, халыққа мемлекеттік қызметтердің бірдей деңгейін ұсынған елдің бүкіл аумағы және диспропорцияларды жоюға мүмкіндік берді бұрын олардың әртүрлі деңгейлеріне байланысты пайда болған аймақтар арасында пайда болған экономикалық тұрғыдан даму.

Осы актінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы тетігін құру деп атауға болады тиімділігін қарайтын тұрақты бюджеттік комиссиялар алдағы бюджет жылына арналған мемлекет шығындары.

Сондай-ақ, ағымдағы бюджет туралы түсінік пайда болды, оның есебінде мақсаты қамтамасыз ету болып табылатын бағдарламаларды жүзеге асыру жатқызылды ағымдағы кезеңге арналған мемлекет мұқтажы. Даму бюджеті пайда болды, экономикаға инвестициялар бойынша шығыстарды көздейтін инфрақұрылымға, қалалар салуға, ғылымды дамытуға жұмсалатын шығындар, Ақпараттық жүйелерді дамытуға бағытталған бағдарламалар мемлекеттік аппарат, білім беру бағдарламалары және т. б. заң шығарушы бірінші кезекте өзін бөлуге, бөлуге және иеленуге мүмкіндік берді жұмсалған шығындардың мөлшерін тікелей көру мүмкіндігі әлеуметтік бағдарламалар саласындағы барлық мемлекеттік ұйымдар мен ведомстволардың, мемлекеттің мазмұны, сондай-ақ қаражат көлемі өңірлердің экономикалық дамуына бағытталған. дамуға салынған мемлекеттік қаражаттың үлесін айқындау.

Талдау нәтижесінде бюджеттік заңнама анықталды елдер жалпы сипаттамалары бар заң жобасы болуды тоқтатады және Мемлекеттік заңмен бірлігі бар заң санатына көшіріледі мақсаты стратегияны жүзеге асыру болып табылатын жоспарлау.

Даму құрылған мемлекеттік сатып алу саласында да жалғасуда уәкілетті орган Қазақстан Республикасы агенттігі орталық атқарушы болып табылатын мемлекеттік сатып алу Үкімет құрамына кірмейтін орган. Айта кету керек, бұл өзгерістер мен даму жүріп жатыр барлық жерде және 2000-шы жылдардың басынан бастап Қазақстан барған сайын қызықты бола бастады тек батыстық инвесторларға ғана емес, халықаралық зерттеушілерге де ұйымдарға.

Сонымен, 2000 жылдардың басындағы сыбайлас жемқорлық деңгейін бағалау туралы ел экономикасының сенімсіздігі байқалатын ВТІ индексінен қорытынды елдің мұнай қорларына және мұнай бағасына тәуелділігінің салдары және Батыс инвесторларының алдында тұрақсыздық елімізде өте үлкен проблема болып табылатын сыбайлас жемқорлық.

Сонымен қатар, 2015 жылғы 15 желтоқсанда «Мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа Заң қабылданады оған сәйкес мемлекеттік сатып алу мыналар болып табылады: мемлекеттік органдардың сатып алуы, мемлекеттік мекемелер, акционерлік қоғамдар, мемлекеттік кәсіпорындар, оның ішінде

акциялардың бақылау пакеті мемлекетке тиесілі, сондай-ақ аффилиирленген заңды тұлғалар тауарлар, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтер ақшаны басқару. Осылайша, бұл норма өзінің ішкі капиталынан, бірінші басшыларға осы қаражатты бағыттау мақсатын айқындау мүмкіндігі, бұл олардың өкілеттіктеріне береді баланста қолма-қол ақшаны игерудің кең мүмкіндігі.

Сондай-ақ, уәкілетті органға аффилиирленген тұлғалардың ұғымдары пайда болды органға мәмілелерді тану туралы сотқа жүгіну құқығы берілді туралы заңнаманы бұзған жағдайда жарамсыз Мемлекеттік сатып алу, әкімшілік өндірістерді қозғау, қабылданған конкурстарды қайта қарау не жою туралы шешімдер қабылдау ұйымдастырушылардың конкурстарды бұзуы бойынша жауапкершілік қарастырылған толық емес енгізгені үшін 1 жылға шеттету түрінде немесе дұрыс емес мәліметтер.

Сондай-ақ, 2004 жылы жаңа Бюджет кодексі қабылданды, онда бюджеттік жүйенің, бюджеттік жоспарлаудың жаңа қағидаттары, барлық деңгейдегі бюджеттердің кіріс және шығыс бөлігін қалыптастыруға қойылатын талаптар қаланды. Бюджет қаражатының пайдаланылуын мемлекеттік қаржылық бақылаудың рөлі күшейтілді.

Біріншісіне заң шығарушы бағалау жүргізу тетігін енгізді бюджет бағдарламаларының тиімділігі, есептеулер негізіне алынған есептеулер, бір немесе басқа қажеттіліктің негіздемесі бойынша рәсім қарастырылған бюджеттік бағдарламаның тиімділігі, мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық құрамдас бөлігін дамытуға арналған бюджеттік бағдарламаның тиімділігі жойылуға жататын бюджеттік бағдарламалардың ақталмайтын қаражатын анықтау жөніндегі функция көзделген. [12]

Өз кезегінде, ҚР Президентінің 2005 жылғы 14 сәуірдегі N 1550 Жарлығымен «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту, тәртіпті нығайту және мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметіндегі тәртіп» Үкіметке қажетті шараларды қабылдау және әзірлеу тапсырылды Мемлекеттік сатып алу саласындағы ашықтықты қамтамасыз ету тапсырылды тендерлік сатып алу жүйесімен қатар биржалық сауда және бұл жүйеге артықшылық беру үшін электронды сатып алуға баса назар аударылды, мөлдір механизм ретінде жасалған нақты механизм ретінде бюджет қаражатын тиімді жұмсау.

Кейіннен «мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа заң қабылданды, Мемлекеттік сатып алуларға жаңа трактор берілген жерде-сатып алу үшін қажетті қызметтер, тауарлар, жұмыстар ақылы негізде тапсырыс берушілер Мемлекеттік қызметтің жұмыс істеуін және орындалуын қамтамасыз ету Тапсырыс берушінің функциялары немесе жарғылық қызметі. Ең бастысы сыбайлас жемқорлыққа қарсы тетік мемлекеттік сатып алудың электрондық формат, бұл веб-порталдың жұмыс істеуіне әкелді соның арқасында Қазақстан шетелдік сыбайлас жемқорлыққа қарсы қоғамдастық алдында бір қадам алға жылжыды және, әрине, бәсекелестік нарықтық ортаны құруға мүмкіндік берді.

Мемлекеттік сатып алу саласындағы осы өзгерістер ел басшылығы

тарапынан саяси ерік жігердің күшті көрінісі, 4 желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасының жаңа Бюджет кодексі сияқты 2008 жылы бюджетті басқару принциптері енгізілген, мысалы: бірлік, толықтық, шынайылық, ашықтық, жүйелілік, нәтижелілік, дербестік, сабақтастық, негізділік, уақтылығы, бірлігі, тиімділігі, жауапкершілігі, атаулылығы және мақсатты сипат.

Қазіргі уақытта Қазақстан бюджетті басқаруды енгізді, халықаралық принципке сәйкес келетін нәтижелерге негізделген көптеген дамыған елдерде қолданылатын «БОР» бюджеті елдер. Бұрын біз атап өткендей, борға тегіс көшу жүзеге асырылды бюджет бағдарламаларын енгізген сәттен бастап заң шығарушы және түпкілікті енгізу 2016 жылы болды. Бордың тиімділігі оны анықтайды елдің және өңірлердің стратегиялық жоспарымен тікелей байланыстыру, сондай ақ бюджеттеудің осы нысанына мемлекеттік органдар.

Біздің ойымызша, сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне өте осал екі маңызды мәселе қалады. Бұл Бюджеттік өтінімді жасау және ағымдағы бюджетке түзетулер енгізу және қосымша сұрату қаражат, күтпеген шығындар.

Бюджеттік өтінімдерді жасау, өздеріңіз білетіндей, бюджетті жоспарлау сатысында баға ұсыныстарын сұрату алдағы жыл және нарық мониторингі.

Осыған байланысты осы рәсімдерге жауапты қызметкерлер көбінесе нарықтың ең жоғары бағасы негізге алынады мемлекеттік тапсырыс үшін үлкен соманы өз жеткізушілері және т.б. пайдаланады. Екінші мәселе, бұл қосымша қаражат сұрау, көбінесе берілген тәжірибе ЖАО өңірлерінде жүргізіледі, мақұлдауға шығарылады бюджет комиссиясы мен мәслихаттың Бұл тәжірибе де қажет мұқият зерттеу.

Сонымен қатар, «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заң мыналарды жүктейді ведомстволарды және жалпы үкіметті орналастыруға жауапкершілік барлығы олар ұйымның ресми беттерінде қабылдайтын құқықтық актілер, оларға қол жеткізу азаматтар үшін ашық болуы тиіс. Сонымен Министрлік 2012 жылы қаржы толық орналастырылған бет құрылды 2017 жылы атқарылған бюджет бойынша ақпарат енгізілді даму мәліметтерін қамтитын қосымша функция, бюджеттің атқарылуы мен аудиті, сондай-ақ "ашық бюджеттің" арнайы беті әзірленуде.

Айта кету керек, бұл сайттарда толыққанды ақпарат бар аудит органының есебі мен қорытындысын қоса алғанда, бюджет шығындарын мүмкін.

Сонымен қатар, 2015 жылғы 4 желтоқсанда «Мемлекеттік сатып алу туралы» ҚР Заңы қабылданды, Мемлекеттік сатып алу ұғымы тапсырыс берушілердің тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді толық немесе ішінара сатып алуын білдіреді Қазақстан Республикасының резидент .стеріне қызмет көрсетуге байланысты кірістерді қоспағанда, юджет қаражатын және (немесе) меншікті кірістерді қоспағанда. [13]

Айта кету керек, бұл жолы заң шығарушы тікелей атап өтті Мемлекеттік сатып алудың жылдық жоспарының жылдық жоспарға тәуелділігі мемлекеттің стратегиялық жоспарына толық байланысты бюджет. Заңның қабылдануымен

шығындар мен кірістер сметасы ұғымы, бизнес-жоспар бюджетті дамыту жоспарына ауыстырылады, ол қағидаттарға сәйкес келеді нәтижеге бағытталған бюджеттеу.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту мақсатында мемлекеттік сатып алулар толығымен электрондық нысанға көшеді, сондай-ақ мемлекеттік бюджетті жоспарлау кезінде асыра сілтеулерге жол бермеу мақсатында шарттарды автоматтандыруға көп көңіл бөлінеді.

Мемлекеттік сатып алуды қайта құрудағы маңызды сәт Мемлекеттік сатып алу веб-порталын толық автоматтандыру. Жеңілдетілген еткізушілерге қойылатын біліктілік талаптары. Өзгерістер енгізілді және бағалық тәсілмен өткізілетін Мемлекеттік сатып алу ұсыныстар. Мәселен, талап етілетін жұмыстар мен қызметтерді сатып алу бойынша лицензиялардың болуы, олар баға ұсыныстары тәсілімен жүргізілмейді «Рұқсаттар және хабарламалар туралы» Заңның негізінде. [15]

Мемлекеттік сатып алудың ашықтығын қамтамасыз ету үшін ашық конкурсқа қатысатын өнім берушілерге өтінімдерді ашу басқа қатысушылардың конкурстық өтінімдерін қарау.

Сондай-ақ, жаңалықтардың бірі-алдын-ала институтты енгізу өтінімдерді қарау. Бұл кіріспе жеткізушілерге мүмкіндік береді толық емес құжаттар топтамасын ұсынған немесе қателер жіберген құжаттаманы біліктілік шәкірттеріне сәйкестендіру және қайтадан өтініш беріңіз, ол үшін заң шығарушы күннен бастап үш жұмыс күнін берді алдын ала рұқсат беру туралы хаттаманы ресми жариялау конкурсқа жеткізушілер. Бұл функция конкурстық комиссия.

Бір-бірімен тығыз байланысты екі құқықтық актіні зерттеу, Қазақстан бюджеттеудің нақты ұстанымын қабылдағанын көрсетеді нәтижеге бағытталған, сонымен қатар кезең-кезеңімен бірқатар енгізеді әлемдік аренада қалыптасқан сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар орталықтандыру және Мемлекеттік қызметтің толық электрондық қызметі сатып алу. Бүгінгі таңда бұл тәжірибелер алдыңғы қатарлы деп танылды және заң шығарушы Тараптар мүмкіндіктер жасау үшін барлық шараларды қабылдады осы бағыттағы нарық пен елдің дамуы.

Осыған байланысты қабылданған сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар тұрғысынан Евгенийдің қалыптасу кезеңдерін жүйелеу дұрыс деп санаймыз Қазақстан жиынтығындағы Мемлекеттік сатып алу жүйелері мен жүйелері үш кезең:

1. Бірінші кезең: 1991 жылдан 1995 жылға дейін, өтпелі реформация кезеңі. Бұл нарықтық экономиканы құру кезеңі және заңға енгізілген алғашқы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тетіктер. Қазақстан заңнамасына шетелдік тәжірибелерді бастапқы енгізу және келісу кезеңі халықаралық құжаттар.

2. Екінші кезең: 1996 жылдан 2007 жылға дейін. Кодификация кезеңі және бірінші Заң Мемлекеттік сатып алуды реттеу, күшейтілген енгізу сыбайлас жемқорлыққа қарсы тетіктер мен халықаралық тәжірибе. Құру

Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыратын органның бюджет комиссиялары.

3. Электрондық құжаттаманы енгізу кезеңі. осы салаларда ашықтықты қамтамасыз ету жөніндегі шаралар. Қоғам үшін ақпаратқа қол жеткізе отырып, порталдар мен ашық беттер құру [22].

1.2. Кейбір шетел мемлекеттерінің құрылыс саласындағы бюджет қаражатын ұрлаудың мағыналас қылмыстық құқық бұзушылықтары бойынша тәжірибелері

Бүгінгі таңда бюджеттің ашықтығы мен ашықтығы болып табылады ең көп талқыланатын, саясаттандырылған және өзекті мәселелердің бірі бүкіл әлемде және елдегі соңғы оқиғалар көрсеткендей бір бірімен тығыз байланысты Квазимемлекеттік сектормен біздің мемлекетімізде де шиеленіскен.

Елдің бюджеттік тетіктерінің ашықтығы тікелей екені анық елдің экономикалық және әлеуметтік дамуымен және деңгейімен байланысты мемлекеттік аппараттағы сыбайлас жемқорлық және іс тек коэффициенттерде ғана емес азаматтар үшін көзделген әлеуметтік жеңілдіктер, ынтымақтастық мәселесі нәтижесінде жалпы күш-жігермен жиналған ақшаны жұмсауға қоғамның қатысуы демократиялық саясат.

Ел азаматтарының бюджетті реттеуі азаматтар ел дамуының экономикалық бағытын анықтап қана қоймай, биліктің саяси тиімділігін байсалды түсініп, бағалай алатын биліктің ең күшті тұтқасы.

Осыған байланысты, бүгінгі таңда ең жақсысын зерттейміз деп ойлаймыз бюджеттік ашықтықты қамтамасыз ету саласындағы елдердің тәжірибелері. 1998 жылы Халықаралық валюта қоры «бюджет-салық саласындағы ашықтықты қамтамасыз ету жөніндегі тиісті практика кодексі» ұсынылды, онда бюджет саласы саласындағы ашықтықты қамтамасыз ету үшін әзірленген түйінді қағидаттар мен тетіктер ұсынылған. Бүгінгі таңда бұл құжат көптеген елдер мен Қазақстанның бюджеттік заңнамасының негізіне алынды. Осы актіні оқу барлық ұсыныстардың көрсетілмегенін көрсетті кодекс біздің елімізде орындалады. [23]

Бұл талаптар Бюджет кодексіне енгізілген және тіпті тағайындалған принциптердің бірі-транспаренттілік принципі қоғам мен бұқаралық ақпарат құралдары үшін бюджеттің ашықтығы. қалыптастыру есебі туралы мәліметтер мен Ұлттық қорды пайдалану да осыған сәйкес жариялануға жатады принципі.

Бұдан басқа, Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің бұйрығымен 2015 жылғы 9 қаңтардағы №15 «құрастыру және бюджеттік кезеңдерде азаматтық бюджетті ұсыну бюджеттерді жоспарлау және орындау» регламенттелген мәліметтер азаматтар ала алатын Жарияланымдар сандар мен талдаулар түріндегі жалпы мәліметтер мен қысқаша ақпарат. [24]

Сондай ақ бұйрықта орындалатын мерзімдер көрсетілген бойынша статистикалық деректер түріндегі ай сайынғы жарияланымдар мен

жарияланымдар негізгі мәселелер мен интернет порталдар онда осы мәліметтер болуы тиіс болу.

Алайда, бұқаралық ақпарат құралдарында сіз осы немесе басқа ақпаратты таба аласыз статистикалық деректер, алайда, көрсетілген барлық тармақтар бойынша емес жоғарыда көрсетілген бұйрық мысалы ашық ресми бетке бюджет, аудит органы, Статистика министрлігі және ЖАО. Алайда, құжаттарды одан әрі зерттеу, оларды зерттеуге тырысу, қосымша ақпарат сұрау, ештеңе туралы ашық ақпарат табу ағымдағы жылдың өзінде мүмкін болып көрінеді.

Кодекстің 3-тарауында болып табылатын елдер үшін ережелер бекітілген қоғамды тәуекелдер туралы хабардар етуге міндеттейтін ХВҚ қатысушылары бюджеттік қатынастар саласында бар, бұл ретте өткен, қазіргі және жоспарланған ақпарат туралы болашақ жағдай.

Фискалдық есептер мен растайтын құжаттарға да баса назар аударылады бюджеттік қатынастар қызметінің барлық бағыттары бойынша құжаттар үкіметтер, оның ішінде бюджеттен тыс. Сондай-ақ, талап бар алдыңғы үшін бюджеттің атқарылуы туралы ақпарат беру кезең, (2 жыл) және алдағы екі болжам бойынша бірдей сурет жыл.

Ақпаратпен қамтамасыз етуге көп көңіл бөлінеді бюджеттің барлық көздері бойынша жұртшылық, а тек салық бойынша емес сфера. Кодекс бюджет кірісін жариялау туралы ұсыныстар берді табиғи ресурстарды сатудан түскен табыстарға да ерекше назар аударылады бюджеттік және бюджеттен тыс қорлардың болуына баса назар аударылады және ұсынылады барлық ұлттық қорлар өткізу бюджет арқылы мемлекет, а емес шоғырландырылған, бұл қозғалыс ашықтығын қамтамасыз етеді бұл қаражат. Жарияланым туралы ақпаратқа дәл осындай талап қойылады экспорттаушы ел болып табылатын шикізат қоры қажет тұтыну, өндіру мөлшері бойынша болжамдарды және болжамды жариялау олашақ шикізат әлі өндірілетін уақыт туралы, яғни, қорлар туралы. Мемлекеттік борыш мәселесіне ерекше назар аударылды, ол көбінесе көлеңкеде қалады және күшіне байланысты келісілмейді саяси жағдайлар, үкіметтерден жариялау сұралды қарызға алынған субсидиялар және олардың шығындары бойынша ең ұсақ мәліметтер, мемлекеттің активтеріне және барлық міндеттемелерге, соның ішінде ішкі, мысалы, зейнетақы қорларына да осындай көңіл бөлінуі тиіс.

Сондай-ақ мемлекеттік қаржы корпорациялары және олардың қызметі атап өтілді.

Алайда, Бюджет Кодексінің 204-бабы регламенттелген мемлекеттік борышты тек статистикалық ақпарат түрінде жариялаудың тоқсан сайынғы тәртібі. Осылайша кодекстің өзі шектейді мемлекеттік аппарат алған борыш туралы жұртшылықты таныстыру мүмкіндігі белгісіз мақсаттар мен жұмсалған мақсаттар үшін, оны төлеу жалпы күш-жігер мен табиғи ресурстар қажет болады, олардың пайдасы елдің әрбір азаматына тиесілі болуы тиіс.

Жалпы, жоғарыда аталған тармақтар бойынша ақпаратты мына жерден

табыңыз ашық қол жетімділік мүмкіндігі жоқ. Сонымен қатар, онлайн сауалнама аясында респонденттердің 90% олар ақпараттық порталдың бар екендігі туралы білмейтіндіктеріне жауап таңдады «Ашық бюджет». Сонымен қатар, ЭЫДҰ бойынша ЭЫДҰ-ның отымдік тәжірибесі жарияланды елдерге берілетін бюджеттің ашықтығын қамтамасыз ету (2001ж.) қатысушыларға осы салада басшылық ретінде. Ол сондай-ақ уақтылы және толық ашылған ақпаратқа назар аударыңыз, кодекс талаптарына сәйкес. Ең бастысы жүйелі болу және ақпараттың уақтылығы, өзектілігі және, әрине, дәлдігі. [19]

Ашықтық деңгейін анықтау бойынша соңғы зерттеулер бойынша бюджет және индексті құрастыру (Open budget Surveru) Open budget Opex 2019 жылы өткізілген қатысушы елдердің рейтингі жарияланды халық үшін бюджеттің ашықтығы өлшемшарты (Қазақстан 2019 жылы бюджеттің ашықтығы бойынша 58/100, қоғамдық қатысу бойынша 17/100, бойынша бюджетті қадағалау санаттары 67/100). [20]

Өз кезегінде, қолда бардың барлығын жинақтайтын құжат халықаралық тәжірибе және облыстағы озық практикалық әзірлемелер нарықтық экономика жағдайында мемлекеттік және қоғамдық сатып алу «тауарларды (жұмыстарды) және көрсетілетін қызметтерді сатып алу туралы» Юнситралдың үлгілік Заңы болып табылады, заң нарықтық бәсекелестіктің дамуын қамтамасыз етуге бағытталған, әділ және, қарамастан, жеткізушілерге бірдей мүмкіндіктер беру аймақтың, халықаралық сауданың жоғары деңгейін ұсынады Мемлекеттік сатып алу кезінде ашықтық пен объективтілік. [21]

Сондай ақ маңызды халықаралық құжат бар, осы қызметті реттейтін, ол болып табылады үкіметтік сатып алу жөніндегі көпжақты келісіммен «тауарларды (жұмыстарды) және қызметтерді сатып алу туралы», (Agreement ББ government procurement), тарифтер бойынша бас келісімнің бөлігі болып табылатын және Дүниежүзілік сауда ұйымына мүше елдер үшін міндетті сауда ұйымы. Бұл құжат халықаралық сауданы дамытуға бағытталған, шетелдік жеткізушілер үшін тең құқықтарды қамтамасыз ету, қамтамасыз ету құқықтық актілер мен сатып алу рәсімдерінің ашықтығы, сатып алу жеткізушілер үшін техникалық талаптар мен жеңілдіктердің мемлекеттік тапсырысына, халықаралық сауданы шектеуге және белгілеуге бағытталған тек қана халықаралық стандарттарға негізделген техникалық талаптар. Сауда-саттықты қоса алғанда, сатып алу тәсілдерінің рәсімдері атап айтқанда келесі ережелер: - толық тыйым салу және ескерту шараларын қабылдау жеткізушілерге және олардың ақпаратын төгу мүмкіндігінің алдын алу конкурцумдарға өткізілетін ақпаратқа қатысты қандай да Мемлекеттік сатып алу шарттары, жеңілдіктер және т. б; - барлығының бірыңғай біліктілік талаптарымен қамтамасыз ету сатып алу рәсімдеріне қатысушы-постациков; - конкурстық өтінімдерді беру және ашу шарттарын айқындау, с ондағы ұсыныстардың жариялылығы мен сақталуын сақтау, А сондай-ақ сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне күдік болған кезде ДСҰ-ға шағымдану тәртібі және сыбайлас жемқорлыққа қарсы басқа да нормалар мінез. [22]

Сонымен қатар, ЭЫДҰ-мен, ұйыммен ынтымақтастық шеңберінде «мемлекеттік сатып алулар туралы» Заңға мониторинг жүргізілді, онда сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсатында ұсынымдар, оның ішінде біреуінен Мемлекеттік сатып алуды жүргізу тәсілдерін азайту Тікелей шарт жасасу жолымен. Зерттеу институтының 2020 жылғы зерттеулеріне сәйкес жалпы Мемлекеттік сатып алу сомасы 4,6 трлн. теңге (не болып табылады пандемияға байланысты төмендеу), яғни бюджеттің жалпы шығындарының 35% және ЖІӨ-нің 7% - ы және оның 60% - ы өткізілмей, бір көзден өткізілді конкурстық рәсімдер. [26]

Мемлекеттік органдар үшін бұл мүмкіндіктер өте кең және мұндай қорғаныс прерогативін, мемлекеттік хатшылықты қалдырып, оларды қысқарту керек және басқа да стратегиялық маңызды объектілерге. Өз кезегінде, жоғарыда аталған халықаралық актілер тығыз қамтамасыз етудегі тәжірибесі бар елдердің құқықтық актілерімен өзара байланысты бюджет және Мемлекеттік сатып алу салаларының ашықтығы демократиялық, ең ашық. Америка Құрама Штаттарының тәжірибесін ерекше атап өткен жөн Мемлекеттік сатып алу процесін қалыптастыру және оны үйлестіру қызмет салалары ең табысты деп танылады. Жүзеге асыру 1974 жылдан бастап осы саладағы өкілеттіктер Федералдық Басқармаға жүктелді

Бүгінгі таңда мемлекеттегі сыбайлас жемқорлық деңгейін өлшеудің әртүрлі әдістері бар. Олардың кейбіреулері азаматтар мен бизнес өкілдерінің сауалнамасына негізделген, басқаларының көздері мемлекеттік органдардан алынған ақпарат және қылмыстық сот ісін жүргізу статистикасы болып табылады, басқалары құқықтық базаны зерделеуге және заңнамадағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтауға негізделген.

Заңның 7-бабына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың тиімділігін белгілеу мақсатында Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг жүргізіледі, онда жеке және заңды тұлғалардың құқықтық статистикасы мен өтініштері, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдардың мәліметтері, бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланымдар дереккөз ретінде танылады ақпарат, әлеуметтік сауалнама деректері және заңмен тыйым салынбаған өзге де ақпарат көздері.

Заңның 6-бабының 5-тармағына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі шаралар жүйесі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдарды қалыптастыру мен сақтауды қамтиды қоғамдық қатынастардың оқшауланған саласы үшін белгіленген ұсынымдар жүйесін білдіретін стандарттар сыбайлас жемқорлықтың алдын алу. [23].

Осылайша, заңда сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған стандарттар мен ұсынымдар әзірлеу көзделеді.

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтаған кезде, ең алдымен, қоғамдық қызметтің оқшауланған салаларында мыналар бар екенін түсіну қажет алайда, «бюджетті кесу» деп аталатын нақты сыбайлас жемқорлық аймақтары Мемлекеттік сатып алуларға шешуші рөл береді.

Осыған байланысты, біз мемлекеттік сатып алу рәсімі арқылы мемлекеттік бюджетті жоспарлау және орындау кезінде сыбайлас жемқорлық факторларын және құқық бұзушылықты анықтау үшін тексерулер жүргізу кезінде пайдалы болатын әдістемені әзірлегіміз келді, өйткені олар қаржы шаруашылығының маңызды элементі болып табылады.

Жыл сайын бюджеттік бағдарламалардың әкімшісі республикалық бюджет шығыстарының бағытын айқындайтын бюджеттік бағдарламаларды әзірлейтіні белгілі.

Өз кезегінде, бюджет шығыстарының көлемі құжаттардың жиынтығы болып табылатын бюджеттік өтінім негізінде негізделеді, тізбесі «бюджеттік өтінімді жасау және ұсыну қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2014 жылғы 24 қарашадағы №511 бұйрығымен регламенттелген.

Тұтастай алғанда, бұл белгілі бір объектінің нарықтық құны, есептеулер, сметалар және т.б. сияқты бекітілген лимит шеңберіндегі шығыстар бойынша құжаттамаға негізделген құжаттардың көлемдік пакеті.

Осылайша, заң шығарушы бюджеттік өтінімдерді, бюджеттік бағдарламаны жасаудың барлық процесін айқындады, жауапкершілік жүктелді дұрыс емес ақпарат үшін уәкілетті тұлғалар.

Алайда, сыбайлас жемқорлық құбылысы тек адами фактор негізінде болатындығына және мониторингке негізделгендігіне негізделу керек құжаттаманы мамандар әзірлейді және құрастырады, анықтау бойынша ғалымдардың бірнеше стандарттары мен жұмыстарын қарастыруды ұсынамыз біздің әдістемеміздің негізіне алынатын сыбайлас жемқорлық тәуекелдері.

Сонымен, Ресей Федерациясының Еңбек министрлігі бағалауды қамтамасыз ету үшін мемлекеттік сатып алуды әзірледі сыбайлас жемқорлық тәуекелдері сатып алуды жүзеге асыру кезінде туындайтын, қызметшілердің немесе үшінші тұлғалардың лауазымдық міндеттерін теріс пайдалануына мүмкіндік беретін жағдайлар мен мән-жайларды анықтаудан тұрады мемлекет, қоғам және органның заңды мүдделеріне қайшы келетін материалдық және материалдық емес артықшылықтар. Сондықтан техника ұсынылады орнату және анықтау:

1. Қызметкерлердің сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне осал өкілеттіктерін белгілеу, сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігі тұрғысынан лауазымдық міндеттері мен функционалдығын талдау;

2. Мемлекеттік қызметке талдау жүргізу арқылы қызмет барысында туындауы мүмкін сыбайлас жемқорлық схемаларын анықтау заңсыз өткізуді ұсынуға мүдделі болуы мүмкін адамдармен тікелей байланыста болу мүмкіндігінің болуы Мемлекеттік сатып алу;

3. Қызметтік міндеттері сыбайлас жемқорлық схемасына тартылудың жоғары тәуекелімен байланысты қызметкерлер тобын айқындау. Бұл жағдайда туыстық байланыстар, жерлестік, непотизм, топтық жұмыс стилінде бірлесіп көшу, сотурдники арасындағы қызметтік емес байланыстардың болуы және

басқа да сәттер сияқты мәселелердің анықтамалары ұсынылады. [32].

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін бағалау рәсімінің өзі бірнеше дәйекті кезеңдерге бөлінді:

- ақпарат жинау, дайындау кезеңі. Ол тікелей ұйымға ақпарат сұрау арқылы да, оның қатысуынсыз да жүргізілуі мүмкін;
- мекеменің мемлекеттік сатып алу схемасы, қызметкерлердің барлық күнделікті жұмысын кезең-кезеңімен зерделеу және қол қою, ең белсенді қызметкерлерді анықтау үшін;
- барлық жиналған ақпаратты шегеру кезеңі, негізгі қызметкерлерді анықтау, байланыс нүктелері, біреуінде бірнеше функциялар қызметкер;
- сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау;
- рәсімдерге қатысушылардың көзқарасы бойынша сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың сипаттамасы;

Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру барысында туындау мүмкіндігі бар сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау мақсатында ақпарат көзіне байланысты ішкі және сыртқы ақпарат көзін анықтаудан бастау ұсынылды

Ішкі ақпарат көздеріне мыналар жатады:

- Мемлекеттік сатып алуға байланысты өкілеттіктер бекітілген қызметкерлердің функционалдық міндеттері;
- Мемлекеттік сатып алуға қатысатын субъектінің құрылымдық бөлімшелерінің қызметін реттейтін ішкі құқықтық актілер;
- Мемлекеттік сатып алу саласына бұрын жүргізілген тексерулер, талдаулар бойынша құжаттар;
- ұйым қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары не заңдылықтың өзге де бұзушылықтары туралы ақпарат, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарында азаматтардың шағымдары;
- ұйымның бухгалтериясынан ақпаратты түсіру, барлық шоттарға толық қол жеткізу;
- бюджет жоспары, толық растайтын құжаттамасы бар сатып алу жоспары, барлығымен келісілмеген бастапқы нұсқалары бірінші басшылар енгізген түзетулермен;
- қызметкерлердің әлеуметтік мәртебесі, кірістері, шығыстары, мүлкі және мүліктік сипаттағы міндеттемелері туралы мәліметтер, барлығын түсіру мемлекеттік органдардан ақпарат алу, ақпаратты іздеу шетелдік мүліктің болуы;
- қызметкерлердің туыстық және достық байланыстары туралы ақпарат, ұйымда троуболизм мен жерлестіктің болуы, қызметкерлер арасында, әсіресе басшылар мен өзге де қызметкерлер арасында қызметтік емес және жеке байланыстардың болуына ерекше назар аудару;
- басқа материалдар.

Сыртқы ақпарат көздеріне мыналар жатады:

- тәуелсіз зерттеулердің нәтижелері, ақпарат сатып алуды жүзеге асыру кезіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне

арналған қоғамдық және өзге де ұйымдар;

- Мемлекеттік сатып алу порталынан ақпаратты түсіру, «Атамекен» ҰКП-ға ақпарат сұрату, өтінімдері қабылданбаған жеткізушілерден ақпарат жинау;
- сот даулары, төленген ұйымдардың айыппұлдары туралы мәліметтер, салық пирамидасын, кедендік және салық декларацияларын сұрау;
- қызметкерлерге және олардың жақын туыстарына сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды тіркеу мәніне ЕҚДБ мен КАЖ мониторингі;
- Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыратын қызметкерлердің әлеуметтік желілерінің мониторингі;
- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, Есеп палатасы және қазынашылық, өзге де мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдары ұсынған материалдар, прокурорлық ден қою актілері және т. б.;
- басқа қолданылатын материалдар.[33]

Бірінші кезеңде жиналған материал ұсынылады схема түрінде анықтаңыз. Қызметшінің сатып алуды жүзеге асыру кезінде сыбайлас жемқорлық тәуекелінің болуы белгілері болып табылады:

- дискрециялық өкілеттіктер, оның ішінде мемлекеттік немесе муниципалдық келісімшартты немесе азаматтық-құқықтық шартты сатып алу және жасау және орындау үшін қажетті құжаттаманы дайындау кезінде, оның мәні тауар жеткізу, жұмысты орындау, Қызмет көрсету (оның ішінде сатып алу) болып табылады жылжымайтын мүлік немесе мүлікті жалға беру);
- сатып алудың әлеуетті қатысушыларымен (яғни, әлеуетті жеткізушілермен (мердігерлермен) өзара іс-қимыл жасау мүмкіндіктері, орындаушылар));

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сәйкестендіру рәсімінің нәтижелері бойынша сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты оның тұрғысынан сипаттау ұсынылады ықтимал қатысушылар және олар заңсыз пайда табу үшін, сұрақтар қою арқылы жасай алатын әрекеттер (әрекетсіздіктер):

- сыбайлас жемқорлық схемасына кім қатысы бар?
- ішкі (сыртқы) бақылау тетіктерін қалай айналып өтуге болады?
- сатып алуды жүзеге асыруға байланысты қандай әрекеттер (әрекетсіздік) заңсыз пайда алуға әкеледі?
- қандай жолмен заңсыз пайда табуға болады?

Сыбайлас жемқорлық схемасын қалыптастыру кезінде келесі аспектілерді қамтыған жөн:

- заңсыз алынған пайда;
- заңсыз пайда табудың ықтимал мүмкіндіктері;
- сыбайлас жемқорлық схемасының кезең-кезеңімен кестесі;
- осы Сыбайлас жемқорлық схемасы шеңберінде туындауы мүмкін сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қол қою;
- сатып алуды жүзеге асыру кезінде заңсыз пайда табуы мүмкін тартылған тұлғалар тобы;
- сыбайлас жемқорлық схемасына тартылуы мүмкін жауапты

қызметшілер тобы;

- бақылау тетіктерін және оларды айналып өтудің ықтимал тәсілдерін зерделеу;

- басқа қолданылатын аспектілер.

Зерттелген материалдар мен қолданыстағы тәжірибеге сүйене отырып, кезеңдерді келесіге бөлу ұсынылады:

Жоспарлау кезеңі:

- бюджетке салынатын сатып алу рәсімінің мақсаты, негіздері және қажеттілігі;

- салынатын соманың негізділігі, талдау мониторингінің, өтінім берген тұлғалардың үлестестігіне тексерудің нәтижелері

- бюджет негізіне салынатын;

Сатып алуды жүзеге асыру кезеңі:

- жеткізушілер үшін мүмкіндіктің шектеулері, тауардың шамадан тыс сипаттамалары, сатып алушының қалауы бойынша негіздер өнімдер;

- лоттарды негізсіз біріктіру (ұсақтау) ;

- сатып алуға қатысушылардың әлеуетті санын шектеу;

- сатып алуға қатысушылардың өтінімдерін, түпкілікті ұсыныстарын бағалау;

- алдын ала уағдаластықтың өзге де белгілері;

Процедураны қабылдау кезеңі:

- сатып алуды, тауарды жеткізудің жекелеген кезеңдерін қабылдау, бар-жоғын, сипаттамаларына сәйкестігін тексеру, өнім берушінің осы тауарды нақты сатып алуы;

- шартқа және заңға сәйкес төлем және қабылдау мерзімдері;

- келісімшартты өзгерту, бұзу, нормаларды сақтау кезінде Тапсырыс берушінің өнім берушімен (мердігермен, орындаушымен) өзара іс-қимылы заң;

Сыбайлас жемқорлық индикаторларына:

- сатып алуға қатысушылардың аз саны;

- бәсекелестікке жатпайтын сатып алу, Жалғыз жеткізушіден (мердігерден, орындаушыдан) сатып алу;

- жеткізуші ретінде бір жеке немесе заңды тұлға әрекет етеді;

- «жалған» бәсекелестер сатып алу, қате өтінімдермен және т. б.;

- қатысушылардың өтінімдерін кері қайтарып алу;

- қосалқы мердігерлер ретінде жеткізуші ретінде анықталмаған сатып алуға қатысушылар тартылады.

- жоғары баға ұсыныстарын ұсынатын жеткізушілерден баға ұсыныстарын сатып алудың бастапқы-жоспарлы бағасын негізге алу;

- шарттың бастапқы (ең жоғары) құнын негізсіз асыра бағалау (төмендету) ;

- тікелей тауар өндірушілердің баға ұсыныстарын есепке алмай, шарттың бастапқы (ең жоғары) құнын есепке алу;

- үнемдеуден қаражатты бөлу мақсатында жыл соңында сатып алу рәсімін өткізу (өнім берушімен сөз байласу тәуекелі, бюджет қаражатын тапсыру қабылдау және аудару актісіне ресми қол қойылғаннан кейін шарт нысанасының нақты орындалуы, Шарттың сапасыз нысанасын жеткізу және алу мүмкіндігі бар;

- шартта көзделген жұмысты орындау мерзімдерін негізсіз қысу (сатып алу туралы заңсыз алынған ақпаратты иеленуші қатысушыны сатып алуға қатысу тәуекелі туындайды және

жеңіске жету үшін қажет нәрсенің бәрін дайындаған);

- сатып алуға әлеуетті қатысушылар шеңберін негізсіз шектеу;

- шарт нысандарын негізсіз өзгерту,

Тапсырыс берушінің қажеттіліктерін қанағаттандыру;

- жеткізушіні анықтау тәсілін негізсіз таңдау (сатып алу объектісінің мерзімі, бағасы, көлемі, ерекшеліктері, бәсекеге қабілеттілігі және нарықтың ерекшелігі бойынша);

- сатып алу процесін себепсіз баяулату (жеделдету). [34]

Осы әдістемелерді қарастыра отырып, біз мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру кезінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау рәсімін келесі кезеңдерге бөлу керек деген қорытындыға келеміз:

Бірінші кезең, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау субъектісі туралы Сыртқы ақпарат жинау кезеңі:

- ұйымның қызмет түрін белгілеу, уәкілетті тіркеу органына сұрау салу, оның ішінде "Рұқсаттар және хабарламалар туралы" Заңға сәйкес арнайы қызметті жүзеге асыруға құқықтардың болуы туралы сұрау салу;

- Мемлекеттік кірістер органынан алынған мәліметтер (ұйым жүргізетін салық төлемдерінің түрлері, салық есептілігін талдау және электрондық шот-фактуралар туралы мәліметтер, төлем туралы ақпарат кедендік баждар және т. б.);

- ұйым қызметкерлері туралы ақпарат (атап айтқанда, басшы құрамның тұлғалары, сондай-ақ қызметі тікелей не жанама түрде мемлекеттік сатып алумен байланысты қызметкерлер туралы), СИОПСО-дан үлестес тұлғалардың болуы туралы мәліметтерді түсіру, жұмысқа орналастыру және бұрын осы қызметкерлер жұмыс істеген ұйымдар, кредиттердің болуы (шоттарға тыйым салу), жылжымалы және жылжымайтын мүліктің болуы, заңды тұлғаларды, оның ішінде үлестес тұлғаларды, ТД) қылмыстық және әкімшілік жауаптылыққа тарту туралы мәліметтер;

- заңды тұлға туралы, әкімшілік жауапкершілікке тарту түріндегі мәліметтер, сондай-ақ заңды тұлғаның азаматтық дауларына қатысу;

- Электрондық сатып алу порталында бұрын жүргізілген электрондық сатып алулар, жеткізушілер, қолданыстағы заңнаманы бұзу сомалары мен жағдайлары туралы мәліметтерді тексеру;

- осы ұйымға қатысты жеке және заңды тұлғалардың өтініштері туралы [29].

ҚСЖАЕК-ке сұрау салу, дәлелдерді зерделеу;

- бұқаралық ақпарат құралдарында және "Интернет" ақпараттық-телекоммуникациялық желісінде ақпарат іздеу;

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы, бюджеттік, салықтық, аудиторлық заңнама саласындағы уәкілетті органдардың бұрын жүргізген тексерулерінің материалдары (оның ішінде жедел ақпараттың болуы туралы);

Ақпарат жинаудың ішкі кезеңіне мыналар жатады:

- ұйымның құрылтай құжаттары (ережелер, нұсқаулықтар, міндеттерді бөлу, мемлекет туралы ақпарат, жалақы және т. б.);

- органның стратегиялық жоспары, бюджетті, Мемлекеттік сатып алуды жоспарлау жөніндегі құжаттар және сатып алуды жүзеге асыруға қатысты өзге де актілер және олармен байланысты өзге де қызмет;

- сатып алу қызметіне қатысты органның (ұйымның) қызметін Ішкі не сыртқы талдау нәтижелері;

- ұйымдағы Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманың ережелерін бұзғаны туралы куәландыратын ақпараттық фактілер және өзге де құқықтық актілер: Сатып алуды жүзеге асыру кезінде қызметшілер (қызметкерлер) бұрын жасаған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы мәліметтер;

- ұйымның, оның ішінде мемлекеттік сатып алу саласында және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мақсатында бұрын жүргізілген тексерулердің материалдары;

- аудиторлық тексерулердің қорытындылары, ақша қаражатының қозғалысы туралы, ұйымның материалдық балансы туралы есеп, тексеру кезеңін есептен шығару актілері және алдыңғы 2-3 жыл, бухгалтерлік есептен ақпаратты түсіру (ІС ТД), есептен шығару туралы мәліметтерді тексеру, заттардың нақты бар-жоғын тексеру, амортизацияны есептеудің дұрыстығын тексеру, ТД пайдалану тәртібі);

- объектілерді қабылдау-беру құжаттары, нәтижелері объектілерге барып және нақты қызметі мен пайдаланылуын тексере отырып, олардың нақты болуы;

- қызметкерлерге сауалнама жүргізу, Мұқият басқарушы құрамды, сондай-ақ өзара тығыз байланыста болған адамдарды анықтау және т. б.;

- сатып алынған тауар, қызмет туралы толыққанды ақпарат (мемлекеттік тапсырыста көрсетілген талаптарға сәйкестігі), оның ішінде өндіруші туралы ақпарат (егер отандық өндіруші, өндіріс, зауыт, фабрика және т. б. үшін Объектінің нақты болуы, осы ұйымда қызметкерлердің болуы (ақпарат сұрау арқылы немесе тауардың елге нақты келуі туралы мәліметтер (кедендік декларациялар), сипаттамалары, көлемі және т.б.

- өзге де құжаттар, оның ішінде органда (ұйымда) сатып алуды жүзеге асыру рәсімін сипаттайтын құжаттар. [36]

Жоғарыда аталған құжаттар ұйым туралы жалпы ақпарат береді және ұйымды тексеру және сыбайлас жемқорлық тәуекелдері мен схемаларын анықтау кезінде негізгі құжаттар болып табылады.

Сонымен қатар, Ұйымның бюджетін жоспарлау және орындау кезеңіне берілетін мемлекеттік сатып алу құжаттарын тікелей зерделеу кезінде мұқият зерделеу қажет төмендегі аспектілер

Жоспарлау кезеңі:

- келісім-шарттың бастапқы (ең жоғары) бағасын есептеу кезінде жеткізушілердің көрінеу жоғары баға ұсыныстарын пайдалану (мердігерлер, орындаушылар);

- тауар өндірушілердің баға ұсыныстарын есепке алмай, келісімшарттың бастапқы (ең жоғары) бағасын есептеуді жүзеге асыру;

- келісімшартта көзделген міндеттемелерді орындау мерзімін негізсіз қысқарту (сатып алуға қатысу тәуекелінің туындауы заңсыз тәсілмен алынған сатып алу туралы ақпараты бар және ішінара орындаған сатып алудың жалғыз қатысушысы сатып алу бойынша міндеттемелер);

- сатып алуды жыл соңында жүзеге асыру (өнім берушімен (мердігермен, орындаушымен) сөз байласу тәуекелінің туындауы, келісім-шартты орындаудан кейін бюджет қаражатын тапсыру-қабылдау және алу актісіне қол қою, сапасыз тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді алу ықтималдығы;

- сатып алуға ықтимал қатысушылар шеңберін негізсіз шектеу;

- Тапсырыс берушінің қажеттіліктерін қанағаттандыратын тауарлар, жұмыстар, қызметтер түрлерін негізсіз тарылту;

- келісімшарттың бастапқы (ең жоғары) бағасын негізсіз асыра бағалау (төмендету) ;

- объектінің мерзімдері, бағасы, көлемі, ерекшеліктері бойынша жеткізушіні (мердігерді, орындаушыны) айқындау тәсілін негізсіз таңдау сатып алу, бәсекеге қабілеттілік және нарықтың ерекшелігі;

- бәсекелестердің соңғы кезеңде мемлекеттік сатып алуға қатысудан негізсіз бас тартуы;

- орташа және төмен сапалы тауарды негізсіз сатып алу, өтінімдегі техникалық сипаттамалар туралы нүктелік ақпарат, әсіресе егер бұл тауарды бұрын үлестес өнім беруші әкелген болса;

- сатып алуды жүзеге асыру процесін негізсіз кешіктіру (жеделдету). [37]

Сатып алу туралы құжаттаманы әзірлеу кезеңіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне және сатып алуды жүзеге асыру туралы хабарламаға мыналар жатады:

- сатып алынатын тауардың қолда бар ресурстарға (қаржылық, кадрлық) сәйкес келмеуі;

- техникалық тапсырмада тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің сапасының тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің бастапқы (ең жоғары) бағасына сәйкес келмеуі келісімшарт жобасы;

- өтінімді қалыптастыру үшін тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің техникалық сипаттамаларының жеткіліксіздігі;

- құжаттамаға басқа өнім берушілердің (мердігерлердің, орындаушылардың) қатысуын шектейтін тауарларды жеткізу, жұмыстарды орындау, қызметтер көрсету туралы ерекше талаптарды енгізу, яғни белгілі бір өнім берушіге (мердігерге, орындаушыға) арналған құжаттаманы әзірлеу;

- бәсекелестікті шектейтін тауардың, жұмыстардың, қызметтердің сипаттамалық сипаттамасының болуы;

- өнім берушіні (мердігерді, орындаушыны) айқындау шарттарының, келісімшарт талаптарының, келісімшартты орындаудың, тауарды, жұмысты, көрсетілетін қызметті қабылдаудың, кепілдік міндеттемелердің белгісіздігі мен сәйкессіздігі (белгілі бір жеткізушіні (мердігерді, орындаушыны) таңдау қаупінің туындауы);

- сатып алуды жүзеге асыру туралы құжаттамада заңда көзделмеген сатып алуға қатысушыларға қойылатын талаптардың болуы;

- сатып алу объектісі атауының ерекшелікте, техникалық тапсырмада және (немесе) нысанада көрсетілген сатып алу атауына сәйкес келмеуі келісімшарт жобасы;

- негізсіз шектеу, келісімшарттың қажетті шарттарын күрделендіру;

- функционалдық және сапалық жағынан әсер етпейтін тауарға, жұмысқа, көрсетілетін қызметке қойылатын талаптардың қосымша тізбесін қалыптастыру қасиеттері;

- Тауарларға, жұмыстарға, қызметтерге қойылатын талаптардың сәйкессіз және шашыраңқы мәлімдемесі (мұндай талаптар сатып алу туралы құжаттаманың әртүрлі бөліктеріне енгізілген кезде);

- өтінімді толтыру тәртібі туралы нұсқаулықтың болмауы;

- орфографиялық қателіктердің, сипаттамалардың болуы, сондай - ақ сатып алу объектісінің атауында латын таңбаларын пайдалану, қиындық туғызу үшін-ресми сайттан сатып алуды іздеу;

- функционалдық және технологиялық жағынан өзара байланысты емес тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді бір лотта біріктіру;

- келісімшарт жобасына белгілі бір ұйымдармен қосалқы мердігерлік шарттар жасасуды көздейтін талаптарды енгізу;

- осындай міндеттемелерді орындауға мүмкіндік бермейтін келісімшарт бойынша міндеттемелерді орындау мерзімдерін белгілеу;

- келісімшарт жобасында міндеттемелерді орындамағаны, тиісінше орындамағаны үшін тапсырыс берушінің жауапкершілігі туралы шарттардың болмауы, келісімшартта көзделген.

Бәсекелестік рәсімдерді жүзеге асыру кезеңіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне мыналар жатады:

- сатып алу объектісіне қосымша талаптар белгілеу, оның жекелеген түрлерін өзгерту арқылы құжаттамаға өзгерістер енгізу

сатып алуға қатысуға өтінімді дайындау процесін қиындату мақсатында сипаттамалар (критерийлер) ;

- сатып алуды жүзеге асыру туралы құжаттамаға бірнеше рет (үш реттен

артық) өзгерістер енгізу, оның ішінде өтінім берудің аяқталу мерзіміне жақындауына қарай;

- сатып алу туралы толық емес немесе әртүрлі ақпарат беру, сатып алу туралы құжаттамаға сілтемелермен түсініктемелерді ауыстыру;

- сатып алуға қатысушымен (қатысушылармен) тікелей байланыстар, келіссөздер;

- сатып алуға қатысушылардың ұсыныстары туралы толық емес, анық емес, жоқ ақпаратты жариялау;

- қажетті құжаттардың болуы немесе болмауы туралы ақпаратты жасыру, өтінімдерді ашу рәсімінің аудиожазбасын өзгерту;

- жалғандық, сатып алуға қатысуға өтінімдерді қосу, алып қою, қабылдамау;

- сатып алуға қатысушыларға қатысты кемсітушілік. [38]

Келісімшартты жасасу және орындау кезеңіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне мыналар жатады:

- жеткізушіні (мердігерді, орындаушыны) айқындау нәтижелеріне шағымдану рәсімін кешіктіру (кедергі) ;

- келісімшарт талаптарының негізсіз өзгеруі;

- келісімшарт жасасуды кешіктіру (жеделдету) ;

- жол берілмейтін немесе жарияланбаған құжаттар мен мәліметтерді сұрау;

- келісімшарт жасасудан негізсіз бас тарту;

- Тапсырыс берушінің келісімшартты негізсіз қатаң әкімшілендіруі, жеткізушінің (мердігердің, Орындаушының) шаруашылық қызметіне араласуы;

- Тапсырыс беруші тарапынан келісімшартта көзделген міндеттемелерді орындау үшін ақпаратты, қажетті материалдарды беру мерзімдерін кешіктіру;

- келісімшарт бойынша кепілдік міндеттемелердің орындалуын бақылаудың болмауы немесе кепілдік мерзімін елемеу;

- кепілдік беру көлемі мен мерзімі бойынша негізсіз талаптар;

- Тапсырыс берушінің кепілдік қызмет көрсету шарттарын өзгертуі;

- сатып алу рәсіміне бірлесіп қатысатын және соңғы сәтте өз кандидатураларын алып тастайтын мердігерлер конкурсына тұрақты негізде қатысу.

Тауарды қабылдау, жұмыстарды орындау Қызмет көрсету кезеңіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне мыналар жатады:

- тауарды, жұмысты, қызметті қабылдаудың негізсіз қатаң (жұмсақ) немесе келісімшартта айтылмаған шарттары;

- тауарды, жұмысты, қызметті қабылдауды және оларға ақы төлеуді негізсіз кешіктіру (жеделдету) ;

- іс жүзінде жеткізілмеген (орындалмаған, көрсетілмеген) не бастапқыда мәлімделген келісімшарт талаптарына сәйкес келмейтін тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді қабылдау және (немесе) ақы төлеу. [39]

2 Құрылыс саласындағы бюджет қаражатын ұрлауды тергеудің прокурорлық қадағалау институты. анықтау әдістемесі жоспарлау және орындау кезіндегі ұрлау тәуекелдері алдын алу

2.1. Мемлекеттік бюджетті жоспарлау кезінде құрылыс саласындағы бюджет қаражатын ұрлаудың алдын алу жөніндегі шаралар

Экономикалық қылмыстарды тергеудің заманауи әдістемесін құру құқықтың, экономиканың және т.б. әртүрлі салаларынан білім жиынтығын тартуды талап етеді. Олардың кейбіреулері криминалистикалық ғылым арқылы бейімделеді және криминалистикалық нұсқаулар түрінде болады.

Құрылыс саласындағы ұрлықты тергеудің өзіндік ерекшеліктері бар және, әдетте, техникалық, экономикалық және басқа ғылымдар саласындағы арнайы білімді қолдана отырып жүзеге асырылады. Қылмыстық іс-әрекеттің сапалы өзгеруіне, ұрлық жасаудың жаңа әдістерінің пайда болуына байланысты жұмыстың аналитикалық әдістері өзекті болып табылады және сіз оларды қылмыстарды тергеуде қолдану бойынша тиісті ұсыныстар жасайсыз. [34]

Әртүрлі түрлерді тергеу процесінде аналитикалық әдістерді қолдану мәселелері қылмыс топтары и.А. Бахтин, а. в. Дулов, С. П. Голубятников, е. с. Ду боносос, С. А. Звягин, Г. А. Зорин, Е. С. Леханова, Л. А. Сергеев, Н. М. Сологуб, Г. А. шумак және т. б. еңбектерінде қарастырылған.

Аналитикалық әдістердің бірі-экономикалық талдау, ол салыстыру, егжей-тегжейлі, жою, топтастыру, өзара байланысты зерттеу және жалпылау арқылы экономикалық ғылым тұрғысынан өндірістік және экономикалық процестерді зерттеудің өзара байланысты әдістерінің (әдістерінің) жиынтығын білдіреді. Экономикалық талдаудың дербес бағыттарының бірі-бухгалтерлік талдау-бухгалтерлік есеп әдісі элементтерінің бақылау функцияларын пайдалануға негізделген (баланс, шот, жазба үшін қосарланған, бағалау және есептеу) . Экономикалық білім жүйесінде экономикалық талдау және бухгалтерлік есеп бір-бірімен тығыз байланысты, алдын-ала анықталған және толықтырылған.

Келесі аналитикалық әдіс-негізделген деректі талдау құжаттарды материалдық тасымалдаушы ретінде кешенді экономикалық және құқықтық бағалау экономикалық қызметтегі теріс ауытқулар туралы ақпарат . Құжаттамалық талдауда бірнеше топтарды (негізгі әдістер мен тәсілдер) бөліп көрсету әдетке айналған: іс қағаздарынан тексеру(ресми тексеру, нормативтік тексеру, арифметикалық тексеру); бір операцияны немесе өзара бақылауды және қарсы тексеруді қолдана отырып өзара байланысты операцияларды көрсететін бірнеше құжаттарды тексеру; біртекті операциялардың қозғалысын көрсететін құжаттарды тексеру сандық есепті қалпына келтіру және құжаттарды салыстырмалы талдау . Олар, әдетте, ұйымдардың қаржы-шаруашылық қызметін талдау, бақылаушы органдардың тексерулерін жүргізу

кезінде қолданылады. Сонымен бірге, құжаттамалық талдауды тергеушілер негізгі әдістер мен әдістерді сәтті игеру, оқу және практикалық іс-әрекет процесінде тиісті дағдылар мен дағдыларды игеру шартымен бас тартуды ашу мен тергеуде тікелей қолдана алады.

Экономикалық және деректі талдау ережелеріне негізделген экономикалық-кри миналистік талдау. Бұл әдіс 1970 жылдардың соңында С. П. Голубятниковтың басшылығымен КСРО ІІМ Горький жоғары мектебі қызметкерлерінің vom ұжымы дами бастады . Оның негізінде қылмыстық іс-әрекеттің экономикалық, қаржылық, Еңбек және кәсіпорындар жұмысының басқа көрсеткіштерінде көріну заңдылықтары жатыр. Ықтимал қылмыстардың белгісі ретінде өзара байланысты экономикалық көрсеткіштерде туындайтын әртүрлі қайшылықтар қарастырылады. [35]

Құрылыс саласындағы ұрлықты тергеу кезінде объектіні тікелей салу сатысында кінәлі адамдардың қылмыстық іс-әрекетінің барлық фактілерін тексеру және анықтау қажет. Нақты тексерудің алдында әдетте аналитикалық жұмыс болуы керек: белгілі бір құрылыс объектісін, жұмыс түрлерін және ұрлық орын алған деп есептелген ре тіоде-ді анықтау және талдау. Бұл міндет экономикалық және криминалистикалық талдау әдісін қолдану арқылы шешіледі. [36]

Құрылыс саласындағы ұрлықтың тән ерекшелігі-олар заңды Қаржы-шаруашылық қызмет түрінде жасай алады. Мұндай жағдайларда негізгі тергеу объектісі шаруашылық жүргізуші субъектіде жұмыс істейтін бухгалтерлік, материалдық Есеп және есеп беру жүйесі болып табылады. Бұл жағдайда қылмыстық фактілер, әдетте, ұйымның экономикалық ақпаратында белгілі бір іздік суреттер түрінде көрінеді. Сонымен қатар, құрылыс саласындағы жеке алынған көрсеткіштерді емес, олардың жиынтығын зерттеу маңызды, бұл со-ға тәуелділікті және қылмыс жасау тәсілін анықтауда белгілі бір нәтиже бере алады. [37]

Экономикалық-криминалистикалық талдаудың ақпараттық негізі құрылыстағы қылмыстарды ашу экономикалық көрсеткіштер болып табылады құрылыс кешеніне кіретін кәсіпорындардың өндірістік, шаруашылық және қаржылық қызметі. Құрылыстағы негізгі экономикалық көрсеткіштердің бірі-өнімнің өзіндік құны және орындалған жұмыс көлемі . Құрылыстағы барлық шығындарды есепке алу журналдық-ордерлік нысанды пайдалана отырып жүргізіледі . Тексеруге жататын объектіні анықтау және ұрлықтың криминалистикалық белгілерін анықтау үшін ең тиімдісі № 10-С журнал-ордер бойынша шығындарды талдау болып табылады. Барлық шығындардың сомасы (жалақы, материалдар, механизмдер, үстеме шығындар) орындалған жұмыстың нақты құнын құрайды . Осы көрсеткіштің өзгеруі (тікелей шығындар деңгейінің төмендеуі және жұмыстарды тапсырудан түскен пайданың артуы) ұрлық немесе өзге де теріс пайдаланудың ықтимал белгілерін көрсетуі мүмкін. № 10-с ордерлер журналдарында көрсетілген әрбір ай үшін нақты шығындар көрсеткіштерін әр объектіге арналған сметалармен салыстыру сәйкессіздіктерді

анықтауға мүмкіндік береді. Әрі қарай, мақсат жұмысты өндіруге кететін шығындарды есептен шығару бойынша бастапқы құжаттарды зерделеуге сәйкес келеді. Құрылыстағы ұрлық көбінесе материалға немесе жалақыға шығындарды есептен шығару арқылы жүзеге асырылатындықтан, шығындар қалыптасқан бастапқы есепке алу құжаттарын талдау қажет. Ол үшін С-2 нысанындағы орындалған жұмыстарды тапсыру-қабылдау актілерін, С-3 нысанындағы толық жұмыстардың құны туралы анықтамаларды, жұмыстарды есепке алу журналдарын, С-29 және С-19 нысанындағы есептерді, жұмыс нарядтарын, машинистердің ауысымдық баянаттарын қосымша талдаудан өткізу қажет.[38]

Жеке алынған құжатты қарау кезінде Құжаттамалық талдаудың ерекшелігі оны нысан бойынша бастапқы тексеру болып табылады (барлық қажетті деректемелердің, сондай-ақ күмәнді деректемелердің болуы). Әрі қарай арифметикалық тексеру жүргізіледі (көлденең жолдар мен тік бағандар бойынша есептелген қорытынды көрсеткіштердің дұрыстығы), одан кейін нормативтік тексеру (құжат мазмұнының қолданыстағы нормативтерге сәйкестігі актілер, ережелер мен нұсқаулар, тұтыну нормалары, бағалар және т. б.). Өзара байланысты операцияларды көрсететін бірнеше құжаттарды қарау және талдау үшін қарсы тексеру немесе өзара бақылау.

Қарсы тексеруді жүзеге асыру кезінде бір және бірнеше даналар салыстырылады шаруашылық жүргізуші субъектінің әртүрлі бөлімшелерінен, басқа ұйымдардан (банктен, жеткізуші кәсіпорындардан немесе мердігерлерден, тасымалдаушылардан және т.б.) алынған сол құжат (мысалы, тауар-көлік жүкқұжаты). Қарсы тексеруді қолдану бір құжаттың әртүрлі даналарының мазмұнындағы сәйкессіздіктерді анықтап қана қоймай, жойылған даналардың мазмұнын қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Мұндай тексеру құжаттың кем дегенде бір данасы болған кезде, даналардың біреуінің түпнұсқалығына күмән болған кезде немесе құжаттың бірнеше данасы арасында сәйкессіздіктер болған кезде орынды болады. [47]

Өзара бақылау кезінде бірдей немесе өзара байланысты шаруашылық операцияларды тікелей немесе жанама түрде көрсететін әртүрлі құжаттардың мазмұны салыстырылады және бұл құжаттар бір немесе бірнеше ұйымдардан (мысалы, шаруашылық жүргізуші субъекіден, салық және кеден органдарынан, банктен, контрагент ұйымдардан және т.б.) алынуы мүмкін. Әдетте салыстырылады: ұйымның әкімшілік және қосымша құжаттары; бірдей немесе өзара байланысты шаруашылық операцияларды көрсететін бастапқы есепке алу құжаттары; бастапқы есепке алу құжаттары, олардың негізінде жасалған Жиынтық құжаттар және бухгалтерлік есеп регистрлері; бухгалтерлік есепке алу құжаттары және ұйымның (кадрлар бөлімінің, көлік және қойма бөлімдерінің) басқа да құжаттары; жедел есепке алу құжаттары, әртүрлі бастапқы есеп құжаттарын жиынтық құжаттармен және бухгалтерлік есеп регистрлерімен салыстыру нәтижесінде Қайшылықтар анықталуы мүмкін. Атап айтқанда, сол операция осы құжаттарда әр түрлі көрінуі мүмкін. Жиынтық

құжаттарда және бухгалтерлік есеп регистрлерінде бастапқы құжаттарда тіркелген операциялар туралы жазбалар болмауы немесе бастапқы құжаттармен расталмаған операциялар туралы жазбалар болуы мүмкін. [48]

Біртекті құндылықтардың қозғалысын көрсететін құжаттарды қарау және талдау түгендеу барысында қалдықтарды бақылау салыстырып тексеру қажет болған кезде қолданылуы мүмкін (мысалы, түгендеу кезеңінің басындағы түгендеу тізімдемесін тексеру, кіріс түгендеу кезеңінің соңындағы құжаттар мен түгендеу тізімдемесін). [49]

Құрылыстағы нақты есепке алу құжаттарын Құжаттамалық талдау әдістемесі орындалған құрылыс-монтаждау жұмыстарының есептеулерін тексеруді және ұрлау фактілерін анықтау мақсатында жұмыстардың көлемін және (немесе) құнын асыра бағалауды анықтауды көздейді. Талдау барысында құжаттардағы мәліметтер салыстырылады. Мәселен, С-2 нысанындағы орындалған жұмыстарды қабылдау актілерін, жұмыстарды есепке алу журналдарын, С-3 нысанындағы осы жұмыстардың құны туралы анықтамаларды С-29 және С-19 нысанындағы материалдарды есептен шығару жөніндегі есептермен, жұмыс нарядтары мен машинистердің ауысымдық баянаттарын салыстыру арқылы тапсыру-қабылдау актілерін белгілеуге болады, олар бойынша жұмыстардың орындалуы расталмайды оларды өндіруге арналған шығындарды есептен шығару арқылы жүзеге асырылады. Бұл ретте орындалған жұмыстарды тапсыру-қабылдау актілерінде қолданылған с-2 баға нысандары, үстеме шығыстар мен сметалық пайданың шамалары олардың нормативтік мәндерімен, сметаларымен салыстырылады. Көрсетілген жұмыстардың сипаттамасынан с-2 нысанының актісінде жұмыстардың қайсысы қолмен, ал қайсысы механизмдермен жасалғанын анықтауға болады, құрылыс ұйымы материалдарға шығын келтірді ме. Егер жұмыстарды орындауға материалдар жұмсалса, онда с-29 нысанының есебі бойынша онда көрсетілген көлемнің сәйкес келетіндігі тексеріледі с-2 нысанындағы орындалған жұмыстарды тапсыру-қабылдау актілеріне. С-19 нысанының есебі бойынша жұмыстарды жүргізуге С-29 есебінде көрсетілген барлық материалдарды есептен шығару жүргізілгені белгіленеді, содан кейін С-2 нысанындағы орындалған жұмыстарды тапсыру-қабылдау актілерінде және егер жұмыстар қол еңбегін пайдалана отырып жүргізілсе, жұмыс нарядтарында көрсетілген жұмыстардың түрлері мен көлемі салыстырылады. Жұмыстарды қабылдау актілеріне нарядтардың болмауы, жұмыстарды қабылдау актілерінде орындалған деп көрсетілген жұмыстардың жекелеген түрлерін қоспау ұрлық жасау белгілері болып табылады. Механизмдермен орындалған жұмыстарды тексеру кезінде С-2 нысанындағы орындалған жұмыстарды тапсыру-қабылдау актілерін осы құжаттарда жұмыс көлемі мен түрлерінің дұрыс көрсетілуі тұрғысынан машинистердің ауысымдық баянаттарымен салыстыру қажет. [50]

Беларусь Республикасы Қылмыстық кодексінің 210 және 211-баптарында көзделген қылмыстар құрамының белгілері бойынша қозғалған қылмыстық істерді талдау 23,6% жағдайда экономикалық-криминалистикалық талдау әдісін

қолдана отырып, құрылыс саласындағы лауазымды және өзге де материалдық жауапты тұлғалардың қатысуымен жасалған ұрлықтар анықталғанын көрсеткен.

Сонымен бірге, ұрлау фактілері әрдайым экономикалық және құжаттық талдау әдістерімен ғана анықталмайды. Сонымен, кінәлі адамдар жасыру мақсатында болған жағдайда заңсыз әрекеттер бастапқыда жұмыстың барлық артық көлеміне шығындардың барлық түрлерін есептен шығарады, экономикалық және құжаттамалық талдау кезінде жұмыс көлемі жоғарылаған құрылыс объектілерін тек құрылыс материалдарына (ТТН-1 және ТН-2 нысандарының тауарлық-Көлік және тауарлық жүкқұжаттары) тауарларсыз кіріс құжаттарын ресімдеу фактілері анықталған жағдайда ғана анықтауға болады. материалдық жауапты адамның қоймадағы есебіндегі материалдар, ойдан шығарылған адамдардың орындайтын жұмыстарына нарядтарға енгізу. Бұл мән-жайларды анықтау нақты бақылау әдістерін (түгендеу және бақылау өлшемі) пайдалана отырып, құрылыс ұйымының қаржы-шаруашылық қызметіне тексеру жүргізу кезінде, сондай-ақ қызметкерлердің жеке санаттарынан бірнеше рет жауап алу жолымен мүмкін болады. Біздің ойымызша, бюджетті дайындау және жоспарлау процесінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне өте осал үш негізгі мәселе қалады.

Осылайша, құрылыс саласындағы ұрлықты анықтау және тергеу бойынша қылмыстық қудалау органдарының қызметін жетілдіру уақытша технологиялар мен құжаттамалық ақпарат көздерімен және нақты деректермен жұмыс нысандарын белсенді енгізуді талап етеді, оның ішінде экономикалық және криминалистикалық талдау әдісімен, оны пайдалану Құрылыс өндірісінің әртүрлі кезеңдерінде жасалған ұрлық пен басқа да теріс пайдалану белгілерін анықтауға мүмкіндік береді. [42]

2.2. Құрылыс кезінде ұрлау тәуекелдерін анықтау күрестегі маңызды аспект ретінде

Президент Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» бекітілген, онда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес міндеттердің бесінші парадигмасына бөлінген:

- мемлекеттік институтты нығайту және елдегі демократия институттарын дамыту, бұл сыбайлас жемқорлықты жоюдың негізгі факторы болып табылады.[52]

Бюджет қаражатына қылмыстық қол сұғудың қоғамдық қауіптілігінің салдары мемлекет мүддесіне, сондай-ақ халықтың әл-ауқаты мен экономикалық өсуге зиян тигізеді.

Соңғы үш жылда мемлекеттік және жергілікті органдардың шығындарына бюджет қаражатының жыл сайын ұлғаюына қарамастан, ұрлықты тіркеудің 2.4 (-59,5 %) есеге төмендеуі байқалады.

Талдау көрсеткендей, ұрлық фактілері бойынша қылмыстық істерді тіркеуге негіз болады:

- қызметкерлердің жедел ақпараты;

- Ішкі мемлекеттік аудит департаментінің (бұдан әрі - ІМАД), тексеру комиссиясының, есеп комитетінің аудиторлық қортындылары, сондай-ақ мемлекеттік органдар мен қвасигосектордың ішкі аудит қызметтерінің аудиторлық қорытындысы, оның ішінде азаматтардың өтініші бойынша;

- басқалары.

Ұрлық, ең алдымен, мемлекеттік сатып алуға байланысты ресімдерді жүргізу кезінде жасалады (тендерлерді бөлу, келісімшарттар жасасу, орындалған жұмыстардың жалған актілеріне қол қою: 2018ж. -296; 2019ж. - 292, 2020ж. - 230, 2021ж. - 123). [53]

2022 жылдың өзінде мемлекеттік сатып алу веб-порталының мәліметіне сәйкес құрылыс саласы бойынша жалпы сомасы 2,9 трлн. теңге мемлекеттік келісімшарттар жасалған¹. Осыған байланысты көрсетілген сектор бюджет қаражатына қол сұғатын қылмыс үшін ең тартымды болып табылады.

Осыған орай, бюджет қаражатын ұрлау фактілерін тексеру анықтау, ашу және тергеу барысында заңдылықты қадағалау прокуратура органдары қызметінің басым бағыттардың бірі болу қажет.

Прокурорға және тергеушіге анық, аталған бағытта тексеру жүргізу мен қылмыстарды анықтауға, ашу мен тергеуге, әр түрлі салаларда арнайы теориялық білім кешені болуы керек, бюджет жүйесінің, бюджеттік қаржыландырудың ерекшеліктері мен мемлекетте қаржы ресурстарын бөлу және пайдалану тәртібін түсіну керек.

Прокуратура және тергеу органдарының мемлекеттік қаржылық бақылау органдарымен өзара іс-қимылды тиімді қамтамасыз ету маңыздылығын атап өткен жөн.

Өз кезегінде, Азаматтарға есеп бермейтін және олардың қажеттіліктерін қанағаттандырмайтын Үкімет толық ақпарат беру туралы, әрине, ол азаматтардың сенімінен айырылады.

Бюджет шығыстары туралы толық хабардар болмаған кезде мемлекеттік билік органдары Мемлекеттік басқарудың тиімділігін төмендететін халық тарапынан сенім артуға және сенім күтуге болады.

Үкімет тарапынан сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, осыған байланысты проблемаларды шешу, бірінші кезекте мемлекеттік аппарат қызметін цифрландыру мақсаты болып табылатын шаралар қабылданып жатқаны атап өтілді.

Үкіметке қойылатын бұл талаптар «бес институционалдық реформаны іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам» Ұлт жоспарында және сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияда (2025 жылға дейін) неғұрлым нақты

¹ Мемлекеттік сатып алу веб-порталы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі <https://v3bl.goszakup.gov.kz/ru/rep/rep/m001> (Жүгінген күні: 01.03.2023).

баяндалған.

Жыл сайынғы ҚР Президенті - Қ.К. Тоқаевтың жолдауында автожол құрылысына, соның ішінде жергілікті жолдардың сапасына баса мән беру керек. Бюджеттен қыруар қаржы бөлінсе де, бұл мәселе әлі шешімін таппай отырғаны атап өтілді 1 жоғарғы.[54]

ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің мәліметінше, бүгінгі таңда бюджет қаражатынан қаржыландырылатын 2 237 нысанның ішінде құрылыс жұмыстары жүргізілуде.

Өз кезегінде, жобалық-сметалық құжаттаманың қолданылу мерзімі байланыстырылған үш жылға есептелген бюджеттік жоспарлаудың қолданыстағы жүйесі жобаны әзірлеумен және бекітумен бір жылда іске асыруды қамтамасыз етпейді, бұл өз кезегінде оны іске асыру кезеңінде жобаның нақты қымбаттауына әкеледі².

«Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Заңының 60-бабының 7-тармағында Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен бекітілгеннен кейін үш және одан да көп жыл ішінде құрылысы басталмаған жобалау (жобалау-сметалық) құжаттамасы ескірген болып есептеледі және Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен түзетілгеннен, қайтадан сараптама жүргізілгеннен және қайта бекітілгеннен кейін іске асыру үшін пайдаланылады. [55]

Дегенмен, аталған заң талаптарына қарамастан, «ҚазАвтоЖол» ҰК» АҚ-ы тарапынан салыну барысындағы немесе салынып қойған нысандар бойынша бірқатар жобалау-сметалық құжаттамаларға түзетулер енгізіліп, аудиторлық қорытынды нәтижесімен мемлекет бюджетіне елеулі шығындар жасалғаны анықталған. Аталған заң бұзушылықтар бюджет қаражатын ұрлау мақсатында ұйымдастырылғаны жоққа шығарылмайды.

Кәсіби және тұрмыстық қарым-қатынаста бизнес пен билік арасындағы сыбайлас жемқорлық қатынастарды белгілеу үшін «қайтарым (откат)» ұғымы жиі қолданылады. Келісімшарттан қайтару - бұл лауазымды тұлға жұмыс істейтін ұйымның, жұмыстардың ақысын жасанды түрде көтерілген құны бойынша төлеу арқылы бюджеттік ақшаны ұрлаудың бір түрі, оның бір бөлігі лауазымды тұлғаға аталған шартты жасасуға ықпал еткені үшін материалдық сыйақы түрінде қайтарылады. Тәжірибе көрсеткендей, орташа қайтару мөлшері мәміле сомасының 10-25% құрайды. Бұл қылмыстарды, әдетте, кәсіпкерлер шенеуніктермен келісе отырып жасайды. [56]

Бюджет қаражатына қол сұғу кезінде қылмыстық іс қозғау үшін заңда көзделген барлық негіздердің ішінен неғұрлым кең таралғаны - құқық қорғау органдарының жедел қызметкерлердің ақпараты және ІМАД-ның

² Установлены причины приостановки строительных работ на гособъектах [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі <https://atameken.kz/ru/news/46966-ustanovleny-prichiny-priostanovki-stroitel-nyh-rabot-na-gosob-ektah> (Жүгінген күні: 07.03.2023).

хабарламалары болып табылады. Алайда, аталған санаттағы істер, прокурорлық тексерулердің нәтижелері бойынша, жергілікті өзін-өзі басқару органдарынан келіп түскен хабарламалар бойынша сирек қозғалады.

Қылмыстық істі жүзеге асыру, қылмыстық іс тіркеу барысында негіздердің мақсатты болуы немесе болмауы, оның қаншалықты дұрыс белгіленуіне байланысты.

Бұл жағдай тергеудің барысы мен бағытын белгілі бір дәрежеде анықтайды, өйткені, қылмыстық іс тіркеуге негіз болған бастапқы деректер тергеудің басында нұсқаларды белгілеу үшін негіз болып табылады. [64]

Басталған қылмыстық іс материалдарын талдау барысында бюджет қаражатын ұрлау фактісіне қатысты іс тіркелгенге дейінгі тексерулерді жүргізу барысында бастапқы құжаттарды зерделеумен келесі кемшіліктер анықталды: 1. жұмыстар мен материалдардың құны шекті бағадан жоғары ретінде бағалау, 2. нақты орындалмаған жұмыстарға төлем не олардың еселеніп төлем жасалуы, 3. орындалған жұмыстардың құнының көлемдері жобалау-сметалық құжаттамаға, 4. орындалған жұмыстарды қабылдау актілеріне сәйкес келмеуі жөнінде асығыс қорытындылар жиі жасалады.

Алайда, көп жағдайда аудит және сараптама қорытындылары құжаттармен расталмайды, ал құжаттар туралы ақпарат негізінде жасалған қорытынды іс материалдарында болмайды, нәтижесінде іс қозғау туралы заңсыз шешімдер қабылдауға жол беріліп, ал кейіннен бұл осы санаттағы қылмыстық істерді тоқтатуға әкеп соғады.

Мысалы, Қызылорда облысының прокуратурасы Қызылорда облысының құрылыс, сәулет және қала құрылысы басқармасының қызметіне тексерумен, «KAZPACO» ЖШС-мен салынған Қызылорда қаласында орналасқан «Қызылорда қаласында 200 төсектік модульді аурухана» құрылысы бойынша жобалау-сметалық құжаттамаға сәйкес жұмыстардың нақты орындалмағаны анықталып, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 189-бабы 4-бөлігі 2)-тармағымен қылмыстық іс тіркелген.

Нақтылағанда, сот-құрылыс сараптамасы орындалмаған жұмыстардың құны 110,2 млн. теңге екендігін бекітсе, кешенді экономикалық және сот-тауартану сараптамасы электронды шот-фактурада көрсетілген сома мен прайс-листтер және жобалау-сметалық құжаттамада көрсетілген сомаларының айырмашылығы 818,2 млн. теңге құрауы мүмкін екендігі жөнінде қорытынды берген. Дегенмен, алдын ала тергеу барысында 818,2 млн. теңге шекті бағадан жоғаруы болуы нақты бекітілмеген, сондай-ақ ол материалдардың иесі мердігермен аффилирленген тұлға болуына қарамастан, олардан жауап алынбаған, нәтижесінде іс дәлелін таппай қылмыстық тоқтатылған. [56]

Осылайша, бюджет қаражатын ұрлау фактілері бойынша қылмыстық іс қозғау туралы мәселені шеше отырып, құрылыс барысында бюджет қаражатын ұрлау кезінде тексеруші прокурор және тергеуші бастапқы материалдарды мұқият зерделеп, талдауы керек, оның ішінде: мемлекеттік сатып алу іске асыру туралы хабарландыру, техникалық ерекшелік, бағаның негіздемесі;

өтінімдер және өзге де сатып алуға қатысушылардың құжаттарын, мемлекеттік тіркеу туралы куәлігі, жарғылардың көшірмелері, берешектің жоқтығы туралы анықтама, банктік кепілдіктер, баға кестелері, мердігердің тауарлар, жұмыстар, көрсетілетін қызметтер нарығында жұмыс тәжірибесінің болуын растайтын құжаттар, өткізілетін мемлекеттік сатып алулардың құжаттары (лицензиялар, келісімшарттар, жұмыс тәжірибесін растайтын құжаттар, қосалқы мердігердің болуы, шарттардың орындалуы туралы пікірлер); тауарлардың, жұмыстардың, қызметтердің функционалдық, техникалық сапасын растайтын сипаттамалары және (немесе) пайдалануға арналған шығыстар, сатып алынатын тауарларға техникалық қызмет көрсету және жөндеу; келісімшарттар, жүк кедендік декларациялар, жүкқұжаттар, шот-фактуралар және тауардың жеткізушіден мемлекеттік тапсырыс берушіге дейін өтуі туралы өзге де құжаттар; қозғалыс туралы құжаттар ақша қаражаты, тауарларды жеткізуге қатысатын ұйымдардан барлық есеп айырысу шоттарынан үзінді көшірмелер; тапсырыс беруші мен мердігер өкілдерінің сауалнамалары, қаржы органдары мен құрылыс саласы, техникалық және авторлық қадағалушылардың құжаттары мен сауалнамалары, бақылаушы және тексеру органдары мамандарының қорытындылары, Қазақстан Республикасы Қаржы, Әділет («Мемсараптама» РМК-нің құжаттары) Индустрия және индустриялық-инновациялық даму министрліктеріне ведомстволық бағынысты құрылымдар (сондай-ақ ұлттық сапа активтерінің қорытындылары, «Қазақ құрылыс және сәулет ғылыми-зерттеу және жобалау институты» АҚ-ның сауалнамалары) және ҚР-ның Есеп палатасы; тергеуге дейінгі тексеру барысында жүргізілген сот-экономикалық, құрылыс және басқа сараптамалардың қорытындылары, жедел - іздестіру қызметінің нәтижелері (бақылау, телефон арқылы сөйлесулерді тыңдау және т.б.).

Жоғарыда аталған материалдардың тізбесі шектелмейді және мемлекеттік сатып алуды (жергілікті атқарушы органдар, ҚазАвтоЖол кәсіпорындары және т.б.) жүзеге асырылатын салаға байланысты толықтырылуы мүмкін.

Тексеруші прокурор және тергеуші материалдарды бағалап, қылмыстық іс қозғау туралы шешім қабылдағаннан кейін белгілі бір тергеу жағдайлары туындауы мүмкін. Бюджетті ұрлау фактілері бойынша қылмыстық істер үшін типтік жағдайлар тергеудің бастапқы кезеңінде қалыптасады, бюджет қаржысын ұрлаудың нақты тәсілдері мен жағдайлары анықталған ерекшеліктері болады.

Осыған байланысты бюджет қаражаты ішкі жағынан да мүмкін қол сұғушылықты атап өткен жөн (қашан жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды адамдары, басшылары немесе олардың орынбасарлары жүзеге асыратын, құрылымдық бөлімшелердің бастықтары және т. б.), және керісінше сырттан. Бұл жағдайда келісімшартты орындаушылар мен тапсырыс берушінің бюджет қаражатын ұрлау туралы келісім болуы мүмкін.

Бірқатар авторлардың пікірі бойынша Әрі қарай тергеу барысын айқындайтын, келісімшарттарды орындау кезінде бюджет қаражаты ұрланған жағдайда қылмыс жасаудың мынадай тәсілдері типтік болып табылады:

- мердігердің, жобалау құжаттамасына сәйкес жұмыстары іс жүзінде орындалмады, толық немесе ішінара орындалмаған. Соған қарамастан бұл жұмыстардың орындалған туралы жалған қаржылық құжаттар әзірленеді. Жұмыстарды төлеуге аударылған қаражат ұрланған. Мысалы, алдын-ала төлем алынады, ал жұмыс орындалмады. Егер тапсырыс беруші құжаттар бойынша осындай жұмыстарды қабылдаса, содан кейін ұрлықты тікелей тапсырыс берушінің өкілдері жасағанына жеткілікті негіздер бар. Мұндай қылмыстар тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық (бұдан әрі - ТКШ) жүйесінде жиі кездеседі. Мысалы, жылу трассасының құбырлары, ғимараттың төбесі ауыстырылмаған және т. б. жөнделмеген, бірақ құжаттарға сәйкес мердігер ұйым осындай жұмыстарды орындап, тапсырыс беруші оларды қабылдаған.

- мердігердің, жобалау құжаттамасына сәйкес жұмыстар қойылған талаптардың сапасына жауап бермейді, яғни, айырмашылық құны ұрланған. Мысалы, заң бұзушылықпен жасалған жол жамылғысын жөндеу жұмысы тапсырыс берушімен қабылданған.

- мердігермен, жобалау құжаттамасына сәйкес жұмыстар шекті бағадан жоғары бағамен айқын орындалған. [57]

Бірінші жағдайда, келісімшарт толығымен орындалмаған кезде, ұрлық жасаған адамдар белгілі болғанда, қажет ететін жоспарлау және іс жүргізу мен тергеу әрекеттері:

- бюджет қаражатын ұрлаған адамдарды ұстау және жауап алу;
- келісімшартты орындамаған мердігердің орналасқан жеріне, тапсырыс беруші тарапынан кінәлі адамдардың жұмыс орны мен тұрғылықты мекенжайына тінту жүргізу;
- мемлекеттік келісімшартқа тапсырыс беруші мен мердігерден құжаттарды алу;
- құрылыс нысандарына қарап-тексеру жүргізу;
- егер ол бір күндік фирмалармен келісімшарт жасаған болса, келісімшартты орындамаған мердігерлердің құрылтайшылары мен директорларын анықтау және олардан жауап алу;
- келісімшартты орындамау фактісін растайтын куәгерлерді анықтау және жауап алу;
- тапсырыс беруші мекеменің сатып алу бөлімінің қызметкерлерінен конкурстық комиссияларының мүшелерінен келісімшарт жасасқаны үшін мән-жайлар бойынша, «Мемсараптама» РМК-нің қызметкерлерінен және техникалық пен авторлық қадағалушылардан сондай-ақ ұлттық сапа активтерінің, жобалау құжаттамасындағы материалдардың құнына қатысты тундаған сұрақтар бойынша «Қазақ құрылыс және сәулет ғылыми-зерттеу және жобалау институты» АҚ-ның қызметкерлерінен жауап алу;
- банктерде орындамаған келісімшарттар ұйымдардың шоттарынан қаражаттың қозғалысы туралы үзінді көшірмелер алу;
- кінәлі тұлғалардың мүлкіне тыйым салу;
- сот сараптамаларын тағайындау, оның ішінде алынған заттар мен

құжаттар бойынша.[58]

Екінші жағдайда, жоғарыда айтылғандардан басқа тергеу әрекеттері, орындалған жұмыстардың көлемі мен сапасын анықтау үшін тиісті сараптамалар (тауарлық, құрылыс, кешенді экономикалық, бухгалтерлік және т.б.) жүргізу қажет.

Мысалы, құрылыс-техникалық сараптама жүргізетін сарапшыға, мынадай сұрақтар қойылуы мүмкін: орналасқан нысан мен актіде көрсетілген іс жүзінде орындалған жұмыстардың көлемі сәйкес келе ме, орындалған жұмыстардың көлемі; орындалған жұмыстардың актісінде көрсетілген жұмыстардың құны нысанды салу (жөндеу) бойынша жұмыстарды орындауға жұмсалған сомаға сәйкес келе ме; орындалған жұмыстар техникалық талаптар сәйкес келе ме.

Соңғы жағдай ең қиын, өйткені кінәлілермен тауарларды шекті бағадан жоғары сатып алуды және қаражат сомасының айырмашылығын ұрлауды дәлелдеуді көздейді. Мұнда тергеуші бағаны көтеру фактісін өзін дәлелдеуі керек және тікелей фактісі тапсырыс берушінің өкілдері мемлекеттік келісімшартты орындаушыдан нарықтық бағаны көтеру фактісі нәтижесінен сомасын алуы.

Барлығын тергеу жолымен анықтау қажет тауарды жеткізу бойынша мәмілелер тізбегі, мысалы, шетелдік жеткізушіден мемлекеттік тапсырыс берушіге дейін.

Ол үшін сізге қажет:

- жобалау құжаттамасындағы тауарды қайта сатуға қатысатын (контрагент) әрбір ұйымнан құжаттарды алуды жүзеге асыру;
- осы ұйымдардың арасында несие мекемелерінде ақша аударымдары туралы мәліметтерді сұрау;
- жүк-кеден декларацияларын алу;
- бір күндік фирмалардың номиналды құрылтайшылары мен басшыларын анықтап және жауап алу, ол арқылы тауар жалған сатылып, ақша қаражаттарын бір күндік фирмалар арқылы қаражат қолма-қол ақшаға айналдыру фактілері дәлелдеу;
- жобалау құжаттамасындағы тауарды кеденнен ұйымның қоймаларына тасымалдауды жүзеге асырған адамдарға дейін жауап алу;
- бағаны көтерудің нақты мөлшерін белгілеу мақсатында сот сараптамаларын тағайындау [5969]

Тексеруші прокурор және тергеуші сатып алу мен бағаны көтерудің тікелей механизмін орнату үшін мемлекеттік сатып алу процедураларында күресу керек екені анық. Осыған орай, осы саладағы ҚР заңнамаларының ережелерін ескеру қажет. [60]

Шешімнің қажеттілігін ерекше атап өткен жөн, сот-құрылыс, сот-экономикалық сараптамаларын жүргізу мәселелері, олар негізінен ҚР Әділет министрлігінің сараптамалық мекемелерінде өте сирек кездеседі. Сараптамалық мекемелерде үлкен кезектілік мәселесі әлі күнге дейін шешілмеген. Жекелеген

сараптамаларды жүргізу ұзақтығы өз кезегінде тергеушілерге қылмыстық істерді ақылға қонымды мерзімде тергеуге мүмкіндік бермейді.

Сондықтан бюджет қаражатын ұрлауды тиімді тергеуді қамтамасыз ету үшін бөгде ұйымдарда сараптама жүргізуге жеке қаржыландыру бөлу қажет, сондай-ақ прокуратура органдарында қаржы-экономикалық бағытта аудит жүргізу үшін жағдайлар жасау (жоғары оқу орындары мен Бас прокуратура жанындағы құқық қорғау академияласында сарапшылар мен аудиторларды даярлау мақсатында, құрылыс, экономика, қаржы саласы мамандарын жұмысқа тарту), сондай-ақ аталған оқу орындарында маманданған прокурорлар мен тергеушілерді шығару мақсатында экономика және қаржы мәселелері жөнінде тереңдетіп оқыту бойынша институттар (теңестірілген) ашу қажет деп санайды.

Қорытындылай келе, прокурордың және тергеушінің бюджет қаражатын ұрлауды тергеу жөніндегі әрекеттерінің тиімділігі, көп жаңдайда жеделдігіне, дұрыс тандалған тергеу стратегиясы мен тактикасына байланысты болады. [69]

Ресей Федерациясы Президентінің 2009 жылғы 18 мамырдағы № 5571 Жарлығында, бөлім. III. сыбайлас жемқорлық тәуекелдері лауазымға байланысты, ал олардың болуы нақты мемлекеттік функцияларды жүзеге асыруға қатысуға байланысты. [61]

Сондай-ақ, зерттеуде байланыс кезінде туындайтын сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің пайда болуының шамамен аспектілері келтірілген мемлекеттік органдармен, жергілікті билік органдарымен:

1. орындалуы оларға заңмен жүктелген мемлекеттік органдардың қызметтер көрсетуі;
2. Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру;
3. уәкілетті органдар тарапынан тексерулер мен қадағалауды жүзеге асыру;
4. құрылыс сметасы, Инвестициялар және басқалар мәселелері бойынша өзге түрдегі Тапсырыс;
5. үй-жайларды жалға алу және т.б. мүлікті басқарумен байланысты өзге де мәмілелер жасасу жағдайында. [62]

Сонымен қатар, талдау нәтижелері бойынша ұйымдастыру және үйлестіру жөніндегі ұсыныстарды ескере отырып, талданатын қызметтегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жою тетігін әзірлеу қажет қызметі. [63]

Ресей Федерациясының Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі «ұйымдағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін бағалау тәртібі бойынша» әдістемелік ұсынымдар әзірледі, онда бағалау бойынша ұсыныстар берілді тәуекелдер.

Сонымен, тәуекелдерді бағалау процесін ықтимал сыбайлас жемқорлық салаларын талдаудан бастау ұсынылды? ұйымның барлық қызметін қамтиды.

Екінші кезең-қызметтің бизнес-процестерін талдау.

Әрине, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін бағалауға баса назар ұйымның өз пайдасын алуға ұмтылатын қызметкеріне аударылады, өйткені сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық субъектісіз-жеке тұлға болмауға тиіс.

Ұсынымнан мемлекеттік қызметті жүзеге асыру барысында сыбайлас жемқорлық тәуекелі мыналардан туындауы мүмкін екенін түсіну керек мемлекеттік қызметші мен лауазымды тұлға, сондай-ақ бизнес өкілінен, үшінші тұлғалардан және т. б.

Яғни, ұсыныстан мынаны анық түсіну керек пайда алуға мүдделі тұлға мемлекет пен бюджеттің ақшалай қаражатын бөлуге уәкілетті тұлға ғана емес, сонымен бірге және өнімді жеткізетін тұлға.

Ақыр соңында, ашудың күрделілігі сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтар және олардың жоғары деңгейі кідіріс-бұл барлық тараптар пайда көреді соған байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың көпшілігі олар ашылмаған күйінде қалады.

Тек меритократия принципіне негізделген ашық қабылдау және еңбекақы төлеу рәсімдерін жүргізу арқылы жоғары кәсіби мемлекеттік қызметті қалыптастыру. Бұл ретте мысал үшін ведомстволардың бірінші басшылары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті насихаттайтын адамдар болуы тиіс;

Қызметтің барлық деңгейлерінде ашықтықты қамтамасыз ету, қоғамдық бірлестіктерді, тәуелсіз аудит органдарын, тұтастай алғанда қоғамды қоса алғанда, ұйымның сыртынан бақылауды қамтамасыз ету;

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жиі болатын ерекше тәуекел аймақтарын, сол буындарды шоғырландырылған бақылау олардың жүзеге асырылуы жұмсалады және ақшалай қаражат бөлінеді.

Яғни, талдау көрсеткендей, бұл мемлекеттік сатып алу, құрылыс, монополия субъектілері және басқа да аспектілер, әсіресе олардың орындалуы бір реттік және қысқа мерзімге, шығындар мен шығындарды белгілеу үшін сараптама жүргізу мүмкін емес және әдеттегі жағдайларда сарқылу орын алатын басқа аспектілер;

Бірнеше өзара байланысты институттарды жүйелі түрде жетілдіру. Мысалы, салықшылардың ерікті әрекеттерін азайту үшін салықтық әкімшілендіру реформаларын жеңілдету арқылы жүргізу керек салық заңнамасы. Еркін баспасөз кез-келген қоғамда демократияның қайнар көзі, тежеу және тепе-теңдік жүйесі, журналистік тергеулер көбінесе мемлекеттік органдар мен қылмыстық қудалау органдарына белгісіз сыбайлас жемқорлық жанжалдарын анықтайды;

Механизмдерді жетілдіру бойынша тұрақты жұмысты қамтамасыз ету сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар мен тәуекелдерге қарсы іс-қимыл. Жаңа технологияларды, әкімшілік сипаттағы жаңа кедергілерді енгізу, ауысым ротация түріндегі негізгі қызметкерлер, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін тұрақты талдау. Сапалы ішкі бақылауды жүзеге асыру. [64]

Осылайша, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін алдын ала анықтау талдау жүргізу және әзірленген әдістерді қолдану арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл механизмінде мықты қозғалтқыш болу.

Бүгінде барлығы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы превенция институтының маңыздылығын түсінеді, осыған байланысты Қазақстан

Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясында сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі әдісі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін, себептері мен алғышарттарын анықтау және азайту болып табылады. [65]

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Ұлттық баяндаманың мәліметтеріне сәйкес 2021 жылы 264 сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг жүргізілді, оның шеңберінде 217 мемлекеттік басқару ұйымының жұмысы, қызметтің әртүрлі нысандары зерделенді және талданды.

Талдау нәтижелері бойынша билік органдарына 3,7 мыңнан астам ұсынымдар енгізілді, олардың нәтижелері бойынша құқықтық актілерге өзгерістер енгізілді (шамамен 70) және ұйымдастырушылық шаралар қабылданды (шамамен 1100).

Сонымен қатар, 250 лауазымды тұлғаға қатысты, атқарып отырған лауазымынан алу және жұмыстан шығару түріндегі түрлі деңгейдегі тәртіптік сипаттағы шаралар қабылданды.

Сонымен қатар, осы талдауды превенция институты енгізілген «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңмен реттеледі сыртқы және ішкі болып бөлінетін сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің мониторингі мен талдауын қамтитын сыбайлас жемқорлық.[66]

Үкіметтің 2017 жылғы 4 желтоқсандағы № 806 қаулысымен сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне сыртқы талдау жүргізу қағидалары (бұдан әрі - №806 қаулы) бекітілді. №806 қаулы мемлекеттік органдар мен ұйымдардың қызметін жүзеге асыру кезінде, сондай-ақ квазимемлекеттік сектордың қызметінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне талдау жүргізу тәртібін айқындау.

№806 қаулысымен сыртқы талдау жүргізу бағыттарды білдіреді:

1) сыртқы талдау субъектісінің қызметін жүзеге асыруға қатысты сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің болуы тұрғысынан құқықтық актілерді зерделеу сыбайлас жемқорлық тәуекелі;

2) сыбайлас жемқорлықты сыртқы талдау объектісінің ұйымдастырушылық және басқарушылық қызметінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің болуына талдау тәуекелдер.[67]

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдері Министрдің бұйрығымен бекітілген «сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдаудың үлгілік қағидаларына және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг жүргізу қағидаларына» сәйкес жүргізіледі Мемлекеттік қызмет істеріне сәйкесінше 2015 жылғы 29 желтоқсандағы №18 және №16.[68]

Ішкі талдау ҚР істер агенттігі Төрағасының бұйрығымен бекітілген сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ішкі талдау жүргізудің үлгілік қағидаларына сәйкес жүргізіледі 2016 жылғы 19 қазандағы Мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі бағыттар аализді жүзеге асыру жөніндегі бағыттарға ұқсас сыртқы талдау жүргізу.[69]

Басқарушылар мен басшы тұлғалардың қызметінде сыртқы талдау жүргізу кезінде тәуекелдерді анықтау мынадай факторлардан тұрады:

- персонал мен қызметкерлерді басқару тәртібі, міндеттерді бөлу және нақты қызмет;

- мүдделер қақтығысын реттеу жүйесі;

- Мемлекеттік қызметтерді ұсыну тәртібі, әрбір қызметкердің қызметін нақты регламенттеудің болуы, қызметкерге міндеттер мен жауапкершілікті бекіту, қызметкерлердің қызметінде бюрократияландырудың болуы, әкімшілік кедергілер;

- рұқсат беру функцияларын орындау;

- бақылау-қадағалау функцияларын іске асыру;

- сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау объектісінің ұйымдастырушылық-басқарушылық қызметінен туындайтын өзге де мәселелер.

Алайда, мемлекеттік сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау мемлекеттік басқарудың басқа органдарымен өзара іс-қимыл жасау кезінде талдау объектілерінің тізбесіне енгізілуі тиіс деп санаймыз.

Сонымен қатар, Заңның 23-бабы жеке, өзге де заңды тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға қатысуын көздейді, осыған байланысты сыртқы және жоғарыда аталған адамдардың бастамасы бойынша ішкі талдаулар (жақсырақ бизнес өкілдері, әсіресе қатысқандар осы ұйымның мемлекеттік сатып алу конкурсында жеңіске жеткен жоқ) оларды жүргізілетін талдауға, әсіресе мемлекеттік сатып алу саласына Талдау жүргізу кезінде қосу.

Сондай-ақ, №806 қаулыға сәйкес сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне сыртқы талдау жүргізу үшін ақпарат көздері:

- сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау объектісінің қызметін қозғайтын құқықтық актілер;

- сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау бағыттары бойынша оның объектісі ұсынатын мәліметтер;

- мемлекеттік және ақпараттық жүйелердің деректері

белгіленген тәртіппен алынған сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау бағыттарына сәйкес құқық қорғау органдарының

Қазақстан Республикасының заңнамасымен;

- сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау объектісіне қатысты бұрын мемлекеттік органдар жүргізген тексерулердің нәтижелері;

- сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау бағыттарына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг нәтижелері;

- бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланымдар;

- сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау объектісіне қатысты жеке және заңды тұлғалардың өтініштері;

- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау объектісінің лауазымды адамдарын анықтау және жауапқа тарту туралы мәліметтер ұсынуға Қазақстан Республикасының заңнамасында тыйым салынбаған өзге де мәліметтер. [76]

Осы тізімге құпиялылық кепілдігімен талданатын ұйым қызметкерлерінің ақпарат көздерін қосу ұсынылады.

Мысалы, БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы зерттеу аясында хабарламалар берудегі кедергілерді анықтауға бағытталған сыбайлас жемқорлықтың болжамды фактілері бойынша жұмыс орнында 800-ден астам қоғамдық сектор қызметкерлеріне сауалнама жүргізілді, онда екінші орынды ақпарат беруші хабарлама беруден туындаған жағымсыз салдарлардан «құқықтық қорғаудың жеткіліксіздігі» иеленді, респонденттердің ең көп үлесі» дәлелдердің жеткіліксіздігі» туралы.

Сондай-ақ, респонденттер атаған кедергілердің қатарында: сыбайлас жемқорлық фактілері туралы хабарлаудың заңды міндетінің болмауы және сыбайлас жемқорлықтың болжамды факторы мен респонденттің мүдделері арасындағы байланыстың болмауы болды.

Табысы төмен топтардың респонденттері басқаларға қарағанда сыбайлас жемқорлықтың болжамды фактілері туралы хабарламаудың негізгі себебі ретінде қамтамасыз ету және көтермелеу шараларының жоқтығын атап өтті. [70]

Жоғарыда көрсетілген рәсімдер тізбесі жүзеге асыру кезінде қатысып отырған сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің басым бөлігін қамтиды деп санаймыз кейіннен үлес салмағын жоспарлау және орындау кезінде негіздеме болып табылатын мемлекеттік сатып алу рәсімдері мемлекеттік бюджет.

Жоғарыда аталған құқықтық актілермен республикада мемлекеттік зақудың құқықтық регламентін толығырақ қарастырайық.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекеттің негізгі заңы болып табылады және осыған орай ол біздің мемлекетіміздің бүкіл аумағында жоғары заңдық күшке және тікелей қолданысқа ие. Бұл барлық құқықтық актілер, ешқандай ерекшеліктерсіз, Түркияның Константасынан туындауы керек және оның ережелеріне қайшы келмеуі мүмкін екендігін анықтайды. Бұл, әрине, мемлекеттік сатып алу саласына да қатысты.

Бұдан басқа, ҚР Конституциясының 26-бабында "Әркімнің кәсіпкерлік қызмет бостандығына құқығы бар, өз мүлкін кез келген заңды кәсіпкерлік қызмет үшін еркін пайдалану құқығы бар. Монополиялық қызмет заңмен реттеледі және шектеледі.

Бұл конституциялық ережелер Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыруға тікелей байланысты, өйткені оларға кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке және заңды тұлғалар қатысады, ал мемлекеттік сатып алу рәсімінің өзі адал бәсекелестік қағидаттарын қатаң сақтауды көздейді.

2015 жылғы 4 желтоқсанда қабылданған «мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңында бәсекелестіктің адалдығын сақтау туралы конституциялық ережеге сәйкес тоғыз қағидаттың үшеуі мыналарды көздейді:

- әлеуетті өнім берушілерге мемлекеттік сатып алуды өткізу рәсіміне қатысу үшін, жағдайлардан басқа, тең мүмкіндіктер беру, осы Заңда көзделген;
- әлеуетті өнім берушілер арасында адал бәсекелестік, сатып алуға

қатысушылар арасында сөз байласпау;

- Мемлекеттік сатып алу процесінің ашықтығы мен ашықтығы, оның ішінде өнім берушілердің коммерциялық құпияға заңды құқықтарын сақтай отырып (мемлекеттік сатып алу қорытындылары шығарылғанға дейін) [81].

Заң жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін қажетті тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді сатып алуға байланысты қатынастарға, сондай-ақ сіз тапсырыс берушінің мемлекеттік функцияларын не жарғылық қызметін орындайсыз, қоспағанда:

1) еңбек шарттары бойынша жеке тұлғалардан сатып алынатын қызметтер;

2) ақылы қызметтер көрсету шарттары бойынша кәсіпкерлік қызмет субъектілері болып табылмайтын жеке тұлғалардан сатып алынатын көрсетілетін қызметтер;

3) іссапар шығыстарын жүзеге асыруға байланысты көрсетілетін қызметтер;

4) Қазақстан Республикасының бюджет заңнамасына сәйкес оны орындау шеңберінде сатып алынатын мемлекеттік тапсырманы және тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді;

5) жарналарды (салымдарды), оның ішінде заңды тұлғалардың жарғылық капиталына енгізу;

б) Ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық басқарушы компаниялар, ұлттық компаниялар және олармен үлестес заңды тұлғалар, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, оның ведомствосы, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құрылымына кіретін ұйымдар және дауыс беретін акциялардың елу және одан да көп пайызы заңды тұлғалар сатып алатын тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді (жарғылық капиталдағы қатысу үлестері) Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне тиесілі немесе оның сенімгерлік басқаруындағы ҒЗИ, және олармен үлестес заңды тұлғалар;

7) әскери мақсаттағы тауарларды (өнімдерді), екі мақсаттағы (қолданылатын) тауарларды (өнімдерді), әскери мақсаттағы жұмыстарды және әскери қызмет көрсетулерді мемлекеттік қорғаныс тапсырысының құрамына кіретін тағайындаулар;

8) «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 5-1-бабының 2-тармағында көзделген қызмет түрлерін жүзеге асыру үшін екінші деңгейдегі банктердің кредиттік портфельдерінің сапасын жақсартуға маманданған ұйым сатып алатын тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді;

9) Қазақстан Республикасы мүшесі болып табылатын халықаралық ұйымдар қаржыландыратын инвестициялық жобаларды іске асыру шеңберінде сатып алынатын тауарлар, жұмыстар, көрсетілетін қызметтер. Басқа шетелдік банктер толық немесе ішінара қаржыландыратын инвестициялық жобаларды іске асыру шеңберінде тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді

сатып алу осы қағидалар бойынша жүзеге асырылады банктердің жиынтығында мынадай шарттар сақталған кезде: шетелдік банктің шетел валютасында төмен емес ұзақ мерзімді кредиттік рейтингі болады – «А Standard & Poor» агенттіктері немесе басқа рейтингтік агенттіктердің бірінің осыған ұқсас деңгейдегі рейтингі; қаржыландырудың елу пайыздан астамын шетелдік банктер жүзеге асырады; инвестициялық жобаны іске асыруды дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) елу және одан да көп пайызы мемлекетке тиесілі мемлекеттік кәсіпорындар, заңды тұлғалар және олармен үлестес заңды тұлғалар жүзеге асырады. инвестициялық жобаны іске асыру мемлекеттік кепілдікті талап етпейді және қарыз алушының мүлкіне ауыртпалық түсірмейді.

Бұл заң мемлекеттік сатып алу саласын бөлетін қызметтің барлық спектрін регламенттеуді қамтиды. Онда мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру қағидастары, Мемлекеттік сатып алу процесі, мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру тәсілдері, Мемлекеттік сатып алуға қатысуға байланысты шектеулер және т. б. сияқты жалпы ережелер қарастырылған.

Дербес тарауларға байланысты мәселелер оқшауланған:

- Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыруды мемлекеттік реттеу;
- Мемлекеттік сатып алуды жүргізуді бақылау және мониторингтеу;
- конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру;
- аукцион тәсілімен мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру;
- баға ұсыныстарын сұрату тәсілімен және электрондық дүкен арқылы мемлекеттік сатып алу;
- тауар биржалары арқылы бір көзден алу тәсілімен мемлекеттік сатып алу;
- Мемлекеттік сатып алу туралы шарттармен;
- шағымдану;
- арнайы және қорытынды ережелер.

Заңның новеллаларының бірі оның мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізілімін қалыптастыру тәртібін көздейтін ережелері болып табылады.

Заңның 12-бабы 5-тармағының 2-тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың, атап айтқанда мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтарған өнім берушілердің тізілімі оларды жеңімпаз деп танығаннан кейін әлеуетті өнім берушілерді тану туралы уәкілетті органның шешімі негізінде қалыптастырылады.

Мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылар.

Заңның 12 - бабы 4-тармағының 1), 3) тармақтарында көзделген мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізілімі шешімдер негізінде қалыптастырылады заңды күшіне енген соттар.

Заңның 44-бабының 1-тармағында егер әлеуетті өнім беруші жеңімпаз деп танылған не екінші орын алған жағдайда, заңда белгіленген мерзімдерде Тапсырыс берушіге қол қойылған Мемлекеттік сатып алу туралы шартты

ұсынбаған немесе Мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасқан жағдайда, Мемлекеттік сатып алу туралы шарттың орындалуын қамтамасыз етуді және (немесе) 26-бапқа сәйкес соманы енгізбеген деп көзделген Әлеуетті өнім беруші қорытындыдан жалтарған мемлекеттік сатып алу туралы шарт деп танылады. [71]

Осылайша, мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтарған белгілі бір жеңімпаз әлеуетті өнім берушілер уәкілетті органның шешімі негізінде тізілімге енгізіледі.

Алайда, құқық қолдану практикасы тапсырыс берушілер 12-баптың 5-тармағын бұза отырып, шарттың орындалуын қамтамасыз етуге белгіленген мерзімдерде енгізбеу негізінде мемлекеттік сатып алуға қолайсыз қатысушылардың тізіліміне енгізу үшін өнім берушіге талап-арызбен тікелей сотқа жүгінуді жалғастыратындай етіп қалыптасады.

2019 жылғы 1 қаңтардан бастап Заңның 12-бабының 4-тармағы жаңа редакцияда жазылды. Атап айтқанда, Заңның 12-бабы 4-тармағының 3) тармақшасына сәйкес мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізілімі олармен жасалған мемлекеттік сатып алу туралы шарттар бойынша өз міндеттерін орындамаған не тиісінше орындамаған өнім берушілердің тізбесін білдіреді.

Осы тармақтың бірінші бөлігінің 3) тармақшасында көрсетілген жағдайда казчик үшін ол болған күннен бастап күнтізбелік отыз күннен кешіктірілмей міндетті жеткізушінің бұзушылық фактісі белгілі

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сатып алу туралы заңнамасы туралы сотқа осындай әлеуетті өнім берушіні немесе өнім берушіні мемлекеттік сатып алудың жосықсыз қатысушысы деп тану туралы талап арызбен жүгінуге мынадай шарттарды жиынтықта қанағаттандыратын жағдайларды қоспағанда:

- 1) Өнім берушінің тұрақсыздық айыбын (айыппұл, өсімпұл) төлеуі;
- 2) шарттық міндеттемелердің толық орындалуы;
- 3) Тапсырыс берушіге келтірілген залалдың болмауы.

Осылайша, заң шығарушы өнім берушінің міндеттемені тиісінше орындамауы оның мемлекеттік сатып алуға қатысушыларды жосықсыз деп тануына әкеп соқтырмайтынын анықтады. Мұндай алып тастауға өнім берушінің кінәсі және Тапсырыс беруші үшін теріс салдарлар болмаған кезде жол беріледі.

Заңның 12-бабының 5-тармағында енгізілген 12-баптың 4-тармағының 2) тармағында көзделген мемлекеттік сатып алуға адал емес қатысушылардың, атап айтқанда мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтарған өнім берушілердің тізілімі Мемлекеттік сатып алу туралы шарттың шешімі негізінде қалыптастырылады, шешім негізінде қалыптастырылады деген талап уәкілетті орган ерекше тәртіпті қолдана отырып, Мемлекеттік сатып алу шеңберінде туындайтын дауларға қолданылмайды.

Қаржы министрінің бұйрығымен бекітілген Мемлекеттік сатып алу саласындағы тізілімдерді қалыптастыру мен жүргізудің қолданыстағы

қағидаларына сәйкес Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 28 желтоқсандағы Мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізіліміне веб-портал арқылы енгізу веб-портал арқылы қабылданатын уәкілетті органның шешімі негізінде автоматты түрде жүргізіледі.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 31 желтоқсандағы № 1200 қаулысымен бекітілген ерекше тәртіпті қолдана отырып, Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру Қағидаларының 4-тарауының 10-тармағында Мемлекеттік сатып алуды Конкурс тәсілімен сатып алу Мемлекеттік сатып алу веб-порталында және тапсырыс берушілердің интернет-ресурсында конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру туралы хабарламаны, конкурстық құжаттама тесттерін, конкурсқа қатысуға өтінімдері бар конверттерді ашу тоқолдары, конкурсқа қатысуға алдын ала рұқсат беру, Конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу қорытындылары туралы хаттамалар туралы қол қойылған.

Яғни, мемлекеттік сатып алу веб-порталында ерекше тәртіпті қолдана отырып өткізілген конкурс бойынша деректер жоқ.

Қағидалардың 52-тармағында егер жеңімпаз деп танылған әлеуетті өнім беруші Заңда белгіленген мерзімде Тапсырыс берушіге мемлекеттік сатып алу туралы қол қойылған шартты қоймаған жағдайда, онда мұндай әлеуетті өнім беруші Мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтарған болып танылады деп көзделген.

Қағидалардың 53-тармағының 1) тармақшасына сәйкес, мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтарған сатып алу үшін мемлекеттік жеңімпаз болып айқындалған әлеуетті өнім беруші танылған жағдайда, Тапсырыс беруші өзі енгізген конкурсқа қатысуға өтінімді қамтамасыз етуді ұстап қалады және осындай әлеуетті өнім берушіні жосықсыз деп тану туралы талап-арызбен сотқа жүгінеді мемлекеттік сатып алуға қатысушы [72].

Осылайша, егер мемлекеттік сатып алу бойынша конкурс жоғарыда аталған Қағидаларға сәйкес ерекше тәртіпті қолдана отырып өткізілсе, онда Заңның 44-бабының 1-тармағында көзделген негіздер бойынша Мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтарған жеңімпаздар айқындаған әлеуетті өнім берушілер сот шешімі негізінде мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізіліміне енгізілуге жатады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, қазіргі уақытта жосықсыз танымал қатысушылар тізіліміне ерекше тәртіпті қолдана отырып, Мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтарған жеңімпаздар айқындаған әлеуетті өнім берушілерді қосу үшін негіздерге қатысты Заңның 12-бабы 5-тармағының ережелерін заңнамалық тәртіппен нақтылау не осы Ережелерді түсіндіру қажеттігі туындады деп пайымдаймыз Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы «Соттардың Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы қолдануы туралы».

«Соттардың Мемлекеттік сатып алудан заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 14 желтоқсандағы № 5

нормативтік қаулысы мемлекеттік сатып алу саласын реттейтін құқықтық актілердің кейбір негізгі ережелері бойынша түсініктемелер береді.

Мысалы, онда Заңның 21-бабының 1-тармағына, 31-бабының 2-тармағына, 35-3-бабының 1-тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алуға қатысуға өтінім беру (баға ұсынысы) тауарларды жеткізуді жүзеге асыруға, жұмыстарды орындауға келісім білдіру нысаны болып табылады, Мемлекеттік сатып алу белгілеген талаптар мен шарттарға сәйкес қызмет көрсету.

Осыған байланысты әлеуетті тану туралы талап-арыздар көрсетілген тәсілдермен жүргізілген мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушы өнім берушіні талапкердің таңдауы бойынша шарттың орындалатын орны бойынша да ұсына алады.

Жасасқан адамдар бойынша өз міндеттемелерін тиісінше орындамаған жеткізушілерді тану туралы талаптарды қарау кезінде соттар мемлекеттік сатып алу туралы шарттарға, Мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушыларға сәйкес азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің негізі ретінде ставка жасаушы бойынша кінәні назарға алуы қажет АҚ-нің 359-бабымен және АІЖК-нің 6-бабының 6-бөлігіне сәйкес әділдік пен парасаттылық критерийлерінен шығатын Тапсырыс беруші үшін туындаған жағымсыз салдарлар.

Теріс салдарлар деп Ұрының дого тарапына осындай залал келтіруді түсіну керек, ол шарт жасасу кезінде ла сенуге құқылы нәрседен едәуір айырылды (АҚ-нің 401-бабының 2-тармағы). Сондай-ақ соттар жасалатын қосымша келісімдерді бағалауға жатады

Мемлекеттік сатып алу туралы шарттың тараптары жұмыстарды орындау мерзімін өзгерту бөлігінде. Заңның 39-бабында өзгерістер енгізу негіздері белгіленген жобаға не мемлекеттік сатып алу туралы жасалған шартқа. Осыған байланысты соттар егер Тараптар ААҚ-қа дейін өзгерістер енгізбесе, жобалау-сметалық құжаттамаға 7), 8) тармақшаларына сәйкес өзгерістер енгізілмегенін есте ұстауы тиіс Заңның 39-бабы 2-тармағының бөлігінде қосымша келісімдерге сілтеме жасалған мемлекеттік сатып алу туралы шартта көзделген жұмыстарды орындау мерзімін өзгерту негізсіз болып табылады".

Мемлекеттік сатып алу саласын реттейтін заңнама бұзылған болуы мүмкін, бұзушыларға қатысты қолдану қарастырылған әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік шаралары. Осыған байланысты ҚР ӘҚБтК мен ҚР ҚК-нің тиісті нормалары мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру саласындағы құқықтық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілерге жатқызылуы тиіс.

Қазіргі уақытта мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру кезінде бұзушылықтар үшін тікелей жауапты белгілейтін мамандандырылған нормалар, Республиканың әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінде көзделген Қазақстан мынадай баптарда: 207 (Республика заңнамасын бұзу Қазақстан мемлекеттік сатып алу туралы) және 207-1 (Ұлттық басқарушы холдингтердің тауарларын, жұмыстарын, қызметтерін сатып алуды жүзеге асыру тәртібін бұзу, ұлттық холдингтер, ұлттық компаниялар мен ұйымдар, елу және дауыс

беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) пайыздан астамы тікелей немесе жанама түрде гу холдингі ұлттық басқарушысына, ұлттық холдингке, ұлттық компанияға тиесілі).[73]

Алайда, орындау тәжірибесі көрсеткендей, олар соншалықты тиімді емес.

Мәселен, кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі кеңестің отырысында сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері қаралды Мемлекеттік сатып алу саласында «Ақтауда сатып алу басқармасының басшысы мен оның қызметкерлері әкімшілік жауапкершілікке 25 реттен артық тартылды, бірақ әлі де кедергісіз жалғасуда» деген мысал айтылды осы салада жұмыс істеу».

Біріншіден, мысалы, ҚР ӘҚБтК-нің 207-бабында 18 бөлім бар, санкциялары айыппұл түріндегі кінәлі адамдарға қатысты жаза тағайындауды көздейтін, олардың мөлшері елуден екі жүзге дейін айлық есептік көрсеткіштер. Әрине, құқық бұзушылар айла-шарғы жасайтын ақша сомасы кезінде әкімшілік айыппұл төлеу олар ауыр болып көрінбейді, сондықтан жазалау әсері жойылмайды.

Екіншіден, 207 және 207-1-баптардың мазмұны бойынша бірдей Ескертпе: «лауазымды адам осы бапта көзделген әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды, камералдық бұзушылықтардың нәтижелері бойынша анықталған бұзушылықтар дербес жойылған жағдайда тапсырылған күннен кейінгі күннен бастап он жұмыс күні ішінде бақылау объектісіне камералдық бақылау нәтижелері бойынша анықталған бұзушылықтарды жою туралы хабарлама» [74].

Осы ескертпеде қамтылған нормаларды қолдану нәтижесінде, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылыққа нақты жол берген лауазымды тұлғалар, әкімшілік жауапкершілікке тартылмайды. Жоғарыда көрсетілген, қате, біздің ойымызша, заңды техниканың нәтижесінде сыбайлас жемқорлық әрекеттерін жасаған адамдар қалады деп айту керек жазасыз. Сонымен қатар, олар мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру рәсімдеріне қайта қатысып, жаңа бұзушылықтар жасауды жалғастыруда.

Заң шығарушының мұндай гуманистік әдісі бұзушылықты өз бетінше жоюға байланысты жауапкершіліктен босату сияқты болып шығады, құқық бұзушылықтардың жолын кесуге және сол сияқты құқық бұзушылардың өзін-өзі тануына әсер етуге арналған, өз мақсатына жете алмайды.

Біздің ойымызша, бұл ескерту кері әсер етеді, өйткені кейбір жағдайларда құқық бұзушылықтар жасауға, басқаларында – бюджет қаражаты есебінен заңсыз байытудың сынақтан өткен схемасын жаңғыртуға не жалғастыруға ықпал етеді.

Сонымен, Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы бұзуды жоспарлап отырған адам, егер бұл бұзушылықтар анықталса, ол 207-баптың 2-бөлігінің және 207-1-баптың 3-бөлігінің ескертпелерінде бекітілген ережелерді қолдана алады деп санайды ҚР ӘҚБтК және осылайша әкімшілік жазадан аулақ болыңыз, бұл осы адамды әкімшілік жауапқа тарту фактісін мойындауды

қоспағанда. Бұл, өздеріңіз білетіндей, лауазымды тұлға мәртебесі үшін айтарлықтай маңызға ие.

Осыған байланысты біз қоғам қайраткері Д. Махамбетовтың пікірімен ынтымақтасамыз, ол " заң шығарушының өзі лауазымды тұлғаларға мемлекеттік сатып алу туралы заңды бұзуға құқық берді, ал егер олар осы заңдарда ұсталса заң бұзушылықтар-шығарылған жағдайда жауапкершіліктен аулақ болу бұрын заңнамаға сәйкес актілер, яғни индульгенцияның бір түрі-шенеунікті заңды бұзғаны үшін жазадан босату» [75].

Баяндалғанның негізінде ескертулер орынды болып ұсынылады әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 207-бабының 2-бөлігі және 207-1-бабының 3-бөлігі Қазақстан Республикасы алынып тасталсын.

Қазіргі уақытта мемлекеттік сатып алу саласындағы әртүрлі құқық бұзушылықтар бойынша кінәлілер келесідей қылмыстық жауапкершілікке тартылады ҚР ҚК баптарына:

189-біреудің сеніп тапсырылған мүлкін иемдену немесе ысырап ету;

190 – Алаяқтық;

361-лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану;

362-билікті немесе лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану;

247 - заңсыз сыйақы алу;

248-мәміле жасауға немесе одан бас тартуға мәжбүрлеу [87].

189 – сеніп тапсырылған мүлікті иемдену немесе жымқыру және 190-Алаяқтық.

Қылмыстық кодекстің 189-бабының диспозициясының дизайны өте күрделі, өйткені ол бір-бірінен екі түрлі әрекет жасайды: біреуді иемдену және ысырап ету сеніп тапсырылған мүлік.

Сонымен, басқа біреудің сеніп тапсырылған мүлкін ұрлаудың мысалы

Мемлекеттік сатып алу саласында мынадай факт болып табылады. Агенттігі

экономикалық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің салдары аяқталды бұрынғы вице-министрге қатысты 1,1 млрд. жымқыру фактісі бойынша білім және ғылым туралы және басқа да бірқатар лауазымды адамдарға қатысты қозғалған қылмыстық іс бойынша.

Өскеменде өңіраралық кәсіптік орталық салу кезіндегі бюджет қаражаты. Оларға осы тармақ бойынша айып тағылды Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 176-бабының 4-бөлігінің (қазіргі ҚК-нің 189-бабы) (қызмет бабын пайдалана отырып, аса ірі мөлшерде бюджет қаражатын ұрлау). Қазіргі уақытта іс айыпталушылар мен олардың қорғаушыларының белгісінде.

Мемлекеттік сатып алу саласында сеніп тапсырылған бөтен мүлікті ысырап ету Шымкентте өңіраралық кәсіптік орталық құрылысының бұзылуына жол берген кінәлі тұлғалардың іс-әрекеттерінде аздаған даудың болуына байланысты ұсталады. Мәселен, қала әкімдігі бөлген жердің жартысы алдын алу орталығының құрылысына арналған учаске жеке меншікке берілді, соның салдарынан орталықтың құрылысы тоқтатылды, ал мемлекет мұқтажы үшін

жерді сатып алу арқылы мемлекет мүддесіне 40,9 млн. теңге сомасында залал келтірілді.

Мемлекеттік сатып алу кезіндегі ысырап құрамы мынадай эпизодтарда да қамтылады. 2013 жылғы 29 маусымда «азық-түлік корпорациясы» АҚ-ның бұрынғы басқарма төрағасы (астықты мемлекеттік ресурстарға сатып алу операторы) Бейбітхан қамауға алынды Оны 2009 жылдан 2012 жылға дейін басқарған Қабдрахманов. Бұрынғы басшы «Азық-түлік корпорациясы» АҚ 12 млрд теңге (ағымдағы бағам) жымқырды деп күдіктелуде -151,65 / 1 1) заңсыз сату және кейінге қалдыру арқылы мемлекеттік қаражат «Богви» компаниялар тобына астық төлеу.

«Богви» компаниялар тобының басшысы Виктор Богданец, оның меншігінде Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарында ондаған элеваторлар мен агроөнеркәсіп кешендері бар, сәуір айында иемденуге күдікпен ұсталды 100 млрд теңге.

Оған сондай-ақ Қылмыстық кодекстің 176-бабы, 4-бөлігі, «б» тармағы (Сеніп тапсырылған бөтен мүлікті аса ірі мөлшерде иемдену немесе ысырап ету кезінде) бойынша айып тағылды. Осы іс бойынша басқа да лауазымды тұлғалар өтеді оларға қатысты тергеу жүріп жатыр. Осы фактілердің барлығы қылмыстық топтың астық пен ұрлықпен айналысқанын көрсетеді.

Мемлекеттік сатып алу саласындағы алаяқтық деп кінәлінің (өнім берушінің) іс-әрекеттері түсініледі, ол көрінеу анық емес ақпаратты (қаржылық немесе шаруашылық жағдайы, қызметкерлердің, техникалық құралдардың болуы және т. б. туралы) алдау мақсатында ұсынуды қамтиды, бұл Тапсырыс берушіні немесе Мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушыны алдау үшін жаңылыстырады. өз пайдасына немесе үшінші тұлғалардың пайдасына, нәтижесінде өнім беруші тауарды жеткізбей, бюджеттік ақшалай қаражатты аудару немесе жұмысты орындамай немесе қызмет көрсетпей, бөлінген қаражатты тағайындайды.

Тапсырыс берушінің уәкілетті тұлғасы көрінеу жасайтын жағдайларда тауарларды немесе орындалған жұмыстарды немесе көрсетілген қызметтерді қабылдау-берудің жалған актісі, содан кейін жеткізушінің шотына жеткізуші өз меншігіне айналдыратын және оларға өзінше билік ететін ақша қаражаты түседі өз қалауы бойынша, жеткізушінің мұндай әрекеттері алаяқтық құрамын құрмайды. Белгіленген мән-жайларға байланысты бұл әрекеттер (Тапсырыс берушінің немесе өнім берушінің уәкілетті адамдары) қызметтік жағдайды теріс пайдалану немесе иемдену немесе жымқыру тақырыптары бойынша біреудің сеніп тапсырылған мүлкін ұрлау ретінде саралануы мүмкін.

Д.С.Назарова өзінің зерттеуі негізінде қатысушылар тарапынан алаяқтықтың мынадай үлгілік нысандарын ұсынады:

- мұқабә ұсыныстарын беру бәсекелестік қатысушының сатып алудың қалған қатысушыларымен келісе отырып, ұсыныстарымен сипатталады бағасы тағайындалған жеңімпаздың ұсынысынан жоғары ұсыныс, ал онымен келісімшарт жасасқаннан кейін оны орындауға үшінші тұлғаға береді. Мұндай

материалдарды тергеудегі қиындық - мұндай әрекеттер нақты бәсекелестіктің елесін тудырады, нәтижесінде тексеру органдары жаңылыстырылуы мүмкін;

- ұсынысты қайтарып алу-бұл қатысушы келіседі белгілі бір ақшалай сыйақы бұрын берілген өтінімді қайтарып алу немесе сауда-саттық рәсіміне қатыспау;

- нарық бөлімі-алдын-ала жасалған келісім бойынша, нарық тек экономика салалары бойынша ғана емес, сонымен қатар географиялық сипаттамалары бойынша да бөлінеді. Бұл жағдайда «бейтаныс адамның» қатысуы іс жүзінде алынып тасталады. Айта кету керек, бұл мұндай жағдайдың ықтималдығы жоғары және лауазымды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық сөз байласуы «қажетсіз» тұлғалардың қатысуына кедергі келтіретін Тапсырыс берушінің тұлғалары;

- «ұсыныстар каруселі» шарты қатысушылар мен Тапсырыс беруші арасындағы кезекпен жеңу туралы келісімді білдіреді;

- «қошқар» схемасының мақсаты-бағаның күрт төмендеуімен адастырылған адал қатысушыларды бас тартуға мәжбүрлеу бәсекелестік және келісім-шартқа қатысушылардың біріне келісімшартты ең жоғары бағамен шешуге мүмкіндік беру.

Тапсырыс беруші тараптан мемлекеттік сатып алуды жүргізу кезінде алаяқтық кем емес күрделі және мынадай тәсілдермен жасалуы мүмкін:

- келісім-шартты орындаудың нақты емес мерзімдерін белгілеу (көбінесе жұмыс ертерек орындалады, ал сауда-саттық ресми түрде жүзеге асырылады);

- сатып алу затының шамадан тыс егжей-тегжейі Сауда-саттықты нақты жеткізушіге мүмкіндігінше «өткір» етеді;

- тапсырысты лот бойынша бөлусіз ірілендіру келісім-шарт бағасын уве-леу үшін жүзеге асырылады.

Көрінетін артықшылықтарға қарамастан (қатысушы үшін – Сіз келісімшарттың бағасы – көп пайда), мұндай сатып алуға адал қатысу өте қиын, өйткені Тапсырыс барлық жұмыстарды бір уақытта орындау немесе барлық технологиялық байланысты емес тауарларды жеткізу мүмкін болмайтындай етіп жасалады[76].

Мәселен, мысалы, игерілген мемлекеттік ақшаны ұрлау бойынша жаңа олқылық немесе павлодарлық алаяқтар. Олар мемлекеттік сатып алудың электрондық порталы арқылы мемлекетті талан-таражға салды. Белгілі болғандай, күдіктілердің іс-қимыл жоспары бұл өте қарапайым болды. Олар фирмаларды тіркеді және сатып алуға қатысу үшін электронды ключи алды. Ең төменгі баға ұсынысы әдісі бойынша, жалған кәсіпкерлер он шақты тендерді жеңіп алды. Әрқайсысы бойынша оның ішінде лоттың барлық сомасынан 30-50% алдын ала төлем төленді. Шарттар Тапсырыс беруші мен қылмыстық іс бойынша айыпталушылар арасында электронды түрде болды

Осыдан кейін, осы фирманың директоры ретінде біз банктен ақша алып, иемденіп, жеке қажеттіліктерге жұмсадық. Алаяқтардың әрекеттерінен Денсаулық сақтау мекемелері, білім беру ұйымдары және ТЖМ бөлімшелері

зардап шекті. Жалпы, алты ай жұмыс ішінде он миллион теңгеден астам ақшаны ұрлап әкеткен.

ҚР ҚК-нің 361-бабына сәйкес лауазымдық жыныс өкілеттіктерін теріс пайдалану-бұл мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның өзіне немесе басқа адамдарға немесе ұйымдарға пайда мен артықшылық алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында қызметтің мүдделеріне қайшы келетін өзінің қызметтік өкілеттіктерін пайдалануы, егер бұл елеулі себептерге әкеп соқтырса азаматтардың немесе ұйымдардың не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын ресурстарының құқықтары мен заңды мүдделерін бұзған.

Мәселен, Қызылорда облысында мемлекеттік сатып алу бөлімінің бастығы сотталды.

Қызылорда облысы құрылыс басқармасының жұмысы мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген лауазымды тұлға бола отырып, өзінің қызметтік өкілеттігін пайдаланды, атап айтқанда: ресми құжаттарға көрінеу жалған мәліметтер енгізді, яғни қызметтік жалғандық жасады, сондай-ақ өзінің қызметтік жағдайын пайдалана отырып, қызметтік теріс пайдалану жасады заңды тұлғаның заңмен қорғалатын құқықтары мен мүдделеріне нұқсан келтірді.

Осылайша, ол конкурстық өтінімі біліктілік талаптарына сәйкес келмеген ЖШС конкурсқа қатысуға рұқсат беру хаттамасын дайындады, әлеуетті өнім берушінің шартты бағасына пайыздық әсер ететін бағалау критерийлерінің балдарын 10 пайыздан 20 пайызға дейін негізсіз арттырды.

Ол өзінің жұмыс компьютерінде бағаның жалған кестесін жасады, онда нақты баға ұсынысы демпингке бұрмаланған. 3 күндік бұзушылық мерзім, конкурстық комиссия отырысының хаттамасын кері санмен жасап, оған бұрмаланған баға ұсынысын енгізді. Кейбір қатысушылардың конкурстық өтінімдері біліктілік талаптарына сәйкес келмегеніне қарамастан, заң талаптарын бұза отырып, оларды конкурсқа қатысуға жіберу хаттамасын дайындады.

Бұдан әрі ол «Д» ЖШС-нің конкурстық ұсынысын қабылдамауға заңды негіз таба алмай, қызметтік жағдайын теріс пайдаланып, соңғысының конкурстық өтінімін Кестелеп, онда ра директорының қолы қойылған және мөрі басылған соңғы парақты таза және бұрмаланған өтінімге ауыстырып, Конкурстық комиссия отырысының хаттамасына енгізді. Осының негізінде «Д» ЖШС конкурсқа қатысуға жіберілмеді, осылайша оның заңмен қорғалатын сізге және мүдделеріне айтарлықтай зиян келтірілді[77]

2.3. Жоспарлау кезінде құрылыс кезінде ұрлау тәуекелдерін анықтау әдістемесі және мемлекеттік бюджеттің атқарылуы

Сарапшының қорытындысы-дәлелдеу көздерінің бірі. Оның алдын-ала белгіленген күші жоқ және оны тергеуші мен сот оның заң талаптарына

сәйкестігі тұрғысынан бағалауы керек. Бүгінгі таңда сот ісін жүргізудің бәсекелестігі және адвокаттық қызметті жандандыру жағдайында дұрыс мәселелер сарапшының қорытындысын, оның дәлелді мәнін бағалау сарапшы келген тұжырымдардың формалары сараптамалық зерттеу нәтижесінде өте өзекті. Сарапшының қорытындысын бағалау кезінде құрылыс объектісінде орындалған жұмыстардың түрлерін, көлемін, сапасы мен құнын, сондай-ақ пайдаланылған ма материалдарын, бұйымдары мен конструкцияларын белгілеуге бағытталған зерттеулер жүргізу кезінде сарапшы том-құрылысшы әртүрлі логикалық нысандағы қорытындылар беруі мүмкін екенін ескеру қажет. Оларды толығырақ қарастырайық.

Оң тұжырымдар нақты бар және тікелей визуалды қабылдау немесе тиімді аспаптық зерттеу үшін қол жетімді бөлікке қатысты тұжырымдалады құрылыс объектісі. Оң жағында қорытынды бір немесе басқа нәрсенің болуын көрсетеді құрылыс объектісінің қажетті элементі. Мұндай тұжырымның мысалы ретінде тұрғызылған тұрғын үй ғимаратының үй-жайларында жұмыс істейтін сумен жабдықтау және су бұру жүйелерінің болуы, онда эвакуациялық жолдардың, элементтердің болуы, үй маңындағы аумақты абаттандыру және т. б. туралы айтуға болады.[78]

Жобада көзделген және атқарушылық құжаттамада көрсетілген, бірақ нақты орындалмаған жұмыстарға, монтаждалмаған конструкцияларға, сондай-ақ олардың болмауы көзбен шолып, сондай-ақ техникалық құжаттарды пайдалана отырып, сараптамалық тексеру кезінде белгіленетін бұйымдар мен материалдарға қатысты теріс тұжырымдар жасалады зерттеу құралдары. Теріс тұжырым құрылыс объектісінің белгілі бір қажетті элементінің жоқтығын көрсетеді.

Мұндай тұжырымның мысалы ретінде темірбетон еден плитасында монтаждау ілмектерінің жоқтығын, ғимараттың қоршау конструкцияларының жобада көзделген жылу зольциясының жоқтығын айтуға болады және т. б. теріс қорытынды үшін теріс бөлшектің болуы міндетті емес немесе жоқ. Оның грамматикалық формасы да оң болуы мүмкін: мысалы, сот-сараптамалық заттай зерттеулер жүргізу кезінде салынып жатқан ғимараттың есіктерінде толтырғыштар (есік блоктары) жоқ екендігі туралы мәлімдеме, ал Сарапшыға сұрақ зығырдан теріс түрде қойылды: «салынған ғимараттың үй-жайларын бөлетін қабырғаларда есік саңылауларының толтырылуы жоқ па?» Теріс тұжырымдардан «...типтің тұжырымдамаларын ажырату қажет «алынып тасталмайды», «білдірмейді» және т.б., олардың қорытындыларында талап етілуі әділ жол берілмейді деп танылады». Сонымен, «ғимараттың қабырғаларында мұздың пайда болуы жаңбыр мен еріген суларды ұйымдасқан түрде бұрудың болмауына байланысты болуы мүмкін» деген тұжырым мәні бойынша бірдей мәселені шешудің мүмкін .стігі туралы қорытындыға, өйткені мұндай тұжырым басқа себептерді болжайды және талап етілетін дәрежені анықтау мүмкіндігі жоққа шығарылмайды. [79]

Лириканың мұндай теріс формасы ешқандай қосымша ақпарат бермейді, тек тұжырымды түсінуді қиындатады. Сонымен бірге, олар тұжырымның өзінде емес, оған түсініктемеде (түсініктемелерде) өте қолайлы, бұл тұжырымды дұрыс түсіну мен бағалауға үлкен әсер етуі мүмкін.

Шартты тұжырымдар құрылыс объектісінің элементтеріне қатысты тұжырымдалады, олардың болуы арнайы техникалық құралдарды пайдалану кезінде айқын көрінеді, бірақ олардың түрін, түрін, маркасын, сондай-ақ сандық және сапалық сипаттамаларын ДДҰ белгілей алмайды, дегенмен олардың құнын анықтау қажет. Мысалы, энергиямен және сумен жабдықтаудың, желдетудің монтаждалған жүйелерінің болуын олардың жұмыс істеу белгілері бойынша бағалауға болады (шамдар – жанып тұрады, құбырлар арқылы су ағып кетеді және т. б.), бірақ олар объектіні бөлшектемей, оны компоненттерге бөлшектемей, жобалық параметрлерге немесе атқарушы құжаттамада көрсетілген параметрлерге сәйкес келе ме мүмкін емес элементтер (іс жүзінде сарапшы зерттеп жатқан құрылыс объектісін бөлшектеу, әрине, жүзеге асырылмайды). Бұл жағдайда инструменталды зерттеу әдістері де әрдайым тиімді бола бермейді. Осы бөлімдегі шартты тұжырымдар қалыптасқан тергеу-сараптаманы дәл көрсетеді жағдай. Құрылыс объектісінің осы бөлігінің жүз меншігі туралы кейінгі тұжырымдар келесідей мағынаға ие болады: бұл жұмыстардың, сондай-ақ пайдаланылған бұйымдар мен материалдардың құны белгілі бір егер олардың параметрлері сәйкес келсе, сома жобалау параметрлері (орындалған құжаттама деректері). Бұл ретте объектінің көрсетілген элементтерінің болуы (нақты болуы) туралы тұжырымдар ақылға қонымсыз болады, яғни олардың ақиқаты тәуелді болатын ешқандай шарттар болмайды. [80]

Балама тұжырымдарды сарапшы тұжырымдауы мүмкін, мысалы, оның қарамағына берілген атқарушы құжаттама нақты жөндеу және қалпына келтіру жұмыстарын іс материалдарында кездесетін бірнеше құрылыс ұйымдарының бірі орындады деп айтуға мүмкіндік береді, бірақ олардың санын ескере отырып, нақты орындаушыны анықтау мүмкін емес шектеулі. Балама қорытынды болады барлық мүмкін болатын тізімді қосыңыз опциялар. Мұндай тұжырымдарға қойылатын негізгі талап-бірқатар баламалардың толықтығы; егер көрсетілген серия аяқталмаса, онда балама қорытынды қойылған сұраққа жауап беру мүмкін достігі туралы мәлімдемемен бірдей болады.

Біржақты тұжырымдар, ал тернативтіге қарағанда, тек бір нұсқаның болуымен сипатталады. Мұндай тұжырым сот-сараптамалық жағдайдың өзінде, белгілі бір жұмыстарды орындаушы зығыр мата белгілеген кезде және бұл күмән сіз шақырған және дауласпаған жағдай. [81]

Категориялық және ықтимал тұжырымдар. Мұндай тұжырымдардың қарама-қайшылығы олардың расталу дәрежесіне негізделген. Катяның ащы тұжырымы зерттеу нәтижелерімен толығымен расталды, ал мүмкін – ішінара. Категориялық тұжырым сарапшының оның дұрыстығына толық сенімділігін көрсетеді, ал ықтимал-көп жағдайда бастапқы деректердің толық болмауына

байланысты болмау, сарапшының олардың дұрыстығына күмәндануы . Ықтимал тұжырымдар, мысалы, құрылыс объектісінің белгілі бір элементінің болуы мүмкін екендігі туралы шаралар, оның жоқтығының белгілері болмаған кезде, біздің ойымызша, бізге рұқсат етіңіз. Мәселен, зерттеліп жатқан тұрғызылған ғимараттың жер асты бөлігінің гидрооқшаулауының болуы немесе болмауы фактісін (жасырын жұмыстар) оның болуы мүмкін екендігін қатты ұзаққа созылған жаңбыр кезінде жертөле үй-жайларында жертөле суларының болмауы және менің құрылыс объектісін зерттеуге тікелей жақын орналасқан басқа ғимараттардың жертөле орындарында судың болуы арқылы бағалауға болады.

Ғалымдар ықтимал тұжырымдардың дәлелді мәні туралы әртүрлі пікірлер айтты. Сонымен, м. с. Строгович пен Р. Д. Рахунов сарапшыларға қорытынды беруден мүлдем бас тартуды ұсынды, егер алынған бастапқы мәліметтер категориялық қорытынды жасау үшін жеткіліксіз болса, өйткені кейіннен сот дұрыс фактілер негізінде үкім шығаруы мүмкін және міндетті, онсыз іс бойынша шындықты айту мүмкін емес. Басқа авторлар (А. и. Винберг, М.Б. Вандер, М. К. Трешников) оларды дәлел ретінде пайдалануға рұқсат етілген деген қорытындыға келді. Ю. к. Орлов осы көзқараспен бөлісе отырып, қарсыластардың позициясының сәтсіздігін атап өтті: «...жоқ (!) ғалым ықтимал тұжырымдарға ғылыми негізделген сын айтқан жоқ сарапшы (бірде-бір ғалым дәлелдеудің ықтималдық моделіне дауласуға немесе қандай да бір балама модель ұсынуға тырыспады). Барлық дәлелдер тек эмоционалды сипатта болады". Ю. к. Орловтың көзқарасы бойынша, мұндай тұжырымдарды сипаттай отырып, оның ықтималдығы туралы емес, дәрежесі туралы айтқан жөн сенімділік . [82]

Құрылыс-техникалық сараптамаларды жүргізудің практикалық тәжірибесіне сүйене отырып, сарапшы белгілеген деректердің жеткіліксіз сенімділігі мұндай суды қылмыстық істер бойынша докта пайдалану мүмкін емес дегенді білдірмейді. Олар талап етеді тергеушілерден сарапшының қорытындыларында келтірілген деректерді растауға немесе теріске шығаруға бағытталған қосымша тергеу әрекеттері мен тексеру іс-шараларын жүргізу ғана. Мұндай тұжырымдардың маңызы зор тікелей дәлелдемелер болмаған жағдайларда әрбір дәлел, оның ішінде және жанама, маңызды мәнге ие болады. Бұл басқа жағдайларда ерекше құндылыққа ие болмайтын сарапшы ханымдардың тұжырымдарына да қатысты. Сонымен қатар, "кейбір жағдайларда, мүмкін, істің мән-жайларын ескере отырып, сенімді болады, сондықтан кез-келген сараптамалық қорытынды құнды болады». [83]

Әрине, тергеу және сот категориялық нысандағы қорытындыларға көбірек сұранысқа ие, бірақ кейбір жағдайларда бойынша жиі кездесетін мәселелерді шешу құрылыс объектісінде орындалған жұмыстардың түрлері мен көлемін, сондай-ақ пайдаланылған материалдарды, бұйымдарды және конструкциялар толық немесе ішінара байланысты объективті күрделіліктер пайда болады қажетті немесе басқалардың болмауы бастапқы деректерге

сараптама жүргізу, құжаттар (шарттық, бастапқы рұқсат, жобалау-металық, орындалған құжаттама және т.б.). Тіпті егер көрсетілген құжаттар қасақана қойылмаған, бұрмаланған немесе ол туралы ақпараттың іздерін жасыру мақсатында жойылды, бұл Сарапшы-құрылысшы сараптамалық зерттеу нәтижесінде қабылдай алмайтынын білмейді сапа туралы категориялық қорытындыларға, нақты орындалған құрылыс-монтаждау және арнайы жұмыстардың сандық және құндық сипаты. Өткізу мүмкіндігі болған кезде қызығушылық танытқандарды сараптамалық зерттеу тергеу, іс бойынша Тараптар және ғимараттар соты, құрылысы немесе жөндеу сатысындағы құрылыстармен, құрылыстармен аяқталған құрылыстармен, аяқталмаған құрылыс объектілерімен құн мәселелері үлкейтілген металық нормативтер, оның ішінде банк негізінде қазынашылар бойынша құнын пайдалана отырып шешілуі мүмкін бұрын салынған құн туралы деректер немесе жобаланған аналогтық объектілер.

Осы мақсатта құрылыстың базистік құнының ірілендірілген көрсеткіштері (УПБС); түрлері бойынша базистік құнның ірілендірілген көрсеткіштері пайдаланылуы мүмкін 1967 жылдан 1975 жылға дейін (УПБС) әзірленген қалпына келтіру құнының ірілендірілген көрсеткіштері, 1969 жылғы базалық бағалардағы ғимараттар мен құрылыстардың негізгі қорларын қайта бағалау үшін; 1982 жылдан 1987 жылға дейін әзірленген құрылыстың металық құнының ірілендірілген көрсеткіштері, 1984 жылғы базалық бағалар (УПСС). [85]

Мүмкіндік, шындық, қажеттілік және міндет туралы қорытындылар. Мүмкіндік туралы тұжырымдар-белгілі бір жағдайларда белгілі бір құбылыстың, процестің, оқиғаның, объектінің жай-күйінің физикалық мүмкіндігін (мүмкін .стігін) анықтау, мысалы: бетон қоспасының белгіленген құрамы кезінде оның техникалық құжатта көзделген мерзімдерде жобалық беріктігіне қол жеткізу мүмкін емес.

Мұндай сулардың ықтималдылықтан маңызды айырмашылықтарының бірі-олардың болжамдық сипаты, яғни бұл әрқашан болжам, қазіргі уақытта жүргізілген зерттеулердің нәтижелеріне негізделген кәсіби болжау туралы. Ықтималдық пайымдаулары, керісінше, әдетте ретроспективті, ықтималдық бұл білімнің сипаттамасы, оның негізділігі, дәлелдену өлшемі. Мүмкіндік-бұл заттардың объективті күйі, оның қаншалықты дәлелденгеніне қарамастан, мүмкін, мүмкін сияқты өрнектерді сарапшылар қолдана алмайды болған оқиғаның сипаттамалары, оның физикалық мүмкіндігіне емес, оның мүмкін нұсқаларына сілтеме жасау үшін. Демек, ғимараттың іргетасының біркелкі емес шөгуі мүмкін" деген тұжырым дұрыс емес оның негізінде Бос орындар бар", өйткені ол мүмкін басқа себептер бойынша да орын алуы мүмкін: іргетасқа біркелкі емес жүктемелерге байланысты, олардың бағыттары мен бағыттары ғимараттың негізі және т.б. топырақтың жобалық, дұрыс анықталмаған беріктік сипаттамаларынан ерекшеленді. мұндай тұжырымдар өте анық емес және сарапшы қорытындысының адресаттарын адастыруы мүмкін. Анық

ықтималдық және ДДСҰ мүмкіндігі ұғымдарының бөлінуі іс бойынша докинг процесінде өте маңызды, дегенмен іс жүзінде оларды құрылыс мамандары бір-бірінің орнына қолданады. [86]

Шынында да, қандай да бір мән-жайдың, объектінің немесе оның танылуының болуы туралы сараптамалық тұжырымдарда расталады, бірақ оның логикалық қажеттілігі көрсетілмейді; мұндай тұжырымдарда фактор-фактор (тоттың болуы) көрсетілген металл конструкцияларының беттерінде,ғимараттың ішкі әрлеуінде жеке элементтердің болмауы, сметалық есептеулерде бір-бірін қайталайтын позициялардың болуы және т.б.). Мұндай тұжырымдардың "мүмкін" туралы жоғарыда қарастырылған тұжырымдармен байланысы шындықтың іске асырылған мүмкіндік, объективті принциптерге негізделген орындалған болжам екенін көрсетеді.

Фактілердің қажеттілігі туралы тұжырымдар белгілі бір жағдайда белгілі бір оқиғаның, құбылыстың, белгілі бір (табиғи) процестің пайда болуы мен дамуының сөзсіз болуын білдіреді. Мысалы, ром келесі тұжырым ретінде қызмет етуі мүмкін: «зерттелетін сүрлем мұнарасының көлбеу бұрышы (тикали вераларынан ауытқу) 10° көтерілгенге дейін ол құлайды».

Құрылысшы сарапшының қорытындысындағы лауазым туралы қорытындылар, әдетте, қандай да бір нормаға немесе нұсқамаға сәйкес келетін жай-күйді білдіреді. Бұл кез-келген объектінің немесе процестің (ең алдымен технологиялық) идеалды моделі, оның сипаттамалары (жұп метр) арнайы ережелердің талаптарына сәйкес келеді. Бұл модель кейіннен қылмыстық тергеу объектісіне айналған нақты көрініспен байланысты, бұл орын алған сәйкессіздіктерді анықтауға және бағалауға мүмкіндік береді.

Бұл құрылыстағы жымқыру туралы қылмыстық істер жөніндегі сарапшының қорытындысындағы қорытындылардың негізгі нысандары. Олардың тізімі, әрине, толық емес. Сіз суларды дұрыс түсіндіру олардың логикалық байланысын қамтамасыз етеді түрменің зерттеу бөлігі, әскери оның сенімділігін анықтайды және дәлелдеу күші. Тиісінше, бұл тек форма туралы ғана емес, сонымен қатар қылмыстық істердің осы санаты бойынша сот – құрылыс-техникалық сараптама жүргізудің мәні туралы.

Х. Уокер мен С. Браммердің жазбаларында Мемлекеттік сатып алу үкіметтердің экономикалық қызметінің негізгі түрі ретінде ерекшеленеді.

Е. С. Аверкиев өз еңбектерінде Мемлекеттік сатып алу экономиканы мемлекеттік реттеудің күшті тетігі деп санайды.

С. А. Черемухин бұл пікірмен келісуге болады деп есептейміз, өйткені Мемлекеттік сатып алу орташа есеппен Еуропа елдерінде ЖІӨ-нің 8-ден 25% - на дейін өзгереді және ЭЫДҰ қатысушылары және Орта Азия елдерінде 30% - дан асады. Қазақстан бюджеті мен жалпы экономика үшін мемлекеттік сатып алу шешуші рөл атқарады, өйткені ЖІӨ көлемнің шамамен 25-30% - пайызды құрайды. [87]

Ж. М. Хайтов Мемлекеттік сатып алуларға ел шығыстарының тиімділігі

мен бюджеттің атқарылуын арттырудың басты тетіктерінің бірі рөлін береді.

Қазақстан Республикасының 2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат тұжырымдамасында атап өтілгендей, бюджет қаражатын бөлу процесінде теріс практиканың негізгі себебі жоспарлау жүйесі мен бюджет қаражатын игеру арасындағы өзара байланыстың жеткіліксіздігі болып табылады. [88]

Сондай-ақ, тұжырымдамада бюджеттік өтінімдер көбінесе жауапты тұлғалармен аффилирленген компаниялардың негізсіз көтерілген баға ұсыныстары негізінде қалыптастырылатыны атап өтілген. Өздеріңіз білетіндей, бұл үшін бюджетті жоспарлау кезеңінде жауапкершілік жоқ.

ХҚДБ мәліметтеріне сәйкес, посткеңестік кеңістік елдерінде бизнес өкілдерінің шамамен 60% – ы пара беруге мәжбүр, дамыған елдерде коэффициент 15%, Азияда-30% құрайды.

Әрине, мұндай орасан зор шығындармен екі нұсқа бар немесе сапасыз өнімді ұсыну керек, бірақ егер техникалық болса

бұл сипаттамалар оңай емес немесе бұл соманы баға ұсынысына уақытында енгізу мүмкін емес.

Біздің ойымызша, бюджетті дайындау және жоспарлау процесінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне өте осал үш негізгі мәселе қалады.

1) бұл стратегиялық жоспарды әзірлеу кезінде ең жоғары деңгейдегі саясаткерлердің мүдделерін лоббилеу және тиісінше осы жобаға бюджеттен қаражат бөлу (демек, рентабельді емес құрылыстар, ерекше қажеттілігі жоқ объектілер және т.б.), (Танзи және Дэуди, 1997) бұл жағдайда біз стратегиялық нысандар туралы айтып отырмыз, немесе құрылысы миллиардтаған соманы қажет ететін объектілерде. Бұл деңгейдегі құқық бұзушылықтарды дәлелдеу және бақылау өте қиын, ЖІӨ жүргізусіз және басқа да фактілердің болуы.

2) екінші мәселе-бюджетті жоспарлау кезінде бюджеттік өтінім мен шығындар сметасын жасау, Тұжырымдамада айтылғандай, көбінесе бизнес өкілдері бағаны көтереді және онда пара сомасы бар.

Мәселен, бірінші тармақ бойынша елде жоспарлау жүйесін жүргізу тәртібі Үкіметтің 29-дан №790 қаулысымен регламенттеледі 2017 жылғы қараша «Қазақстан Республикасында мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы». [42]

Осы қаулының қағидаттарының бірі-адам орталықтылығы-мақсаттардың, міндеттердің және нәтижелер көрсеткіштерінің өмір сүру сапасын жақсартуға және халықтың әл-ауқатын арттыруға түпкілікті бағытталуы. [89]

Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарына мыналар жатады:

- 1) Қазақстанның 2050 жылға дейінгі Даму стратегиясы;
- 2) жалпыұлттық басымдықтар;
- 3) Қазақстан Республикасының ұлттық даму жоспары, ҚР-ның Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы
- 4) елдің аумақтық даму жоспары;

5) саланы/саланы дамыту тұжырымдамасы, ұлттық жобалар;

б) мемлекеттік органдардың даму жоспарлары, облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың даму жоспарлары, Ұлттық басқарушы олдингтердің, ұлттық холдингтердің және Ұлттық компаниялар (бұдан әрі – ұлттық компаниялар).

Мемлекеттік стратегиялар мен жоспарларды әзірлеу өмір сүру сапасын жақсарту үшін барлық қызмет бағытталған халықтың пікірін ескермей, атқарушы биліктің қалауына толығымен берілді жалпы мемлекеттер.

Осыған байланысты, АҚШ-тың «үлкен қазылар алқасы» және Мексиканың «әлеуметтік бақылаушылары» мысалында (2.1-тарауда толығырақ сипатталған) біз облыстың, республикалық маңызы бар қалалардың даму жоспарлары деңгейінде ұсынамыз, азаматтар үшін қандай да бір жобаның қажеттілігі туралы халықтың пікірін есепке алу мақсатында әлеуметтік сауалнамаларды енгізу мәселесін қарастыру, аймақты дамыту жоспарына кіретін.

Әлеуметтік желілерде біз азаматтардың әзірленген Менің жобаларыма наразылығын жиі көреміз жарқын мысал ретінде Алматы қаласы азаматтарының наразылығын тудырған «Байбектің алтын тиінін» келтіруге болады оған 23 млн. теңге жұмсалды. [90]

Бұл факт екі оң нәтижені, олар үшін өмір сүру сапасын құру үшін азаматтардың пікірін ескеруді және оларды мемлекетті басқаруға тартуды, сондай-ақ жоспарларды айқындау кезінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін қамтиды менің деңгейімдегі даму.

Екінші тармақ бойынша Дүниежүзілік Банктің есебінде айтылғандай, тиімсіз жоспарлау экономикалық шығын және жоғалған пайда сияқты ауыр зардаптарға әкеледі, сонымен қатар қолайлы нәтиже береді бюджетті игеру кезінде ұрлауға арналған топырақ.

Ана сарапшылары мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру процесін шартты түрде келесі үш негізгі кезеңге бөлді: тапсырысты дайындау, тапсырысты орналастыру және тиісті келісімшарттарды орындау.

Тапсырысты дайындау және келісімшарт жасасуға және сатып алуға тапсырысты дайындауға қойылатын талаптарды анықтау кезеңінде келесі аспектілер атап өтілді:

- Мемлекеттік сатып алу үшін өтінім беру басымдығын айқындау;
- Нарықты зерттеу;
- Тапсырыстарды орналастыру тәртібін таңдау/анықтау;
- Жоба бойынша сапа талаптары мен техникалық шарттарды таңдау/анықтау;
- Сатып алуды жүзеге асыру мерзімдерін таңдау/анықтау. [91]

Мәселен, «мемлекеттік сатып алу туралы» Заңға сәйкес, тиісті бюджет (даму жоспары) немесе жеке қаржыландыру жоспары негізінде Тапсырыс беруші Қағидаларда айқындалған тәртіппен және нысанда мемлекеттік сатып алудың жылдық жоспарын әзірлейді және бекітеді.

Тауарлар номенклатурасында барлық мәліметтер, оның ішінде мониторинг және баға ұсыныстарын алу жолымен айқындалатын, көбінесе үлестес тауарлардан жоспарланатын сатып алуға арналған сома дереккөздері көрсетіледі.

Біздің ойымызша бұл жағдайда мәселені шешудің ең қолданылатын әдісі бақылау мен тепе теңдік жүйесін қолдану және әрине, азаматтар үшін бюджет пен мемлекеттік сатып алудың ашықтығы.

Шығыстардың, бюджеттік өтінімдердің сметасын қалыптастыру кезінде сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігі көбінесе екі шеті туралы қылышқа ие болады, мұнда екі шеті де қаражат алуға мүдделі.

Осыған байланысты, біз шешімнің екі нұсқасын қолдануды ұсынамыз, біріншісі-мемлекеттік органның бюджет жоспарына енгізілген шығындар сметасы мен баға ұсыныстарының құнын есептеу кезінде тиімділік аудитінің түрін пайдалану, негізделген тиімділік аудитін жүргізу ИНТОСАИ стандарттарында (үнемділік, өнімділік, тиімділік). Бұл аудитті жүргізудің мақсаты есепті құжаттарда көрсетілген сандардың нақты орындалған жұмысқа сәйкестігін есептеу ғана емес, сонымен қатар мұндай шығындарды жүргізу қажет пе немесе үнемдеуге бола ма деген сұрақты есептеу болып табылады, жұмыс қаншалықты тиімді болды және нәтиже шығынға тұрарлық болды ма. Осылайша, аудиттің бұл түрі нәтижеге ориентирован бюджеттеуімен ортақ.[92]

Біздің ойымызша, тиімділік аудиті бор сияқты мемлекеттік органдар жүйесіне менеджмент пен бизнес жүйесінен келді олар өз қаражаттарын қалай дұрыс жұмсау керектігін біледі (бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың 2022-2026 жылдарға арналған стратегиялық жоспарында да атап өтілген). Сонымен, и. Левакин өз жұмысында тиімділік аудитін, сондай-ақ стратегиялық және жобалық аудитті (БК) пайдалану мәселесін көтереді (performance audit) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу әдістерінің бірі ретінде, бұл ретте мынадай себептерді атап өтті:

- мемлекеттік қаржылық бақылаудың нәтижелілігін, тиімділігі мен тиімділігін арттыру қажеттілігі;

- мемлекеттік ресурстарды пайдаланатын атқарушы билік органдары мен өзге де ұйымдардың қызметін айтарлықтай жақсарту қажеттілігі;

- жобалық бюджеттеуге көшу қажеттілігі-сандық жобалық көрсеткіштерді жоспарлау, есепке алу және талдау процесі, жобаларды іске асыру үшін маңызды;

- бюджет қаражатын пайдаланатын ұйымдар қызметінің ашықтығын күшейту қажеттілігі, а, демек, сыбайлас жемқорлықты барынша азайту.

Өз жұмысында С. Н. Рябухин бюджет қаражаты мен мемлекеттік меншікті пайдалану тиімділігінің аудит әдістемесін ұсынды.

Әдістемелік ұсынымдарда оларға сыбайлас жемқорлық қаупі жоғары бірқатар маңызды қызмет түрлері айқындалды:

- мемлекет мұқтажы үшін тауарларды жеткізуге (жұмыстарды орындауға,

қызметтер көрсетуге) тапсырыстарды орналастыру;

- бюджетті қалыптастыру, орындау және оның атқарылуын бақылау;
- мемлекеттік меншік объектілерін (ғимараттарды, құрылыстарды, құрылыстарды) басқару және оларға билік ету, оның ішінде мәселелер бойынша осы объектілерді жалға алу, өтеусіз пайдалану және жекешелендіру;
- жер учаскелерін басқару және оларға билік ету, мемлекеттік меншіктегі, сондай-ақ мемлекеттік меншігі шектелмеген жер учаскелеріндегі жер учаскелерінде соның ішінде осы учаскелерді жалға алу және сату өтініштері бойынша;
- тұрғын үй қорын басқару және оған билік ету;
- мемлекеттік кепілдіктер, бюджеттік кредиттер беру, субсидиялар, Субвенциялар, Субвенциялар, қарызды басқару.

Тұтастай алғанда, авторлар тиімділік аудитінің нәтижелері бюджеттік саясатты әзірлеу (түзету) кезінде, қаржыландыру мақсаттары мен көлемін анықтау кезінде пайдаланылуы мүмкін екенін атап өтеді. Тиімділік аудитінің нәтижелері көрсеткіштер жүйесін қалай тұжырымдау, сипаттау және пайдалану туралы түсінік бере алады, мемлекеттік бюджет саясатымен және әлеуметтік даму басымдықтарымен үйлесімді.

Компанияның Тәуекел менеджменті болып табылатын жобаның аудитіне оралайық.

Аудиттің бұл түрі іске асыру кезінде жүргізіледі ірі жобалар, әсіресе инвестициялық жобалар.

Аудиттің бұл түрі келесі жағдайларда менеджментте жүргізіледі:

- жоспарлардан айтарлықтай ауытқулар бар: мерзімдері, мазмұны немесе бюджеті бойынша (әсіресе инвестициялық жобалардың аудиті кезінде қолданылады);
- жобаны тиімді іске асыруда күмәннің болуы және жобаны тиімді іске асыруға сырттан есеп айырысу қажеттілігі.

Бұл аудиттің екі түрі бар, бұл жобаны басқару аудиті және жобаның техникалық аудиті:

Жобаны басқару аудиті кезінде бағаланады

жобаны жоспарлау, үйлестіру және бақылау тиімділігі, басқару процестерін іске асыру тиімділігі, әсіресе интеграцияны, мазмұнды, мерзімдерді және бюджетті басқару (жылы

инвестициялық жобалардың аудиті кезіндегі ерекшеліктер).

Техникалық аудит кезінде техникалық тапсырманың немесе басқа бекітілген құжаттардың талаптарымен жоспарланған жоба нәтижелеріне қол жеткізу бағаланады.

Қазынадан миллиардтаған ақша сомасын талап ететін ірі жобалар бойынша мемлекеттік бюджетті жоспарлау кезінде аудиттің осы түрі енгізілген жағдайда, жобалардың тиімділігі артады, ал сыбайлас жемқорлық тәуекелдері азаяды.

Бор енгізу жоспарлау сатысында тиімділік аудитін немесе Басқару

аудитін енгізбей жүргізілмейді деп санаймыз.

Сонымен қатар, Қазақстанда «Атамекен» ҰКП бар, оның қызметіне бизнесті қорғау және дамыту кіреді. Бұл жағдайда бәсекелестік ортаны және нарықтың азды-көпті орташа сомасын қамтамасыз ететін сатып алудың орташа нарықтық құнын тікелей олардан сұрау арқылы осы ұйымның ресурстарын пайдалану мүмкіндігі бар.

Осылайша, Бюджеттік өтінімді құру негізіне орташа нарықтық құннан баға ұсыныстары алынады, бұл қайшы келмейді Тапсырыс берушінің қызметкерлерімен баға ұсыныстарын сұрату кезінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтады, сондай-ақ бизнес қоғамдастықпен мемлекеттік билік өкілеттіктерін береді [93].

Сондай-ақ, баяндалғанның негізінде:

- Бюджет кодексіне және «аудиторлық қызмет туралы» Заңға толықтырулар енгізу және ірі бюджеттік жобаларды жоспарлау кезінде жүзеге асырылатын тиімділік аудиті процесін енгізу.

- «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңға өзгерістер енгізу және жоспарланған сатып алу рәсімдерінің орташа нарықтық құнын белгілеу жөніндегі функцияларды «Атамекен» ҰКП өкілеттігіне беру.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бұл зерттеудің мақсаты құрылыс саласындағы бюджет қаражатын ұрлауды тергеуді кешенді талдау болды.

Зерттеу нәтижесінде келесі тұжырымдар жасауға болады:

Ретроспективті әдісті қолдану мемлекеттік қызмет көрсету институтының себеп-салдарлық байланыстары мен даму заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік берді. Мемлекеттік тапсырысты дамыту қажеттілігін тудырған себептер, мемлекеттік сатып алудың қазіргі жай-күйінің алдындағы негізгі оқиғалар мен құбылыстар талданды. Мемлекеттік сатып алудың тарихи дамуының объективті экономикалық факторлары анықталды.

Проблемалық-хронологиялық әдісті қолдану принциптер, құралдар, механизм сияқты бірқатар тар мәселелерге мемлекеттік тапсырыс шеңберінде кең тақырыптарды егжей-тегжейлі көрсетуге мүмкіндік берді сатып алу.

ҚР-да мемлекеттер жүйесін ұйымдастыру кезінде шетелдік тәжірибе өте маңызды. АҚШ-тың Федералды келісімшарттық жүйесін талдау кезінде Бұланды анықтаңыз, жалпы алғанда, мемлекеттік сатып алу саласы қазақстандыққа ұқсас, бірақ ҚР-ны қабылдауға тұрарлық маңызды ерекшеліктері бар.

Атап айтқанда, сатып алу саласында бірыңғай ақпараттық жүйені жетілдірудің американдық тәжірибесін, сондай – ақ мемлекеттік тапсырысты жүзеге асыру процесін үйлестіретін бірыңғай федералды органның-литика бойынша федералды сатып алу Кеңесінің тәжірибесін қолданған жөн болар еді.

Батыс елдерінде сатып алу үшін мемлекеттік саладағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің пәрменді әдісі Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру кезінде әлеуетті сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің болуы туралы ескертетін қауіп белгісі ретінде «қызыл жалаулар» деп аталатындарды пайдалану болып табылады

Біздің ойымызша, мемлекеттік сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте Қызыл Ту әдісін қолдану заң бұзушылықтарды анықтауға, кінәлі лауазымды тұлғаларды белгілеуге және т. б. айтарлықтай ықпал етуге мүмкіндік береді, нәтижесінде бюджет қаражатын үнемдеуге ықпал ететін болады.

ҚР ҚПК-нің 179-бабының 1-тармағы 1-тармақшасында қолданыстағы заңнаманы бұзушылықтар туралы, тексерулер, ревизиялар, аудит актілерімен, сәулет-құрылыс бақылау және қадағалау актілерімен және олардың болуы қылмыстық құқық бұзушылықтың міндетті белгісі болып табылатын басқалармен расталған нұқсан туралы, елеулі зиян не заңсыз кіріс, медицина немесе фармацевтика қызметкерінің кәсіптік міндеттерін орындамағаны, тиісінше орындамағаны, медициналық көмек көрсетуге міндетті адамның науқасқа оны көрсетпеуі, клиникалық зерттеулер жүргізу және профилактиканың, диагностиканың, емдеудің және медициналық оңалтудың

жаңа әдістері мен құралдарын қолдану тәртібін бұзу туралы мәліметтері жоқ мәтінімен толықтыру ұсынылды.

«Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Заңының 31-1-бабының 7-тармағына сәйкес Сәулет-құрылыс бақылауы мен қадағалауы Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексіне сәйкес тексеру және бақылау және қадағалау субъектісіне (объектісіне) бару арқылы профилактикалық бақылау нысанында жүзеге асырылады.

Осы заңның 31-2-бабының 3-тармағына сәйкес Бақылау және қадағалау субъектісіне (объектісіне) бару арқылы профилактикалық бақылау нәтижелері бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғамай анықталған бұзушылықтарды жою туралы нұсқама жасалады.

Тексеруді және (немесе) бақылау және қадағалау субъектісіне (объектісіне) бару арқылы профилактикалық бақылауды жүзеге асыру барысында және (немесе) оның нәтижелері бойынша анықталған, жедел ден қою шараларын қолдануға негіз болып табылатын талаптардың бұзылуы тексеру және (немесе) бақылау және қадағалау субъектісіне (объектісіне) бару арқылы профилактикалық бақылау нәтижелері туралы актіде, сондай-ақ анықталған бұзушылықтарды жою туралы нұсқамада көрсетіледі. (Заңның 31-3-бабының 9-тармағы)

Бақылау және қадағалау субъектісі анықталған бұзушылықтарды жою туралы нұсқамада көрсетілген мерзімдерде жедел ден қою шарасын қолдануға негіз болып табылатын, талаптарды анықталған бұзушылықтарды жоюға міндетті (Заңның 31-3-бабының 10-тармағы).

Дегенмен, тәжірибе көрсеткендей тексеру нұсқамасы орындалмайтыны анық.

Сондай-ақ, құрылыс нысандарына аудит органдарымен тексеру жүргізілетін жағдайда созбалаңға салынуы белгілі.

Аудит жүргізу барсында оларға сәулет-құрылыс бақылау және қадағалау органдарының мамандарын тартып, екі жұмысқа айналдырады.

Осылайша сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуы созбалаңға салынуы мүмкін.

«Сот сараптамасы органдары жүргізетін сот сараптамалары түрлерінің және біліктілігін Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі беретін сараптама мамандықтарының тізбесі» Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2017 жылғы 27 наурыздағы № 306 бұйрығының 11-тармағына 11-3-тармақшасымен (Ғимараттар мен имараттарды сот-сараптамалық құрылыс-калькуляциялық зерттеу) толықтыру ұсынылды.

Себебі, АБС жобалау-сметалық базасына енгізілмеген материалдарды коммерциялық ұсыным арқылы жобалау-сметалық құжаттамасына енгізуге болады.

Енгізу барысында тауар құнын жоғарылату арқылы жобалау-сметалық құжаттаманың құны еселенуіне алып келуіне соқтырады.

Осылайша аталған АБС базасын айналып өту арқылы құжаттаманың

алдын ала еселенген түрін жоспарлап, құрылыс саласы кезінде бюджет қаражатын ұрлауға негізделуі жоққа шығарылмайды.

Салыстырмалы тауар нарығы – тауарды сатып алу немесе сату мақсаттары негізге алына отырып айқындалатын сатылатын тауар көлемі, тауарды сатып алушылар немесе сатушылар (берушілер) құрамы және тауар нарығына кіру шарттары бойынша салыстырылатын басқа тауар нарығы.

Субъектінің жағдайы үстем деп танылған тауардың бағасын Субъектінің тиісті немесе салыстырмалы тауар нарығында басқа нарық субъектілерінің сондай тауар бағасынан асатын етіп белгілеуі.

Тиісті немесе салыстырмалы нарығында баға өсуінің тиісті қарқындарымен салыстырғанда Субъектінің жағдайы үстем деп танылған тауар бағасының өсу қарқынының арту.

Физикалық сипатын (мысалы, тауар бірлігінің салмағын) төмендету арқылы Субъектінің жағдайы үстем деп танылған тауар бағасының көтерілу.

Өндіру немесе беру мүмкіндігі болған кезде тұтынушылардың сұранысы немесе тапсырыстары бар тауарларды өндіру және (немесе) беру көлемін негізсіз қысқарту немесе өндіруді және (немесе) беруді тоқтату мәніне талдау

Мемлекеттік сатып алулардағы сыбайлас жемқорлықты толық жою әлі әлемнің кез келген елінде болған жоқ, бірақ бұл оның деңгейін төмендету жөніндегі шаралардың үмітсіздігін және тиімділігін білдірмейді. Сатып алу жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес осы күрделі мәселені шешудің кешенді тәсілінсіз мүмкін емес. Халықаралық практика өзінің тиімділігін растаған төрт негізгі тәсілді әзірледі: психологиялық әдістер; техникалық әдістер; процестерді регламенттеу; репрессиялық шаралар. Қосымша құралдардың мысалдары: - бақылау және бейнебақылау жүйелерімен сатып алу жөніндегі мамандардың келіссөздер бөлмелері мен жұмыс орындарын жабдықтау.

Мемлекеттік сатып алу саласындағы жағдайды талдау оның маңызды мемлекеттік басқару институтына айналуына кедергі келтіретін бірқатар күрделі проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді. Мемлекеттік сатып алулардағы бәсекелестік имитацияланады. Өткізілмеген аукциондар мен конкурстарды қоса алғанда, бәсекелестіксіз сатып алулар болады.

Осылайша, біздің ойымызша, ұсынылған шараларды ішінара іске асырудың өзі елдің сыбайлас жемқорлыққа қарсы әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді және мемлекеттік сатып алулардағы сыбайлас жемқорлық деңгейін едәуір төмендетуге мүмкіндік береді, бұл ел бюджетіне айтарлықтай әсер етеді.

Сондай-ақ, тексеруші прокурор және тергеуші сатып алу мен бағаны көтерудің тікелей механизмін орнату үшін мемлекеттік сатып алу процедураларында күресу керек екені анық. Осыған орай, осы саладағы ҚР заңнамаларының ережелерін ескеру қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (жүгінген күні: 31.10.2023).
2. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгінген күні: 31.10.2023).
3. Құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталы: «Тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы» №1-М есебінің нысаны. 1-тарау. Тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы мәліметтер [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://qamqor.gov.kz/> (жүгінген күні: 31.10.2023).
4. 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасы Заңы [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгінген күні: 31.10.2023).
5. Рахметов С.М. «О понятии бытовой коррупции». [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/Document/doc_id -106 (жүгінген күні: 31.10.2023).
6. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года № 2341-III [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://online.zakon.kz/Document/> (жүгінген күні: 13.03.2024).
7. Уголовный Кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127 [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://online.zakon.kz/Document/> (жүгінген күні: 13.03.2024).
8. Русских А.А., «Опыт борьбы с коррупцией в зарубежных странах» // Научно-практический электронный журнал «Аллея науки» №12(63), 2021г. – [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://alley-science.ru/>. (жүгінген күні: 20.09.2024)
9. Давранов Х.Б., «Зарубежный опыт противодействия коррупции» Научной статьи по специальности «Право» // Журнал «Cyberleninka.ru», 2021г. – [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://cyberleninka.ru/article/> (жүгінген күні: 20.09.2024)
10. Агыбаев А., О незаконном вознаграждении, [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://online.zakon.kz/Document/> (жүгінген күні: 31.10.2024)
11. Омирбаев С.М., Интыкбаева И.Ж. «Государственный бюджет» учебник //СПб:Алматы, 1993. С.80-90 с..
12. . Казахстан: испытание Транзитом власти «Доклад Chatham House Аннет Бор, Биргит Брауэр, Найджел Гулд-Дэвис, Наргис Касенова, Джоанна Лиллис, Кейт Маллинсон, Джеймс Никси и Досым Сатпаев», - Қол жеткізу режимі: <https://www.chathamhouse.org/> (жүгінген күні:18.10.2023).
13. Зенкин А. Откат с государственного или муниципального заказа и его уголовно-правовая квалификация // Уголовное право. 2012. № 1. — С.29-31 .

14. Тороков Д.А. «Антикоррупционное законодательство Сингапура», [Электронды ресурс] // Электронная библиотека – Қол жеткізу режимі: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/> (жүгінген күні: 23.02.2024).
15. Камназаров М.М., Сарсенов А. «Анализ национальных законодательств зарубежных государств в сфере борьбы с коррупцией (Сингапур, Южная Корея, США, Россия)», 2012. № 1. — С.55-56 .
16. Расследование хищений бюджетных средств, совершаемых при государственных закупках//Вестник Московского университета МВД России. – 2015. №11. –155 с.
17. Волосова Н.Ю., Журкина О.В. «Уголовное право зарубежных стран» [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: [https:// http://elib.osu.ru/](https://http://elib.osu.ru/) (жүгінген күні: 23.02.2024).
18. Шумак, Г.А. Проблемы криминалистического обеспечения выявления и расследования противо правовых действий в сфере экономики / Права. – 2012. – № 2. – С. 75–78.
19. Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <https://continent-online.com/Document/> (жүгінген күні: 31.02.2024).
20. Уголовный кодекс Франции [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <https://constitutions.ru/p/> (жүгінген күні: 31.02.2024).
21. Уголовный кодекс Германии (ФРГ) [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <http://rawunsch.de/images/> (жүгінген күні: 31.02.2024).
22. Уголовный кодекс Сингапура [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <https://ru.wikibrief.org/> (жүгінген күні: 31.02.2024).
23. Белкин, Р.С. Курс криминалистики //Криминалистические средства, приемы и рекомендации// – М.// Юрист, 1997. – 480 с.
24. Официальная страница ООН. [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: www.un.org/ru/, (жүгінген күні: 01.03.2024).
25. Рогожкин, П.С. Экономические методы выявления резервов в строительстве // 1969. – 192с.
26. 4. Панков, Д.А. Бухгалтерский анализ: теория, методология, методики : пособие / – Минск : Элайда, 2008. – 120с.
27. Гамукин В. «Бюджетный риск коррупции». [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <https://cyberleninka.ru/article/> (жүгінген күні: 01.03.2024).
28. Brammer S. and Walker H. Sustainable procurement in the public sector: an international comparative study, [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <https://www.sciencedirect.com/> (жүгінген күні: 26.11.2023).
29. Аверкиева Е.С. Оценка роли государственных закупок в модернизации общественного сектора в России, [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <https://cyberleninka.ru/article/n/> (жүгінген күні: 26.11.2023).
30. Черемухин С.А. Государственные закупки: содержание и роль в развитии экономики, [Электронды ресурс] //– Қол жеткізу режимі: <https://cyberleninka.ru/article/n/> (жүгінген күні: 26.01.2024).

31. Хамитов А. Анализ и мониторинг государственных расходов в сфере государственных закупок Республики Казахстан, [Электронды ресурс] //- Қол жеткізу режимі: <http://bulecon.edu.kz/article/> (жүгінген күні: 26.01.2024).
32. Танасевич В.Г. Выявление скрытых хищений / По изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, – М. 1981. – 215 с.
33. Проектный бюджет. [Электронды ресурс] // - Қол жеткізу режимі: <https://www.pmservices.ru/consulting/audit/> (жүгінген күні: 16.04.2024).
34. Стратегия 2050, Официальный сайт: Акорда. [Электронды ресурс] // - Қол жеткізу режимі: <https://www.akorda.kz/ru>, (жүгінген күні: 16.04.2024).
35. 41.ОЭСР «Реформы в Казахстане: успехи, задачи и перспективы» (2017г.), [Электронды ресурс] // - Қол жеткізу режимі: <https://www.oecd.org/eurasia/> (жүгінген күні: 16.04.2024).
36. План Нации-путь к мечте. Реформы в Казахстане. Ресми сайт: Акорда. [Электронды ресурс] // -Қол жеткізу режимі: <https://www.akorda.kz/ru> (жүгінген күні: 18.04.2024).
37. Казахстан: испытание транзитом власти [Электронды ресурс] // -Қол жеткізу режимі: <https://www.chathamhouse.org/> (жүгінген күні: 18.04.2024).
38. ОЭСР «Реформы в Казахстане: успехи, задачи и перспективы», [Электронды ресурс] // -Қол жеткізу режимі: <https://www.oecd.org/>, (жүгінген күні: 18.04.2024).
39. Цыпарков, Н.Г. Судебная бухгалтерия (включая бухгалтерский учет и аудит) : курс лекций / – Минск : 2011. – 242 с
40. Сыч, Д.И. Бухучет в строительстве /– Минск : 2011. – 140 с.
41. Гарост В.И. Комплексный анализ хозяйственной деятельности в строительстве : практикум /– Минск : 2014. – 108 с.
42. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам. М.: 1995. – 64 с.
43. Постановление Правительства №806 от 4 декабря 2017 года утверждены Правила проведения внешнего анализа коррупционных рисков. [Электронды ресурс] // -Қол жеткізу режимі: <https://www.chathamhouse.org/> (жүгінген күні: 18.04.2024).
44. Приказ Министра по делам государственной службы от 29 декабря 2015 года №18, [Электронды ресурс] // - Қол жеткізу режимі: <https://www.chathamhouse.org/> (жүгінген күні: 18.04.2024).
45. Приказ Министра по делам государственной службы от 29 декабря 2015 №16, Типовые правила проведения внутреннего анализа коррупционных рисков утвержденных Приказом Председателя Агенства РК по делам государственной службы и противодействия коррупции от 19 октября 2016 года, [Электронды ресурс] // - Қол жеткізу режимі: <https://www.chathamhouse.org/> (жүгінген күні: 18.04.2024).
46. Корнухов В.Е. Курс криминалистики. Том 1 / - Красноярск: 2020. - с. 84.
47. Гавло В.К. Следственная ситуация / сборник научных трудов.- М: 2019.- 40 с.

48. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника / - М.: 2017. - 114 с.
49. Яблоков Н.П. Криминалистика: учебник. - М.: 2018. - 156 с.
50. Белкин Р.С. Перспективы исследования проблемы следственной ситуации// сборник научных трудов. - М., 2018. - 4 с.
51. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / - Иркутск: - 2018. - 17 с.
52. Герасимов И.Ф. К вопросу о следственной ситуации // сборник научных трудов. - М., 2017. - С.7-8.
53. Джекебаев У.С. Особенности расследования хищения бюджетных средств путём присвоения и растраты. - Алмата: 2018. – 526 с.
54. Едресов С.А. Криминалистика. Полный курс. Алмата: 2018. – 526 с.
55. Усов А.И. Судебно-экспертное исследование компьютерных средств и систем /- М.: 2018. - 10 с.
56. Корнухов В.Е. Курс криминалистики. Том 1 / - Красноярск: 2020. - 84 с.
57. Құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталы: «Тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы» №1-М есебінің нысаны. 1-тарау. Тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы мәліметтер [Электронды ресурс]// - Қол жеткізу режимі: <https://qamqor.gov.kz/> (жүгінген күні: 14.03.2022).
58. «ӘДІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ. БІРТҰТАС ҰЛТ. БЕРЕКЕЛІ ҚОҒАМ» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Жолдауы [Электрондық ресурс] – Қол жеткізу режимі <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/> (жүгінген күні: 15.03.2023).
59. «Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 16 шілдедегі N 242 Заңы [Электрондық ресурс] – Қол жеткізу режимі <https://adilet.zan.kz/kaz/> (жүгінген күні: 01.03.2023).
60. Орлов Ю.К. Современные проблемы доказывания и использования специальных знаний в уголовном судопроизводстве: научноучебное пособие. М.: 2016. – 213 с.
61. Чокморова А.С. Тактика расследования хищения бюджетных средств путём присвоения и растраты. //- Алматы, 2018.- С. 121.
62. Зенкин А. Откат с государственного или муниципального заказа и его уголовно-правовая квалификация // Уголовное право. 2012.. — С. 29-31.
63. Расследование хищений бюджетных средств, совершаемых при государственных закупках//Вестник Московского университета МВД России. – 2015. №11. – С. 153-155.
64. Рахунов Р.Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе /. М.: Госюриздат, 1963. – 262 с.
65. Винберг А.И., Кочаров Г.И., Миньковский Г.М. Актуальные вопросы теории судебных доказательств в уголовном процессе // Социалистическая законность. 1963. С. 19–27.
66. Вандер М.Б. Тактика криминалистической экспертизы материалов,

веществ и изделий, 1993. – 73 с.

67. Треушников М.К. Судебные доказательства. 1997. – 317 с.

68. Филиппов П.М., Мохов А.А. Использование специальных знаний в судопроизводстве России / Волгоград: 2003. – 156 с.

69. Правила введения бюджетного учета, утвержденной приказом Министра финансов РК от 16 ноября 2009 г, № 495 69. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 16 ноября 2009 года № 495 Об утверждении Правил ведения бюджетного учета [Электронды ресурс] // Қол жеткізу режимі: <https://online.zakon.kz/Document/> (жүгінген күні: 15.04.2023).

70. Уголовный Кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <http://cbd.minjust.gov.kg/> (жүгінген күні: 28.02.2024).

71. Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апреля 2003 года ЗР-528. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <http://www.parliament.am/legislation.php/> (жүгінген күні: 28.02.2024).

72. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть. Учебник для вузов.// - Алматы: 2022. – 448 с.

73. Жалинский А.Э. Избранные труды Уголовное право – М.: 2015. – 591 с.

74. Лапшин В.Ф. Финансовые преступления: Учеб. пособие. – М., 2009. – 128 с.

75. О некоторых вопросах применения судами законодательства по делам об уголовных правонарушениях в сфере экономической деятельности. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 24 января 2020 года № 3. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (жүгінген күні: 25.03.2024).

76. Землин А.И. К вопросу об ответственности казенных учреждений и их должностных лиц за нарушения бюджетного законодательства / А.И. Землин // Финансовое право.— 2012. — С. 13–19.

77. Кумыков А.А. Содержание и признаки нецелевого использования бюджетных средств // Общество и право.— 2009.— № 1.— С. 178–180.

78. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2017 года № 84-VI. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы» [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (жүгінген күні: 23.03.2024).

79. Нецелевое использование кредита привело на скамью подсудимых – ВКО. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://online.zakon.kz/Document/> (жүгінген күні: 28.02.2024).

80. За незаконный кредит – реальный срок. Казахстанская правда. 5 мая 2022 г. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://kazpravda.kz/n/zanezakonnyu-kredit-realnyu-srok/> (жүгінген күні: 28.02.2024).

81. Изосимов С.В., Кузнецов А.П., Карпов А.Г. Характеристика объективных

и субъективных признаков составов преступлений, предусмотренных // Следователь. – 2008. С. 6 –19.

82. О ратификации Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции Закон Республики Казахстан от 4 мая 2008 года N 31-IV. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/> (жүгінген күні: 25.03.2024).

83. «Похитил 600 млн»: осужденному главе филиала госкорпорации сократили срок в ЗКО. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/> (жүгінген күні: 27.03.2024).

84. Мальковский Д.В. Вестник Краснодарского университета МВД России//Научный журнал: Социальные науки, Науки об образовании, Гуманитарные науки. – 2013. – С.43-47.

85. Департамент экономических расследований по Карагандинской области. [Электронды ресурс] – Қол жеткізу режимі: <https://afmrk.gov.kz/ru/news/> (жүгінген күні: 25.03.2024).

86. Буз С.И. Кража: уголовно-правовые и криминологические аспекты// Краснодар, 2002. – 142 с.

87. Мозякова. В.В. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Расширенный уголовно-правовой анализ // - М., 2003. – 470 с.

88. Скуратова Ю.И., Лебедева В.М. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / – М., 1996. – 518 с.

89. Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть: криминологические и уголовноправовые проблемы. СПб, 2001. – 204 с.

90. Кочои С.М. Ответственность за корыстное преступление против собственности. М., 2000. – 186 с.

Қосымша 1

Қосымша 2